

Twintigste jaargang · nummer 40 · november 2012

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**Over Couperus,
decadentie en verfijning**

(Advertentie)

Couperus Digitaal

Bezoek eens de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met bijna 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Gastenboek**

Geef uw mening over onze website. Doe een suggestie of stel een vraag aan de redactie en/of andere bezoekers

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

Inhoud

Op het omslag: Giovanni Boldini, Portret van Robert de Montesquiou, 1897. Parijs, Musée National d'Art Moderne

Piet Kralt **4**
Louis Couperus en de decadente verfijning
Over Michel Dracosès en anderen

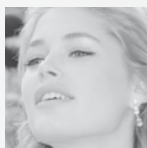
Rémon van Gemeren **24**
Een kind met een majesteitlijke stem
Een vraaggesprek met P. F. Thomése

Sander Bink **35**
Couperus' honderdste geboortejaar
Het eerbetoon van Henri van Booven

Van en over Couperus 49 en anderen

Recensies 59
De kleine zielen op toneel Alfred Birney, De dubieuzen Piet Kralt, Louis Couperus: Liefde en vervoering

3 Geachte donateurs

17 Ruud Veen
'Doe ook precies wat U wil met die vertalingen'
De bemoeienis van Veen met het buitenland

28 Susanne Onel
'Hoe komt men ertoe zulke boeken te schrijven?'
Couperus & de contemporaine kritiek

46 Nieuwsbrief
Louis Couperus Museum

55 Korte Arabesken

64 In Memoriam
Eugenie Boer-Dirks (1947-2012)

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

Louis
Couperus
Genootschap

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Prof. dr. M. Klein

Mevr. dr. J.E. Koch

Drs. A. Meinderts

Bijzonder hoogleraar Literaire kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam en critica/columniste van *NRC Handelsblad*. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*. Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle, Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Is thans hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus; Louis Couperus en Pier Pander; Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*. Winnaar van de Couperuspenning 2007.

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus* en *Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies (Couperus Cahier I)*.

Directeur van het Letterkundig Museum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijvers Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidde een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Bestuur:

Drs. Petra Teunissen-Nijssse

Han Peek

Drs. Tessy van de Ven

Mr. Pieter Verhaar

Drs. Peter Hoffman

Ria Keene-Fiolet

Drs. Liesje Schreuders

Voorzitter

Penningmeester

Secretaris

Vice-voorzitter

Algemeen lid

Algemeen lid

Algemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting.

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

Het wordt vast een roos met delicate blaadjes... Trillend van zenuwzwakke... En een fijnzinnige app, geonduleerd... met ornamenten... en puntjes... zoals de stijl van de schrijver in kwestie... Grootse plannen heeft het Couperusgenootschap met het Couperusjaar 2013 (...)'

Dankzij de inspanningen van het Genootschap en anderen is nu ook tot de landelijke pers doorgedrongen dat 2013 Couperusjaar is. Bovenstaand citaat, afkomstig uit *NRC Handelsblad*, vermeldt op geestige wijze twee van de vele, vele activiteiten die er – zoals u inmiddels wel weet – op stapel staan. Terwijl het jubeljaar met rasse schreden naderbij komt, dringt zich steeds luider de onvermijdelijke vraag op: wat zou onze gevierde auteur er zelf van hebben gedacht? Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat hij het allemaal fantastisch zou hebben gevonden. Daarentegen zou hij ook in deze tijd niet schromen om de zuinige, ja laten we ronduit zeggen schraperige Nederlandse staat ter verantwoording te roepen.

Schreef hij niet in 1923: '(...) wat er de laatste jaren moge gewaardeerd zijn in de Nederlandsche litteratuur en hare kweekers, van officieele zijde, is van onzen kant wederom te waardeeren, maar het is veel te weinig, te zwak, en niet spontaan en natuurlijk genoeg: we voelen er allen iets in alsof de "autoriteit" elkander toefluistert: "We hebben nog wel een paar dichters en schrijvers, dat moeten we niet vergeten als ze misschien zestig jaar zijn." En dan vervolgt onze bijna-zestigjarige: '(...) Wij wenschen officieel èn door autoriteit èn Autoriteit erkend te worden als medearbeider aan het Gebouw van den Staat der Nederlanden, als hoveniers in zijne edele gaarden van Gedachte, Peinzing, Droom en Fantazie.'

Dit citaat zegt natuurlijk veel over de tijd waarin het werd geschreven: de almachtige staat moest de geestelijk werker belonen, die zich dan vrijelijk kon overgeven aan zijn verbeeldingskracht. Nadat er jarenlang gul (te gul?) is toegekend, wordt er nu weer genadeloos, ja zelfs wraaklustig afgepakkt. En dat laatste dan met als argument dat subsidiegeld niet terecht zou komen waar het moest, en niet voort zou brengen wat het moest. Om opnieuw te verwijzen naar de wijngaard van Couperus' metafoor: de laatsten zullen de eersten zijn en de eersten de laatsten, en maar weinigen zijn uitverkoren – als het zo doorgaat.

Laat ik in dit verband dan toch maar vermelden dat het Genootschap voor de viering van het jubileumjaar nog geen cent subsidie heeft ontvangen, maar dat er wél (zucht van verlichting) een anonieme sponsor is opgestaan, die ons met maar liefst 2500 euro steunt. Goed voorbeeld doet hopelijk goed volgen!

Naast al de feestelijkheden is er ook droevig nieuws. Op 7 september is oud-conservator van het Louis Couperus Museum, publiciste en Couperus-penninghoudster Eugenie Boer volkomen onverwachts overleden. Het was dankzij haar niet aflatende enthousiasme dat de officiële viering van Couperus' 150ste geboortedag op 9 juni kan plaatsvinden in het geboortehuis van Couperus.

Dat Eugenie dit moment niet zelf zal meemaken, is intens verdrietig. Het Louis Couperus Museum en het Louis Couperus Genootschap betreuren haar veel te vroege dood en wensen haar kinderen en kleinkinderen en al haar goede vrienden veel sterkte. 🍀

*Namens het bestuur en de redactie,
Liesje Schreuders*

Louis Couperus en de decadente verfijning

Verfijning is een wezenstrek van de decadentie. Ook Couperus was er gevoelig voor. Maar tegelijkertijd trok hij ook steeds naar het sobere en burgerlijke. Bovendien ironiseert hij voortdurend alle verschijnselen die met verfijning samenhangen: raffinement, sentiment en zelfs eruditie. Er is zoveel spel in zijn benadering, dat het vaak moeilijk is in te schatten waar hij precies staat. Misschien was het hemzelf ook niet helemaal duidelijk.

Door Piet Kralt

Van oktober 1911 tot februari 1912 publiceerde Couperus met tussenpozen een reeks van vijf feuilletons onder de verzameltitel 'Wien men alzo ontmoet...'. In 1914 zette hij ze bij elkaar in zijn tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen*, herdrukt in 1915 als deel IV van *Van en over alles en iedereen*. De reeks opent met een korte beschouwing over de mensen om wie het gaat; het zijn liederen die men 'kent' (de aanhalingstekens zijn van Couperus) en onder hen dan weer de 'curieuze en belangwekkende acteurs van de *Comédie Humaine*'.¹ De eerste is Michel Dracosès. Aan hem wijdde Couperus een feuilleton in *Het Vaderland* van 7 oktober 1911.

Michel Dracosès is een excentriekeling. Hij ontvangt Couperus in een fel scharlaken chlamys, ligt in de kussens van een lage divan, rookt hasj ('hadsjisch' spelt Couperus) en praat over literatuur. Hij is een fijnproever, 'een zeer litterair lezer, een man van een vriend gekweekte, intellectuele beschaving'. Couperus krijgt hoofdpijn en ontvlucht hem. Hij bedenkt, 'bijna mistroostig en eigenlijk zeer jaloersch':

Wat ben ik toch vreeslijk eenvoudig... burgerlijk eenvoudig... wanhòpig eenvoudig... om thuis geen scharlaken *chlamys* te dragen... om heelemaal niet tegen hadsjisch te kunnen... en om geen lange, heel lange, ravenzwarte haren te hebben, die iederen namiddag, tegen zonsondergang, ge-onduleerd moeten worden door een bekwaren coiffeur...!!²

Dit is natuurlijk blague.³ Er staat niet wat er staat. Letterlijk staat er: ik ben eenvoudig, ik ben helaas niet zo excentriek als Dracosès. Eigenlijk staat er: ik ben eenvoudig en gelukkig niet zo'n aansteller als Dracosès. Maar door die eigenlijke betekenis schemert toch de letterlijke mee. En er staat ook nog: Ik zeg wel dat ik eenvoudig ben, maar neem dat, lezer, niet al te letterlijk.

Dat doen we dan ook niet. Vooral omdat in het stuk dat in de bundel vlak voor de feuilleton 'Michel Dracosès' staat een heel ander geluid klinkt. Het is van 30 juli 1910, is dus bijna anderhalf jaar eerder geschreven en hoogstwaarschijnlijk met opzet hier geplaatst als een contrast met wat volgt. Couperus doet het voorkomen alsof zijn vriend Jan het schrijft. Op die manier kan hij zichzelf beschrijven: een minstens net zo excentrieke verschijning als Michel Dracosès.

Louis juidt een intense eeredienst aan tinten en kleuren: in zijn werkkamer smelt het alles samen van geel en goud over oker toe naar bruin, en Louis zelve, trots zijn vreeslijke hoofdpijn, ligt elegant over zijn stapel kussens, (die natuurlijk met goud doorweven zijn), in een harmonie van grijze tinten gehuld, een harmonie, die ik waarlijk onverklaarbaar harmoniesch vind...⁴

Het is een harmonie die gevormd wordt door een lichtgrijs zomerkostuum met een lichtgrijs-wit gestreept vest, een grijze moiré das over een lichtgrijs effen hemd, lichtgrijze schoenen met heel lichtgrijze veters over lichtgrijze sokken, terwijl een lichtgrijze parel de lichtgrijze das beglanst. De spot is subtieler dan die in de feuilleton over Dracosès. Hij schuilt in de opsomming en in de tegenstelling tussen de ziekte en de elegantie van Couperus. Het is één en al spel. Eén en al maskerade ook. Hier poseert iemand die spot met zijn pose maar weigert te laten zien wie hij werkelijk is.

Door de feuilletons in de bundel naast elkaar te plaatsen creëerde Couperus een merkwaardige tegenspraak. In die van 1910 is hij een verfijnde dandy, in die van 1911 is hij een eenvoudige burgerjongen. Maar beide houdingen zijn pose. Hij is alle twee niet echt, geen burgerman, geen excentriekeling. Hij zou beiden willen zijn – maar toch ook weer niet. Hij schrijft in de *spanning* tussen twee uitersten. Hij spot, maar zijn spot heeft iets spijtig.

Jean des Esseintes en Dorian Gray

Het prototype van Michel Dracosès en van de verfijnde Louis is de edelman Jean des Floressas des Esseintes, de hoofdpersoon in de beroemde roman van J.-K. Huysmans *À rebours* uit 1884. Het is niet zeker of Couperus het boek kende – hij zinspeelt er bij mijn weten nergens op – maar hij moet ervan gehoord hebben en hij kende in ieder geval de idee ervan: de 'Héros décadent'.⁵ Huysmans schreef de roman als reactie op het naturalisme van Émile Zola, wiens volgeling hij tot op dat moment was. Niet dat hij met zijn leermeester geheel brak. In november 1882 schreef hij hem dat hij bezig was aan 'une sorte de roman-fantaisie bizarre' en toen in 1883 Zola's *Au bonheur des dames* verschenen was, zond hij hem een brief vol complimenten.⁶ Maar zelf had hij deze manier van romanschrijven de rug toegekeerd.

À rebours beschrijft het leven van Des Esseintes in het landhuis waarin hij zich teruggetrokken heeft. De meeste van de zestien hoofdstukken zijn gewijd aan het karakter van Des Esseintes, aan zijn gewoontes en voorkeuren en aan de wijze waarop hij zijn huis heeft ingericht. In relatie tot Couperus zijn twee zaken van belang: Des Esseintes' excentrieke verfijning en de daarmee samenhangende wreedheid.

James Abbott McNeill Whistler, Robert de Montesquiou-Fezensac. *The Frick Collection, New York.* De Montesquiou stond model voor Des Esseintes in Huysmans' *À rebours*

Giovanni Boldini,
Portret van Robert
de Montesquiou,
1897. Parijs, Musée
National d'Art
Moderne

Wat we onder verfijning moeten verstaan, lezen we tegen het einde van het boek. Des Esseintes moet terug naar de maatschappij en vraagt zich af:

Kende hij een mens die in staat was de tere gevoeligheid van een zinsnede te waarderen, het raffinement van een schilderij, de kwintessens van een idee, een mens, wiens geest voldoende ontvankelijk was om Mallarmé te begrijpen en van Verlaine te houden?⁷

Dat is waar het om gaat: ontvankelijkheid voor sentiment, raffinement en kwintessens en dat in hogere mate dan bij de gemiddelde mens. Artistieke gevoeligheid is daarbij van eminent belang. Ze was één van de kenmerken van Michel Dracosès. Bij Des Esseintes is ze tot in het ziekelijke ontwikkeld. Zijn boeken heeft hij uitsluitend voor zichzelf laten zetten en laten drukken door speciaal door hem in dienst genomen vaklui.⁸ Dat Des Esseintes tot het nerveuze type behoort, ja, eigenlijk zenuwziek is, daaraan laat de roman geen twijfel bestaan. Het blijkt het duidelijkst uit hoofdstuk VI, 'le terrible chapitre VI', schreef Huysmans zelf in zijn voorwoord bij de uitgave van 1903.⁹ Het vertelt hoe Des Esseintes een arme jongeman laat wennen aan luxe en genot door alles voor hem te betalen, en daar plotseling mee stopt in de hoop dat de jongen, gewend aan het genot, gaat stelen en moorden om aan geld te komen, en zal worden gearresteerd en veroordeeld. Raffinement en wreedheid in één streek. Hoe het afloopt, vermeldt de roman niet.

Dat is anders in de roman van Oscar Wilde: *The Picture of Dorian Gray* (1891). Het is het verhaal van een man die er zelf jong en schoon blijft uitzien, maar wiens portret veroudert en steeds wredere trekken vertoont – tot hij zo van de afbeelding walgt dat hij het portret doorsteekt en daarmee zijn eigen dood veroorzaakt. Wilde schreef het op uitnodiging van een uitgever die hem en Conan Doyle vroeg om een verhaal met een moord of doodslag. (Het werd Conan Doyle's tweede Sherlock Holmes-verhaal.) Wilde heeft enige tijd op het gegeven lopen broeden. Aan zijn uitgever schreef hij: 'I first conceived the idea of a young man selling his soul in exchange for eternal youth – an idea that is old in the history of literature, but to which I have given new form.'¹⁰

Couperus kende de roman. In dezelfde reeks als waarin ook Michel Dracosès figureert, komt Dorian Gray voor, in een feuilleton van 23 december 1911. Couperus doet het voorkomen alsof hij de oude 'Gray' (dat wil zeggen: de man die voor Dorian Gray model stond) ontmoet heeft. Bastet vermoedt dat het om een verzinsel ging, een vermoeden dat aan zekerheid grenst, want wat 'Gray' Couperus vertelt over de oorsprong van het boek, klopt niet met de ons bekende feiten.¹¹

Dorian Gray heeft veel weg van Des Esseintes. De twee decadenten zijn bijna verwisselbaar.¹² Hooguit kan men zeggen dat bij Gray de nadruk meer op de verdorvenheid ligt en bij Des Esseintes meer op de verfijning. Dorian Gray drijft een meisje tot zelfmoord en vermoordt Basil Hallward, de schilder van zijn portret. Maar hij bestudeert ook parfums, wijdt zich aan muziek, verdiept zich in de studie van juwelen en interesseert zich voor borduurwerk. Verdorvenheid en verfijning zijn bij hem één. Hij is een genotsmens, die zich één voelt met 'those strange terrible figures that had passed across the stage of the world, and made sin so marvellous, and evil so full of subtlety'.¹³

Een belangrijk verschil met de roman van Huysmans is de graad en omvang van het tegenspel. In *À rebours* is er, op een enkele, terloopse zin na, in het geheel geen tegenspel: alle aandacht richt zich op het extravagante gedrag van Des Esseintes. In *The Picture of Dorian Gray* is dat tegenspel er wel. Het hoort zelfs tot de kern van de roman. Allereerst is er de tegenstelling tussen de Dorian van voor en die van na de voltooiing van het portret. Wanneer hij in het begin van het tweede hoofdstuk het verhaal binnenkomt, zegt de verteller van zijn gezicht:

There was something in his face that made one trust him at once. All the candour of youth was there, as well as all youth's passionate purity. One felt that he had kept himself unspotted from the world. No wonder Basil Hallward worshipped him.¹⁴

Deze jongeman onttaardt in iemand met een duistere levenswandel, die het kwaad ziet als een manier om zijn ideaal van schoonheid te verwezenlijken: 'There were moments when he looked on evil simply as a mode through which he could realise his conception of the beautiful.'¹⁵

De spanning tussen onschuld en verdorvenheid krijgt ook vorm in de twee figuren Basil Hallward en Lord Henry Wotton. Beiden zijn geïnteresseerd in Dorian Gray. Alle twee proberen ze hem te beïnvloeden. Ze zijn antipoden. Basil, de schilder, is moreel zuiver en heeft het goede met hem voor. Hij waarschuwt hem. Hij wenst hem een rein geweten en het respect van de mensen toe. Lord Henry is Dorians kwade genius. Hij ziet hem als een studieobject. Hij probeert uit te vinden wat de macht van een buitengewoon schone jeugd vermag. Het zijn twee uitersten, twee elkaar uitsluitende krachten die op Dorian inwerken.

Door deze tweezijdigheid staat de Engelse roman dichter bij het werk van Couperus dan de Franse roman. Want ook Couperus aarzelt altijd tussen twee werelden: die van de sobere burgerlijkheid en die van de verfijnde decadentie. Toch moest hij niet veel van het boek hebben. Hij vond de held te fantastisch en de vele paradoxen vermoeiend.¹⁶ De paradoxen zijn van Lord Henry Wotton. Ze zijn geestig en vaak boosaardig. Deze bijvoorbeeld: 'Philanthropic people lose all sense of humanity.' Of deze: 'The only things one never regrets are one's mistakes.'¹⁷ Dergelijk scherp sarcasme staat inderdaad mijlen ver af van Couperus' milde ironie.

De Borgia's en Oscar Wilde

In juni en september 1911, dus vlak voor het eenmalige optreden van Michel Dracosès, publiceerde Couperus in *Groot Nederland* het verhaal 'Lucrezia'; in 1912 nam hij het op in zijn bundel *Schimmen van schoonheid*. Het is het verhaal van Lucrezia Borgia, dochter van paus Alexander VI Borgia en zuster van de beruchte Cesare Borgia. Het begint op 4 of 11 september 1500, twee of drie weken nadat Cesare Lucrezia's tweede echtgenoot heeft laten worgen,

Oscar Wilde, 1882.
Foto: Napoleon Sarony. Albumen silver print. Gilman Paper Company Collection

Bartolomeo Veneto (1470-1531). Portret van een courtisane als Flora, vroeger abusievelijk gezien als portret van Lucrezia Borgia. (Wikipedia)

en het eindigt op 2 februari 1502, als zij huwt met Alfonso d'Este, haar derde en laatste echtgenoot. Het vertelt over haar 'verbanning' naar Nepi, in de Etruskische heuvels, omdat zij volgens haar vader en broer te veel verdriet toonde over haar terugkeer naar Rome en over haar derde huwelijksfeest.¹⁸

Als in de meeste van Couperus' historische romans en verhalen gaat het in 'Lucrezia' om de psychologie van de historische figuur en om de evocatie van het verleden. Lucrezia wordt uitgebeeld als genotziek, hunkerend naar vrolijkheid en vertier, en tegelijk als melancholiek, angstig, verlangend naar kalmte. In haar willoosheid lijkt ze op Eline Vere. Het opgeroepen verleden is dat van de pracht en de praal van vorstelijke hoven waar mensen elkaar met 'courtoisie' begroeten en waar men 'bloemrijke woorden' spreekt.¹⁹

Van Lucrezia en Cesare zegt de verteller dat zij de 'overbeschaafden van hun tijd' zijn. Ze spreken een hoffelijk Italiaans en hun gebaren hebben een aangekweekte zwier. Ze maken natuurlijkweg klas-sieke toespelingen, ze waarderen de kunst, en hun gevoel wordt geleid door Pintoricchio, de schilder.²⁰

Het is een omschrijving van het verfijnde leven die de omschrijving van Des Esseintes nabijkomt. Maar er is ook een principieel verschil. Cesare is wreed. Hij heeft een wrede mond en kleine wrede tanden. Hij heeft zijn broer vermoord. Hij pleegde – suggereert de tekst – incest met zijn zuster.²¹ In dit opzicht lijkt hij zowel op Jean des Esseintes als op Dorian Gray. Maar de verteller scheidt de wreedheid heel nadrukkelijk van de verfijning. Hij zegt van broer (en zus):

En in deze, zoo schijnbaar uitverkorene verfijningen, waren hart en ziel de oorspronkelijk barbaarsch onverfijnde der primitieve oertijden gebleven... In de ziel van den man was alleen de bruut en ruw over alle hindernissen heen pletterende grootheidsdorst...²²

Voor Couperus gaan die twee (verfijning en wreedheid) dus niet samen. Althans niet in dit verhaal. Dat aspect van de decadentie houdt hij van zich af. Voor hem valt verfijning samen met het bevallige, sierlijke. Het verhaal eechoot van uitdrukkingen die daarop betrekking hebben. Lucrezia verlangt naar 'vrolijkheid van spel, van zang, van dans', Cesare is 'elegant en forsch', hij noemt Lucrezia zijn 'wonderbevallige zuster', zij hebben beiden 'een sierlijke lijn van gratie' en Lucrezia wint aller harten met 'hare bevalligheid, hare gratie, hare ongeëvenaarde lieflijkheid'.²³ Er zijn meer voorbeelden te geven, maar deze volstaan. De vele omschrijvingen en aanduidingen doordringen de stijl. Huysmans schrijft constaterend, bijna zakelijk. De scherpe paradoxen bepalen de stijl van Wilde. Couperus heeft merkbaar plezier in het beschrijven van modieuze kleding, rijk gestoffeerde kamers, gracieuze mensen en hoffelijke begroetingen. Daarin schuilt voor hem de verfijning.

Dat wordt bevestigd door een feuilleton die Couperus een klein half jaar na 'Lucrezia' in *Het Vaderland* publiceerde, op 7 februari 2012. 'Muzeum van Napels' heet het stuk en Couperus nam het op in zijn tweede bundel *Uit blanke steden onder blauwe lucht*, die in december 1913 verscheen. Hij was op reis van Florence naar Sicilië en bleef door het slechte weer steken in Napels, waar hij de nachtboot wilde nemen. Hij bezocht er het Museo Nazionale, en daaraan danken we de feuilleton. Hij zag er de kolossale 'Hercules Farnese', die, naar Bastet veronderstelt, de aanleiding werd tot zijn roman *Herakles*.²⁴ En hij zag er een archaische Pallas Athene en een Artemis; die twee beelden interesseren ons.

De Pallas Athene komt als met een danspas naar de beschouwer toe en de Artemis glimlacht naar hem als een lieve *hetære*. Couperus is enthousiast.

Wat is dat alles elegant! Ge wist niet, dat archaische kunst zoo verijnd elegant kon zijn? Ja, juist is zij elegant geworden in wat men wel noemen wil heur tijd van verval. Deze elegante Athene Promachos, deze sierlijke Voorvechterin, die aan komt dansen, ze is amuzant van elegance en decadentie! En deze Artemis is het nog meer!²⁵

Hij beweert dan dat deze beelden van de gehele antieke wereld aan 'onze moderne zielen' het meest verwant zijn. Met andere woorden: ook wij zijn decadent. En decadentie – toen en nu – is elegantie, is sierlijkheid.

Tegen de achtergrond van Huysmans en Wilde is deze opvatting van decadente verfijning wel zeer eenzijdig. Alle scherpte is eruit verdwenen. Niet alleen de wreedheid van Des Esseintes, ook het snijdende sarcasme van Wottons paradoxen. Hoe diep dat bij Couperus zit, blijkt ook nog eens uit veel latere teksten.

In juni 1921 bezochten Couperus en zijn vrouw Londen. Hij werd daar gevierd als een beroemd schrijver. Op één van de vele bijeenkomsten die hij bezocht, ontmoette hij iemand die hij in zijn feuilleton spottend de Oscar-Wilde-vrouw noemde. Hij legde de lezer ook uit wat hij daarmee bedoelde.

Ge wilt weten wat ik de Oscar-Wilde-vrouw noem? Ik noem haar de vrouw, die voortdurend in paradoxen spreekt en korte zinnen vol 'witticism', zinnestjes, die zij u toewerpt als een kleurig balletje, fijner dan een tennisbal, en waarop ge direct terug moet werpen een ander kleurig balletje, zonder welk ze niet tevreden is, u met verwijtende blikken uit groote, treurige oogen aanstaart en u het pijnlijke gevoel geeft een stomeling te zijn zonder het minste vernuft.²⁶

In een volgende feuilleton heeft hij het dan nog over het Oscar-Wilde-toontje.²⁷ Uit alles blijkt dat zijn oordeel van tien jaar geleden niet veranderd is. De ironie waarmee hij de Wilde-paradoxen verwerpt, is voor zijn doen zelfs scherp van toon. Merkwaardig en bijna paradoxaal: de scherpte veroordelen door er scherp op te reageren. Maar het zal duidelijk zijn: dit aspect van de decadente verfijning was niet het zijne.

Mathilde en de Van Lowe's

Toch ligt de zaak gecompliceerder dan de enkelvoudige voorkeur voor het sierlijke en bevallige doet vermoeden. Ten eerste is er nog Couperus' aarzeling tussen verfijning en eenvoud, zoals die uit de roman *Het heilige weten* blijkt. Ten tweede heeft hij in *De berg van licht*, maar vooral in *Iskander*, ruim aandacht besteed aan het samengaan van verfijning en wreedheid. Beide punten vragen om nader commentaar.

In *Het heilige weten* beschrijft Couperus de botsing tussen verfijning (overbeschaving) en eenvoud (gezondheid). Hij doet dat op objectieve wijze: hij is niet zonder vooroordeel, maar kiest geen partij. Van afkeer, hetzij van het één, hetzij van het ander, is geen sprake.

De roman is het vierde deel van *De boeken der kleine zielen*. Couperus schreef dit werk in het eerste half jaar van 1902, voornamelijk in Nice, het einde in Wiesbaden. Het boek geeft de geschiedenis van de jonge arts Addy van der Welcke, die getrouwd is met Mathilde Smeet. Hij is van adel, zij stamt uit het gewone volk. Hij heeft haar lief gekregen en is met haar getrouwd om haar eenvoud en gezondheid. Een groot deel van zijn familie woont bij hen in. Dat is een huis vol. Addy's vader en moeder, Henri en Constance van der Welcke, de oude mevrouw Van Lowe, moeder van Constance, de weduwe van Constances broer Gerrit met al haar kinderen, Constances broer Ernst, later nog twee andere nichtjes. Velen van hen zijn aangetast door de nevroze, zoals dat in Couperus' taal heet. Alles bij elkaar voldoet de familie ruimschoots aan het beeld van decadentie: vermoeid, verfiind, nerveus, van adel of behorende tot de hogere burgerstand.

Er groeit een conflict tussen Mathilde en haar schoonfamilie. Die botsing is één van de hoofdthema's van de roman. Ik geef deze weer door enkele passages samen te vatten.

De eerste is de beschrijving van Mathilde in het tweede hoofdstuk van het eerste deel. Mathilde beantwoordt daarin aan alle vooroordelen van haar psychologiserende schepper en zijn tijdgenoten. Ze behoort tot het sanguinische type: fris, gezond, een rozige melkkleur. Belangrijk is ook wat ze *niet* is en *niet* heeft. Haar trekken zijn niet fijn. Ze mist de morbide distinctie van een fijner ras. Ze heeft gezond verstand, maar geen fijne geest. Ze heeft geen fijne smaak. De briljant aan haar ringvinger glanst brutaal.²⁸ De beschrijving zegt net zoveel over de familie als over Mathilde: men hoeft de negatieve aanduidingen maar om te keren.

Hoe de familie Mathilde ziet, laat zich raden. We lezen het in een passage die de overwegingen van Addy weergeeft. Men beziet haar met neerbuigende achterdocht. Men dwingt zich tot een zachte beminnelijkheid, maar men vindt haar grof en burgerlijk. Men acht zichzelf fijner, beter en hoger. Addy ergert zich aan hun kleinzieligheid. Hij is een voortreffelijke arts en hij ziet de zijnen als ziek naar lichaam en geest.²⁹ Of hij daarin gelijk heeft, blijft vooralsnog onbesproken.

In het twaalfde hoofdstuk van het eerste deel lezen we hoe Mathilde over de familie denkt. Ook dat laat zich raden. Het huis is als een hospitaal, een gekkenhuis: een kindse oma, een idiote Klaasje, een oom Ernst, totaal niet snik. Ze sympathiseert niet met de hele bende, met die duffe atmosfeer waarin ze een vreemde blijft. Haar schoonmoeder is wel hartelijk, maar het is een hartelijkheid waartoe ze zich dwingt.³⁰ De in vergelijking met het taalgebruik van de roman grove bewoordingen tonen dat het om de reactie gaat van een vrouw die zich verongelijkt voelt. Of ze gelijk heeft, wordt bevestigd noch ontkend. Maar de eenzijdigheid van de passage is duidelijk.

Dan, in het vierde hoofdstuk van het tweede deel, geeft de verteller zijn visie op de verhoudingen. Wat Mathilde en de familie scheidt, is onoverkomelijk, stelt hij,

een gemis aan fluïde, aan samenstemming, aan harmonie, sympathie, omdat zij niets had wat hen ging te gemoet en zij niets hadden, dat haar ging te gemoet, omdat de stroomen van haar ziel en de hunne elkaâr nooit bereikten, maar vloeiden in tweeërlei richting...³¹

Het is een antipathie van bloed en ziel. Zij ziet hen als ziek, gek, egoïstisch en nerveus; zij zien haar als oppervlakkig en vulgair. Dat patroon is niet te doorbreken. Schuld heeft niemand; misschien alleen Addy, die haar trouwde zonder te luisteren 'naar de ziel in zijn ziel'.

Doordat de verteller de kwestie van verschillende kanten benadert, stelt hij haar nadrukkelijk en scherp; laat hij ook zien dat ze onoplosbaar is. Het gaat in de roman niet om wie gelijk heeft. Het gaat om de onverzoenlijkheid. Het boek toont de spanning tussen twee elkaar uitsluitende posities.

Helegabalus en Xerxes

Van de klassieke romans die Couperus schreef, hebben er drie een vorst als hoofdperson: *De berg van licht* (1905, 1906), *Xerxes of de hoogmoed* (1919) en *Iskander* (1920). Allicht speelt in alle drie verfijning een rol. Maar van de drie zijn in het kader van dit opstel *De berg van licht* en *Iskander* het meest relevant, omdat in deze romans de verfijning een opbouwend element is: ze bepaalt mede het verloop en de uitkomst van het verhaal. In *Xerxes of de hoogmoed* is dat in veel mindere mate het geval.

Couperus schreef *De berg van licht* van november 1904 tot november 1905. In een prospectus dat hij voor de roman opstelde, vermeldde hij echter dat het boek hem reeds tien jaar door de geest speelde.³² Het is de geschiedenis van keizer Helegabalus, die van 218 tot 222 over Rome regeerde. Vanaf de oudheid geldt deze Heliogabalus (zoals zijn eigenlijke naam luidt; de naam Helegabalus is van Couperus) als het symbool van het Romeinse verval. Zijn verdorvenheid maakte hem geliefd bij Couperus' tijdgenoten, 'een interessante en intrigerende persoonlijkheid (...) in de ogen van de zich decadent noemende schrijvers en dichters', aldus Jaap Goedegebuure.³³ En Martijn Icks stelt vast dat met name in Frankrijk in de negentiende en vroege twintigste eeuw een 'opmerkelijk aantal gedichten, toneelstukken en romans aan de beruchte heerser [werd] gewijd'.³⁴ Beide scribenten wijzen er daarbij op dat de figuur van Des Esseintes uit *À rebours* zich zeer door de keizer voelt aangesproken.

Luc Dirikx wijdt in zijn studie een hele paragraaf aan Helegabalus, volgens hem het personage in Couperus' werk dat 'de grootste overeenkomst vertoont met het type van de Héros décadent'.³⁵ In zijn behandeling wijst hij erop dat de essentie van Helegabalus' persoonlijkheid het estheticisme is: de keizer is intelligent, heeft smaak, spreekt een sierlijk Latijn.³⁶ Het zijn inderdaad stuk voor stuk de kenmerken van verfijning. Daar komt bij – Dirikx brengt dat niet ter sprake – dat de vorst tot twee keer toe een zuigeling laat offeren om te zien wat de toekomst brengen zal: een wreedheid die aan Des Esseintes en Gray doet denken.

Maar Helegabalus' verfijning is ondergeschikt aan een ander thema: de noodlotsgedachte. De keizer is – zegt de tekst – onbewust artistiek in zijn ziel, een ziel die de uiterste bloem van een overbeschaving is. In het oosten zou zij in pracht ontbloeien, maar 'òvergeplant zoû zij noodlottig, kort maar hevig, vergiftigen zich, en allen, die zij bekoorde...'³⁷ Dat is wat er plaatsvindt: een overplanting naar Rome. Daardoor wordt wat er gebeurt, onvermijdelijk, een onomkeerbaar proces. Die gedachte beheerst de roman, alles wat de verteller meldt aan verfijning en overbeschaving, staat in dienst van die idee.

Daar komt nog iets bij. Helegabalus' ondergang is niet zozeer te wijten aan zijn artisticeit, aan zijn smaak, zijn schoonheid, enzovoort, ook niet aan raffinement of sentiment, maar aan mateloosheid. Couperus heeft tegenover de keizer een contrastfiguur geplaatst, de schatrijke Gordianus. Die houdt in alles maat, is toch geen steile

Borstbeeld
van Heliogabalus,
Capitolijns
Museum, Rome.
Foto: Ellen Kraft

zedemeester maar iemand die met tact van het leven geniet.³⁸ Hij is een mild man. Helegabalus is hem sympathiek en hij bedenkt dat diens manier van leven ook goed kan zijn, omdat niemand weet wat goed en wat slecht is.³⁹ Maar hij is Helegabalus' tegenpool: de matigheid tegenover de onmatigheid. Door hem in de roman te introduceren, beklemtoonde Couperus de hoofdoorzaak van Helegabalus' falen: gebrek aan beheersing.

Ook de in de roman beschreven gruweldaad wordt op een dergelijke manier ingekapseld. Volgens Lampridius bracht Heliogabalus uit heel Italië kinderen bijeen om ze als mensenoffer te laten dienen.⁴⁰ Dat heeft veel gemeen met het sadisme van Des Esseintes en Gray. Maar in *De berg van licht* vindt het offer in devote sfeer plaats. De keizer staat voor de Zwarte Steen, meegenomen uit Emessa, omhelst de kei, leunt er met zijn verhitte voorhoofd tegen en bidt, 'bidt in groote devotie'. Hij voelt zich te veel mens, te weinig god, zonder evenwicht. Hij kijkt niet naar de offerande. Maar als het teken gunstig is, ontsnapt hem een diepe zucht.⁴¹ Dit heeft niets van doen met Dorian Gray's schoonheidsverheerlijking van het kwaad. Dus ook niets met de boosaardige kant van de verfijning.⁴² Al met al kan men zeggen dat in *De berg van licht* verfijning wel een rol speelt, maar geen doorslaggevende rol.⁴³

Dat geldt eens te meer voor *Xerxes of de hoogmoed*. Couperus volgde in deze roman de *Historiën* van Herodotus; hij gaf het boek het volgende motto mee: 'Uit de annalen der ironische historie. Vrij naar Herodotos'. Ironisch is het! De Perzische vorst Xerxes wordt erin getekend als een pseudo-artiest en een onzinnige wereldveroveraar. Een voorbeeld van die 'ironisering' is het verhaal van de schipper die tijdens een zware storm Xerxes aanraadt een deel van zijn officieren in zee te laten springen. Eenmaal aan land ontvangt hij een gouden krans omdat hij de koning het leven heeft gered, maar hij wordt ook onthoofd omdat hij schuldig is aan de dood van veel voorname Perzen. Herodotus vertelt het verhaal met smaak en duidelijk ongelooft.⁴⁴ Couperus maakt de koning almaar belachelijker en eindigt met het understatement: 'Het is geen wreedheid. Het is logica en koninklijke rechtspraak.'⁴⁵

Uiteraard ironiseert de auteur ook de Perzische verfijning. Onder andere in Xerxes' zogenaamde artisticeit. Herodotus wijdt een aantal regels aan Xerxes' bezoek aan Troje: de koning laat zich door de mensen daar de geschiedenis van de plaats vertellen en offert duizend runderen aan Athene.⁴⁶ Couperus maakt daarvan dat Xerxes zeer ontroerd raakt van artistieke aandoening en in slecht Grieks de *Ilias* citeert.⁴⁷ Van de Perzische overbeschaving geeft de roman bij voorkeur de onzinnigste voorbeelden: zelfs veldheren en legeraanvoerders mogen zich blanketten.⁴⁸ Maar de belangrijkste trek van het boek is dat de auteur overduidelijk partij kiest – vóór de Griekse soberheid en tegen de Perzische overbeschaving, vóór de eenvoud en tegen het raffinement.

Xerxes of de hoogmoed is dan ook de tegenhanger van het erop volgende *Iskander*. In de eerste roman gaat de overbeschaving ten onder door de kracht van een jonge cultuur, in de tweede verliest een jonge cultuur haar kracht door de slopende werking van een overbeschaving.

Alexandros en Iskander

Op 27 april 1919 schreef Couperus aan de classicus W.E.J. Kuiper in een postscriptum van een brief over zijn novelle *De ode*: 'U zal mij onverbeterlijk vinden maar omdat ik in deze tijden, die de wereld doormaakt en die ik beleef, niet kan over moderne mensen schrijven, schrijf ik een roman: *Alexander en de Vrouwen*. Het is de roman van Alexander

den Groote en zijne psychologische verwording in Azië.⁴⁹ De titel veranderde later in *Iskander*. Couperus publiceerde de roman eerst in *Groot Nederland*, in acht afleveringen van januari tot en met augustus 1920. Als boek verscheen *Iskander* in november 1920, in twee delen.

In zijn brief geeft de auteur exact het thema van de roman aan: de 'psychologische verwording in Azië' van Alexander de Grote. Die thematiek schuilt ook in de naamgeving. Alexander heet in de roman Alexandros, zijn Griekse naam. Iskander is zijn Perzische naam. En juist het feit dat hij zich steeds meer als een Pers gaat gedragen, betekent zijn ondergang.

In het begin van de roman wordt via een aantal scènes en opmerkingen een beeld geschetst van de Macedonische sfeer waarin de jonge Alexandros verkeert. Hij leeft sober: zijn tent is zonder enige weelde, hij slaapt op een hard bed en zijn tuniek is eenvoudig.⁵⁰ Hij is kuis: hij heeft nog nooit met een vrouw geslapen. En hij gaat kame-radschappelijk om met zijn officieren: ze lopen bij hem in en uit. Het is een sfeer van eenvoud en gematigdheid. De verwording bestaat hierin dat de sobere heerser aan de weelde went, de kuise koning de liefde leert kennen en de rechtschapen, gemeenzame vorst verandert in een hoogmoedige, wrede tiran. Twee van deze drie aspecten zijn in het kader van dit opstel relevant: de toenemende weelde-zucht en de steeds onverbiddelijker wreedheid.

De roman tekent Alexandros' weelde-zucht vooral in de manier waarop hij zich kleedt. Die wijzigt zich geleidelijk. Hoe zorgvuldig Couperus te werk is gegaan om die langzame verandering aan te geven, blijkt onder andere uit een verplaatsing in het manuscript.⁵¹ Als Alexandros in het begin van de roman van een ziekte is genezen en zich aan zijn soldaten wil tonen, laat hij zich door dienaren aankleden. In het kladhandschrift volgt dan een uitgebreide beschrijving van een kostbare uitrusting. In het kopijhandschrift heeft Couperus die gereduceerd tot de vermelding van een eenvoudige bruinleren tuniek en een helm met koraalrode pluim. De gedetailleerde beschrijving verhuisde hij naar pagina tweehonderddertig, als Alexandros zich uitrust voor de slag bij Gaugamela. Met die verplaatsing wilde hij aangeven dat Alexandros langzaam maar zeker onder invloed van de Perzische verfijning komt. Eenmaal in Babylon wil de koning zich vooral Perzisch kleden. Aan dat verlangen geeft hij steeds meer toe tot hij er ten slotte uitziet als een Perzisch despoot. Hij verschijnt op een gastmaal dat hij zijn Groten aanbiedt, en het treft allen dat hij een Perzisch vorst gelijk in zijn uiterlijk, in zijn kleedij, in zijn blik, in zijn gang; de diadeem-wrong om de lange, geglansde lokken, het lange, nauwe gewaad reikende tot de sandalen, den baard geglansd, gekruifd en gegeurd, in zijn hand de lange, dunne scepter-staf.⁵²

Het zijn vooral de adjectieven in deze beschrijving die de sfeer van ijle verfijning oproepen: het tot drie maal toe gebruikte 'lange' bijvoorbeeld, tegenover de omschrijving van de Macedonische knaap die Alexandros was: klein van stuk en plomp gespierd.⁵³ Alle soberheid is verdwenen; Alexandros legt zich geen enkele maat op.

Het gastmaal verloopt allerminst feestelijk. Alexandros raakt in conflict met één van zijn veldheren, verlaat in woede de zaal en spreekt 's nachts met zijn boezemvriend Hefaïstion over de koorts en de ziekte die in hem woekert. Hij voelt een waanzin in zich, voelt zijn hoofd naar de top van de tent groeien.⁵⁴

Een tweede aspect van Alexandros' verwording is zijn toenemende hoogmoed en als gevolg daarvan zijn willekeur en wreedheid. Van dat laatste geeft de roman een groot aantal voorbeelden. Hij laat tweeduizend Tyriërs kruisigen, geeft Persepolis over aan zijn plunderende soldaten en brandt de dorpen in de omgeving plat. Dit en nog veel meer cul-

mineert bij de inname van de kleine stad Branchiden, wanneer hij beveelt dat alle inwoners in een bloedbad verdelgd moeten worden. De Macedonische vrienden zijn verbaasd; Hefaïstion probeert hem tevergeefs tot rede te brengen. De verteller merkt op: 'Maar hij staarde dol, met zijn dolle oogen. Door zijn hemelhoog stijgende hersenen woelden de dolle spiralen.'⁵⁵ Ook op dit punt heeft hij alle maat verloren.

In dit conglomeraat van gebeurtenissen en verschijnselen staat Alexandros' ziekte centraal. De verteller constateert dit naar aanleiding van nog weer een ander feit (de moord op zijn vriend Kleitos, in woede begaan):

Dit waren de zich krankzinnig spannende zenuwen, (...) Dit was de ziekte, die alleen kon verergeren, niet genezen. Dit was de slecht-demonische waanzin, die tot eigen ondergang sleuren kon, als het onbestrijdbare spook...⁵⁶

Verfijning en wreedheid zijn niets dan aspecten van deze waanzin. Ze staan niet op zichzelf, ze horen bij deze toenemende krankzinnigheid. De koning gaat ten onder aan een zieke geest.

Hoe verhoudt Couperus' Alexandros zich tot Des Esseintes en Dorian Gray? Ook Des Esseintes is zenuwziek, ook Dorian Gray dooft in woede. Maar de verschillen zijn essentieler dan de overeenkomsten. Het gaat immers ten diepste om de kern van ieders psyche en beleving. Die is bij Des Esseintes de verfijning, in het bijzonder het raffinement daarin. Bij Gray is het de verdorvenheid, bovenal zijn beleving van de schoonheid in het kwaad. Bij Alexandros is het de waanzin en vooral het desastreuze gevolg daarvan.

Niet als in *Het heilige weten* staat in *Iskander* verfijning tegenover gezondheid. Anders dan in *Het heilige weten* heeft in *Iskander* verfijning een onmiskenbaar negatief karakter.

Overzicht

Verfijning als literair gegeven vindt men door het hele oeuvre van Couperus. Al in *Een lent van vaerzen*, van 1884, treffen we een baadster aan met een teder lichaam, slanke benen, bevallig rondende heupen en dartele lokken.⁵⁷ En in de laatste 'Intieme impressie' die Couperus schreef, verschenen op 8 juli 1923, acht dagen voor zijn dood, heeft hij het weliswaar niet over verfijning in engere zin, maar klaagt hij wel – half ironisch, half ernstig – over onze 'verkeerde, dwaze, decadente levensopvatting'.⁵⁸

Iskander representeert Couperus' 'hofliteratuur', zijn koningsromans, zijn klassieke romans en verhalen. Maar in geen van die andere speelt verfijning zo'n belangrijke rol als in *Iskander*. Het is veeleer de pracht en praal die in die boeken de boventoon voert, de overdaad. Daartegenover staat dan de eenvoud (zoals in *Majesteit*) of het maathouden (zoals in *De berg van licht*).

Het heilige weten vertegenwoordigt de Haagse romans. Het is van deze romans de enige waarin de auteur de verfijning uitspeelt tegenover de volkse gezondheid. Daardoor is ze in die roman zo nadrukkelijk aanwezig. In de andere romans is ze veeleer een vanzelfsprekende bijkomstigheid.

Omstreeks 1911, 1912 is de verfijning iets nadrukkelijker aanwezig in het oeuvre dan in de andere jaren. Couperus zoekt haar in het sierlijke en bekoorlijke. Het decadente, geraffineerde spel met het kwaad, dat voor een deel de schoonheidsopvatting van Huysmans en Wilde bepaalt, is nooit het zijne geweest. Ook niet in *Iskander*, de roman waarin verfijning en wreedheid toch nauw met elkaar verbonden zijn. 🐾

Noten

- 1 Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p.198.
- 2 Idem, p.202 en p.203. Een chlamys is een korte reismantel.
- 3 Van Dale geeft voor 'blague': 'grootspraak, grootdoenerij'. Maar Couperus geeft een veel ruimere betekenis aan het woord: 'Blague is de spot, met zich, met het Leven, met het Noodlot, met God en mensen, met engelen en duivelen. En onder dien spot – want Blague is, als humor, tweeledig – trilt, dan, o heel even maar, iets bitters, iets spijtig, iets van leed en verdriet, iets van smàrt bijna, maar bijna altijd van weemoed en melancholie, die zich verbergen willen.' Louis Couperus, *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.236.
- 4 Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p.193.
- 5 Luc Dirix, *Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie*. Gent, 1993, p.49. Dirix schetst het type van de héros décadent aan de hand van vier romanfiguren onder wie Des Esseintes en Dorian Gray.
- 6 J.-K. Huysmans, *À rebours*. Présentation, notes, dossier, chronologie, bibliographie par Daniel Grojnowski. Parijs, 2004, p.310 en p.8.
- 7 Ik geef de tekst in de vertaling van Jan Siebelink. J.-K. Huysmans, *Tegen de keer*. Amsterdam, 2011, p.279.
- 8 J.-K. Huysmans, *À rebours*, p.173.
- 9 J.-K. Huysmans, *À rebours*, p.325.
- 10 Richard Ellmann, *Oscar Wilde*. Londen, 1988, p.293.
- 11 Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.404. Volgens Couperus' 'Gray' deed hijzelf Oscar Wilde het gegeven van het verouderende portret aan de hand. Volgens Wilde komt het idee van de schilder Basil Ward, die Wilde geschilderd had en gekscherend de opmerking maakte hoe mooi het zou zijn als het portret zou verouderen en Wilde zelf er zou blijven uitzien zoals hij nu was.
- 12 Meindert Evers plaatst de twee romans naast elkaar en noemt ze 'de extreme en niet eens zeer subtiele literaire voorbeelden van decadentie'. Meindert Evers, *Proust en het fin de siècle. De decadentie overwonnen*. Zutphen, 1997, p.19.
- 13 Oscar Wilde, *The picture of Dorian Gray*. With an Afterword by Peter Harness. Londen, 2003, p.182.
- 14 Idem, p.27.
- 15 Idem, p.185.
- 16 Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen*, p.209.
- 17 Oscar Wilde, *The picture of Dorian Gray*, p.50 en p.57.
- 18 Louis Couperus, 'Lucrezia'. In *Schimmen van schoonheid. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 32, p.151–197. Het verhaal bevat een aantal slordigheden. Op de pagina's 156 en 164 valt het begin veertien dagen na de moord op Lucrezia's echtgenoot (18 augustus 1500), op pagina 159 is het drie weken na die moord. Op pagina 185 vertrekt de bruidsstoet in januari 1505, op pagina 187 blijkt dat 1502 te zijn. Op pagina 189 is Lucrezia twintig jaar – als dat zo is, valt het vertrek van de stoet in 1501. In werkelijkheid was het 1502 en was Lucrezia eenentwintig jaar.
- 19 Idem, p.169, p.193 en p.177.
- 20 Idem, p.172 en p.173.
- 21 Idem, p.168, p.160 en p.184.
- 22 Idem, p.173.
- 23 Idem, p.163, p.168, p.169, p.172 en p.177.
- 24 Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.411.
- 25 Louis Couperus, *Uit blanke steden onder blauwe lucht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 33, p.326.
- 26 Louis Couperus, *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.514.
- 27 Idem, p.521.
- 28 Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen III en IV. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.273.

Oscar Wilde,
1854-1900.
Foto: Napoleon
Sarony, 1882.
National Portrait
Gallery

- 29 Idem, p.295.
- 30 Idem, p.247 en p.248.
- 31 Idem, p.395.
- 32 F.L.Bastet, *Amice. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever II (1902-1919)*. 's-Gravenhage, 1977, p.73.
- 33 Jaap Goedegebuure, *Decadentie en literatuur*. Amsterdam, 1987, p.76.
- 34 Martijn Icks, 'L'Agonie versus *De berg van licht*'. In: *Arabesken* 17 (2009), nr.33, p.14–27. Citaat op p.16.
- 35 Luc Dirix, *Louis Couperus en het decadentisme*, p.69–76. Citaat op p.69.
- 36 Idem, p.76.
- 37 Louis Couperus, *De berg van licht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 24, p.80.
- 38 Idem, p.184.
- 39 Idem, p.297.
- 40 Goedegebuure citeert dit bericht uit Lampridius. *Decadentie en literatuur*, p.76.
- 41 Louis Couperus, *De berg van licht*, p.232 en p.233.
- 42 In het bekende boek van M. Praz, *The Romantic Agony*, 1960, vertaald als *Lust, dood en duivel in de literatuur van de Romantiek*. Amsterdam, tweede druk 1992, wordt één Nederlandse schrijver genoemd, in een noot. Dat is Louis Couperus en zijn roman *De berg van licht*. Ton Anbeek wijst daarop en merkt erbij op: 'Zoals altijd bij extreme stromingen vindt men er in Nederland maar heel weinig – en dan vaak in sterk afgezwakte vorm – van terug'. Ton Anbeek, *Het donkere hart. Romantische obsessies in de moderne Nederlandstalige literatuur*. Amsterdam, 1996, p.95. Couperus' beschrijving van de gruweldaad past uitstekend bij deze constatering.
- 43 Voor de geestelijke en cultuurhistorische achtergrond van deze roman, zie de reeks van Caroline de Westenholz: 'Heliogabalus en de Vlam van de Lust'. In *Arabesken* 12 (2004), nr.23, p.4–15; 13 (2005), nr.25, p.19–27; nr.26, p.23–33; 14 (2006), nr.27, p.30–41; nr.28, p.23–30; 19 (2011), nr.38, p.32–45.
- 44 Elizabeth Visser, *Couperus, Grieken en Barbaren*. Amsterdam, 1969, p.22.
- 45 Louis Couperus, *Xerxes of de hoogmoed*, p.155.
- 46 Elizabeth Visser, *Couperus, Grieken en Barbaren*, p.29 en p.30.
- 47 Louis Couperus, *Xerxes of de hoogmoed*, p.52.
- 48 Idem, p.75.
- 49 W.E.J.Kuiper, *Couperus en de oudheid*. Amsterdam, 1969, p.38.
- 50 Louis Couperus, *Iskander. De roman van Alexander den Grooten*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 42, p.19 en p.25.
- 51 H.T.M.van Vliet, *Eenheid in verscheidenheid. Over de werkwijze van Louis Couperus*. Amsterdam/Antwerpen, 1996, p.253.
- 52 Louis Couperus, *Iskander. De roman van Alexander den Grooten*, p.444.
- 53 Idem, p.14 en p.474.
- 54 Idem, p.446.
- 55 Idem, p.410. Maarten Klein wijst erop dat Alexandros ook een milde kant heeft. Die komt vooral tot uiting in zijn houding tot de Perzische vrouwen. Klein vergelijkt Alexandros in dit opzicht met Dionysos, de halfgod die net als Alexandros naar het oosten trok. Maarten Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*. Maastricht, 2000, p.214–219. Zie ook: Maarten Klein, 'Alles is ijdelheid. Couperus' *Iskander*'. In: *Arabesken* 19 (2011), nr.37, p.4–12.
- 56 Idem, p.430.
- 57 Louis Couperus, *Een lent van vaerzen*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 1, p.34.
- 58 Louis Couperus, *Ongebundeld werk*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.646.

‘Doe ook precies wat U wil met die vertalingen’

In de jaarstukken van het familiearchief van L.J. Veen bleken bij bestudering drie titels voor te komen van vertalingen – een in het Engels en twee in het Duits – van romans van Couperus: *Majesty*, *Majestät* en *Weltfrieden*.¹ Hoe kwamen die titels in de jaarstukken terecht? Ruud Veen ondernam een zoektocht.

Door Ruud Veen

Om op de bovengestelde vraag een antwoord te vinden, heb ik naast de vele publicaties ook de bewaard gebleven correspondentie in het Letterkundig Museum te Den Haag onderzocht. Helaas is de correspondentie met name uit de beginjaren niet compleet en ontbreken er belangrijke stukken. Voor deze reconstructie van de initiatieven van L.J. Veen heb ik gebruikgemaakt van wat bewaard is gebleven: brieven van en aan vertalers, gegevens uit de balansboeken, en overige correspondenties en stukken.²

De betrokken uitgevers en vertalers

Lambertus Jacobus Veen begon zijn uitgeverij in 1887 in Amsterdam door het overnemen van enkele fondsen en het ontwikkelen van eigen uitgaven, waaronder vertaald werk. Binnen enkele jaren wist hij een gevarieerd fonds te ontwikkelen. L.J. Beijers uit Utrecht had na het stoppen van zijn uitgeverij in 1886 de voorraden verkocht aan A. Rössing in Amsterdam; hierin zat de dichtbundel van Couperus, *Een lent van vaerzen*. Enkele jaren later, in november 1890, ging Rössing failliet en werden de voorraden overgenomen door Veen. Door deze overname kreeg Veen nu twee titels van Couperus in handen: *Een lent van vaerzen* en *Orchideeën*, in 1886 door Rössing uitgegeven. Als jonge en ambitieuze uitgever wilde Veen ook graag de nieuwe titels van Couperus uitgeven. *Eline Vere* was reeds in 1889 bij de Amsterdamse uitgever P.N. van Kampen verschenen. Binnen uitgeverskringen was toen al bekend dat Van Kampen geen nieuwe titel van Couperus meer in zijn fonds wilde.³ Veen schreef Couperus, die hem berichtte dat *Noodlot*, uit te komen in 1891, al was toegezegd aan de Amsterdamse uitgever Elsevier. Veen heeft vervolgens diverse malen geprobeerd deze titels over te nemen, wat alleen met *Noodlot* is gelukt. Couperus had deze overname ook aan Veen gevraagd, nadat de persoonlijke verhoudingen met J.G. Robbers, directeur van Elsevier, waren verslechterd.⁴ Robbers was tot die overname pas bereid toen in 1896 de tweede druk nagenoeg uitverkocht was.

De eerste uitgave die Veen zelf van Couperus kreeg aangeboden, was in 1892 *Extaze*, in 1893 gevolgd door *Eene illusie* en *Majesteit*, in 1894 *Reis-impressies*, in 1895 *Wereldvrede* en in 1896 *Hooge troeven*. Tot aan Couperus' dood verschenen er nagenoeg elk jaar een of meer titels van hem.⁵ De samenwerking met Veen zou bijna vijftientig jaar duren, zij het de laatste tien jaar met tussenpozen. Van de 47 zelfstandige titels heeft Veen er dertig uitgegeven.

L.J. Veen

Toen Veen feitelijk de vaste uitgever van Couperus was geworden, heeft hij ook geprobeerd met hem goede afspraken te maken over de vertalingen.⁶ De eerste vertaling in Duitsland van zijn roman *Noodlot* (vertaald als *Schicksal*) kwam op initiatief van de vertaler Paul Raché tot stand en werd geplaatst bij de Deutsche Verlaganstalt, die ook uitgever was van het periodiek *Aus fremden Zungen*, waarin de roman als voorpublicatie was opgenomen. In Engeland ging het anders. Op voorspraak van Frederik van Eeden en Jan van der Poorten Schwartz nam de serieredacteur Edmund Gosse de vertaling van *Noodlot* (vertaald als *Footsteps of Fate*) op in *Heinemann's international library*, een serie waarin vertaalde literatuur uit alle landen was opgenomen.

Met *Majesteit* en *Wereldvrede* meende Veen goed verkopende titels in handen te hebben, die het waard waren om vertaald te worden in het Engels en Duits. Voor deze titels heeft Veen zelf vertalers gezocht en in de vertalingen geïnvesteerd, zoals blijkt uit de boekhouding. Dit was geen gebruikelijke gang van zaken, want meestal ging het initiatief uit van de vertalers of redacteuren. Daarom heeft Veen vooraf afspraken willen maken over de verdeling van de opbrengsten uit vertalingen. De meest waarschijnlijke afspraak die Veen met Couperus gemaakt heeft, is: wanneer hij de vertaling kon plaatsen, dan ging de opbrengst naar Veen; als Couperus erin slaagde de vertaling bij een buitenlandse uitgever geplaatst te krijgen, dan kreeg Veen daarvan niets.⁷

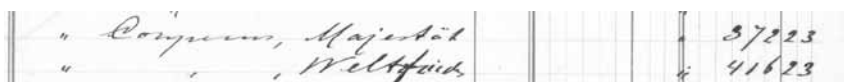
Fragment uit
balansjaar 1894

Majesteit en Wereldvrede

Uit de boeken blijkt dat Veen op de balans van 1894 voor *Majesty* en op de balans van 1895 voor *Majestät* en *Weltfrieden* een bedrag van respectievelijk f 424,04, f 372,23 en f 416,23 in de jaarrekening heeft opgenomen als onderhanden werk omdat de verschijning in Engeland en Duitsland nog niet was gerealiseerd. Voor de Engelse vertaling

Fragment uit
balansjaar 1895

is het zeker dat in ponden is afgerekend.⁸ De vertaling was gemaakt door de later gecommeerde vertaler Alexander Teixeira de Mattos. Hij kreeg in totaal £ 35. De Mattos had eerder, in 1892, voor £ 20 *Extaze* vertaald, dat verscheen bij Henry & Co te Londen. Hoewel er nog geen bewijs is gevonden, is het zeer waarschijnlijk dat er ook in marken is afgerekend. Ook staat vrijwel vast dat de vertaler in Duitsland woonachtig was en dat er, zoals gebruikelijk in die tijd, een rond bedrag was afgesproken. Vermoedelijk had Veen ook Raché als eerste benaderd voor *Majestät*, die om onbekende redenen nee heeft gezegd, maar wel ja tegen het voorstel voor *Weltfrieden*.

Majestät en *Weltfrieden* werden ondergebracht bij Verlag von Heinrich Minden, gevestigd in Leipzig en Dresden. Zeer waarschijnlijk kende Veen Minden persoonlijk van zijn studie aan de handelsschool in Osnabrück, waar Veen zijn opleiding afsloot. Het is niet gewaagd te veronderstellen dat Veen de vertalingen probeerde onder te brengen bij een uitgeverij waarmee hij al een goede relatie had opgebouwd. De Engelse vertaling van *Majesteit* (*Majesty*) had hij ondergebracht bij T. Fisher Unwin, waar hij stage had gelopen. Zoals gebruikelijk in het Engelse taalgebied verscheen in Amerika het boek bij een bevriende uitgever, D. Appleton and Co in New York, die in 1892 *Eline Vere* had uitge-

bracht in samenwerking met de Engelse uitgever Chapman and Hall in Londen. Wegens het verlies op *Majesty* en de slechte kritieken is *Wereldvrede* nimmer in een Engelse vertaling verschenen.⁹ Ook hier had Veen er een gezamenlijk project van gemaakt. Na de ervaring met *Majesty* schreef Fischer Unwin aan Veen dat hij geen nieuwe gezamenlijke projecten meer wilde.¹⁰ De samenwerking tussen Veen en Unwin is ook na het mislukte project-Couperus toch goed gebleven, zo blijkt uit de briefwisseling en de regelmatige bezoeken die Veen aan Londen bracht.

Uit de briefwisseling tussen Couperus en Veen is ook op te maken dat Minden niet voor de vertaling heeft betaald en dat de risico's zijn gedeeld. Veen moest dus verlies incasseren toen de verkoop in de eerste jaren teleurstellend was. In 1896 heeft Veen op *Majestät* een verlies van f 238,86 genomen en op *Weltfrieden* maar liefst f 346,89. Voor *Majesty* wordt in 1895 een verlies van f 86,59 verantwoord en in 1896 een winst van f 5,08. Zoals gebruikelijk in Engeland werd per verkocht exemplaar afgerekend.

Couperus, Majesty			86,59	5,08		
Majestät					238,86	
Weltfrieden					346,89	

Fragment uit winst- en verliesoverzicht, kolommen 1895 en 1896

Van Minden heeft in eerste instantie niet meer dan f 133,37 aan vergoeding voor *Majestät* en f 69,34 voor *Weltfrieden* ontvangen. Voor zover bekend heeft Veen van deze ontvangen bedragen niets aan Couperus afgedragen.

Uit latere correspondentie blijkt dat Veen zowel met Minden als met Unwin een royaltysterking heeft afgesproken.¹¹ In 1898 zien wij namelijk dat in de boeken een opbrengst van respectievelijk f 81,00 en f 81,36 wordt verantwoord. In latere jaren zijn voor de verkopen en herdrukken voor deze titels in de balansboeken geen opbrengsten van Minden meer verantwoord. Ook voor *Majesty* is geen opbrengst meer verantwoord.

Couperus, Majesty				81,00		
Weltfrieden					81,36	

Fragment uit winst- en verliesoverzicht, kolom 1898

Over de precieze afspraken tussen Veen en Minden zijn nog geen documenten gevonden. Uit de kopieboeken en losse correspondentie is af te leiden dat er bijzondere afspraken zijn gemaakt. In een brief van 25 februari 1897 schrijft Minden dat de verkoop vanwege de slechte kritieken niet goed gaat.¹² Minden heeft van Couperus nog 2000 boeken in voorraad, nagenoeg de gehele voorraad. Op een briefkaart van juni 1898 herhaalt Minden dat. Maar in augustus 1898 komt er een afrekening en schrijft Minden dat er 150 exemplaren van *Majestät* en 128 van *Weltfrieden* zijn verkocht met een royalty van 0,90 mark en nog 50 exemplaren met een royalty van 0,50 mark en dat hij dus 275,20 mark verschuldigd is. Minden schrijft ook over een gemeenschappelijk project. Dat wordt veertien dagen later in een brief bevestigd, waarin een bijdrage van 60 mark wordt gevraagd voor een nieuwe folder. In 1901 volgt er nog een afrekening, die Veen echter vergeten was:

Ich sehe aus Ihre Circular dass von Couperus, Stille Kraft wieder eine neue Auflage kommt und kommt bei mir die Frage auf wie es steht mit Majestät und Weltfrieden. Ich habe seit 1898 nichts mehr davon gehört und kostet mir die Geschichte doch immer 425 Gulden und Sie werden doch kein neues Buch von Couperus verlegen wenn Sie an die Andere soviel verloren hatten.

Wir haben die Bücher für gemeinsame Ausgabe gegeben und wollte ich gern Abrechnung haben, Abwartend nach viele Grüsse hochachtungsvoll.¹³

In zijn brief van 30 september 1904 bevestigt Veen de ontvangst van 101,70 mark en vermeldt dat het toch nog goed is afgelopen en dat hij inderdaad is vergeten dat Minden in 1901 al een bedrag van 138 mark had betaald. Opvallend is dat al deze opbrengsten niet meer in de jaarstukken voorkomen. Er is wel een andere belangrijke conclusie te trekken uit de jaarstukken: betaalde honoraria werden, na verschijning van het boek, in één keer, in zijn geheel, in hetzelfde jaar als kosten genomen. Dus er werd niets van de betaalde honoraria in de kostprijs van het boek verwerkt.¹⁴

Heinrich Minden

Met Heinrich Minden, wiens uitgeverij zoals gezegd gevestigd was in Dresden met een nevenvestiging in Leipzig, was de samenwerking niet zó hecht en succesvol dat hieraan een vervolg werd gegeven. Minden heeft uiteindelijk drie boeken van Couperus uitgegeven: *Majestät*, *Weltfrieden* en *Stille Kraft*. De oplagen waren relatief klein, gezien de meer dan 2500 geregistreerde verkooppunten. De eerste oplage is niet veel groter geweest dan duizend exemplaren. Wel heeft Minden alle titels een of meerdere keren herdrukt. Voor de uitgave van *Stille Kraft* is Minden zelf met de vertaalster in zee gegaan. In een brief van januari 1902 staat dat hij niet zelf het initiatief heeft genomen, maar de vertaalster Marie Louise Gräfin von Wengersky (die als pseudoniem Gräfin von Wengstein gebruikte). Over haar is weinig bekend. Bij de publicatie van haar vertaling in *Aus fremden Zungen* gebruikte zij het pseudoniem Mark v. Wengstein. Opvallend is dat de uitgever van *Aus fremden Zungen*, Deutsche Verlag-Anstalt, de vertaling niet in het eigen fonds heeft opgenomen, zoals dat eerder was gebeurd met de vertaling van *Noodlot*. Het is aannemelijk dat de Gräfin vaker onder pseudoniem heeft gepubliceerd en in literaire kringen een zekere bekendheid had. Dit alles is op te maken uit een brief van Minden aan Veen.¹⁵ Van Couperus had zij volgens Minden toestemming verkregen. Minden schreef:

Hauptssächlich um dieser Dame zu dienen habe ich die Buchausgabe des Werkes übernommen, da ich mir von mir selber nicht viel erfolg verspreche ...

Kennelijk kon Minden haar niet afwijzen. Spijt zal hij er niet van hebben gehad, gezien de vier drukken die er van *Stille Kraft* zijn verschenen.

Vertalers

In de literatuur is er verwarring over wie *Majesteit* heeft vertaald, omdat de vertaler niet in het boek wordt vermeld. Dat is ongebruikelijk. Op de titelpagina staat: 'Einzige, vom Verfasser und Verleger autorisierte Übersetzung'. Minden geeft hiermee aan dat het verkrijgen van de rechten van de vertaling via uitgever en auteur is verlopen. Waarschijnlijk kende Minden de naam van de vertaler niet eens en heeft hij die ook niet opgegeven bij de levering van nieuwe uitgaven aan het Duits Nationaal Depot. In de literatuur wordt melding gemaakt van mevrouw Heiden of mevrouw Von Heiden. Waarschijnlijk is het een pseudoniem van iemand die geen prijs stelde op vermelding. *Majesteit* en *Wereldvrede* moeten ongeveer in dezelfde periode zijn vertaald. Beide vertalingen zijn in 1895 op de balans opgevoerd en zijn in hetzelfde jaar verschenen bij Minden. *Wereldvrede* is op verzoek en op kosten van Veen vertaald door Paul Raché. Van Uffelen meldt Otten als verta-

ler voor *Majesteit*.¹⁶ In diverse geschriften, ook in het Letterkundig Museum en in diverse publicaties is deze naam terug te vinden als vertaalster van *Majesteit*. De conclusie van Grave dat noch Otten noch Raché de vertaler kan zijn geweest, is juist. Waarschijnlijk is het ook geen bekende van Raché geweest, gezien zijn kritiek op de vertaling van *Majesteit*. Het is zeer onwaarschijnlijk dat Otten een pseudoniem heeft gebruikt. Grave is in zijn onderzoek tot de conclusie gekomen dat de eerste vertaling van de hand van Otten eind 1894 is verschenen.¹⁷ In het voorjaar van 1895 heeft zij voor het eerst contact met Couperus en Veen. De vertaling van *Majesteit* was toen al klaar en was reeds verschenen. In een brief uit het voorjaar van 1895 schreef Couperus naar aanleiding van de verschijning in mei 1895 van *Orchideeën*.¹⁸

Dank voor de zending. De *Orchideeën* zijn een mooi boek geworden! Wat een lelijk papier, die Duitse vertaling!

Hiermee is het dus vrijwel zeker dat *Majestät* in het voorjaar van 1895, gelijk met *Orchideeën*, aan Couperus is toegezonden. Couperus is door Otten in het voorjaar van 1895 benaderd om 'Epioloog' te mogen vertalen.¹⁹ Het is dus waarschijnlijk dat een van de contacten van Veen de vertaling heeft verzorgd en dat de vertaler er geen prijs op stelde in het boek vermeld te worden.

De eerder genoemde Paul Raché (1869-1931) wordt gezien als de belangrijkste weg-bereider voor de Nederlandse literatuur in Duitsland, in het bijzonder voor Couperus. Na zijn promotie in 1891 is Raché gaan werken bij de Kamer van Koophandel in Frankfurt. Zijn belangstelling ging echter uit naar de literatuur. Hij kon na een paar jaar een aanstelling krijgen bij de *Hallesche Zeitung*. In 1895 kreeg hij de functie van redacteur bij *Hamburger Fremdenblatt*, waar hij tot 1906 bleef werken. Naast zijn werk als redacteur hield hij zich bezig met vertalen en met het schrijven van artikelen over literatuur in binnen- en buitenland. Zijn artikelen verschenen in diverse bladen, kranten en tijdschriften. Uit zijn recensies kunnen wij opmaken dat hij voorstander was van herscheppend vertalen.²⁰ Uiteindelijk heeft Raché maar twee boeken van Couperus vertaald: *Noodlot* in 1892, onder de titel *Schicksal*, en op verzoek van Veen *Wereldvrede* in 1895, onder de titel *Weltfrieden*.

Schicksal verscheen bij Deutsche Verlags-Anstalt. Het is een oude nog steeds bestaande uitgeverij, nu gevestigd in München als onderdeel van de Bertelsmann-groep. Voorloper van de uitgeverij is de in 1830 door Louis Hallberger aangekochte Verlagsbuchhandlung, die gevestigd was in Stuttgart. In 1881 is die naam veranderd in Deutsche Verlags-Anstalt. Het bedrijf gaf naast boeken ook zeer succesvolle tijdschriften uit, onder andere *Illustrierte Welt* met een oplage van meer dan 100.000 exemplaren, en *Über Land und Meer*. In 1873 werd begonnen met *Die Romanbibliothek*.²¹ In 1890 startte men met het genoemde tijdschrift *Aus fremden Zungen* en werd veel vertaald werk op de markt gebracht. Het was een van de toonaangevende uitgeverijen.

Alexander Louis Teixeira de Mattos (1865-1921) werd geboren in Amsterdam. In 1874 vertrokken zijn ouders naar Engeland en hij vervolgde zijn opleiding aan de Kensington Catholic and Public School te Beaumont. Naast vertaler was hij ook correspondent voor een Nederlandse krant.²² Hij wordt gezien als de belangrijkste vertaler van

Paul Raché

Alexander Teixeira de
Mattos.

Couperus' werk in Amerika en Engeland; hij vertaalde tien van de acht-tien boeken. Hij zou er zeker meer vertaald hebben als hij langer was blijven leven. Vijf vertalingen verschenen na zijn dood. Net zoals in Duitsland was het ook in Engeland en Amerika na het eerste succes lange tijd stil. Voor 1900 verschenen er vier titels in vertaling: *Footsteps of Fate* (1891), *Eline Vere* (1892), *Ecstasy: a study of Happiness* (1892) en *Majesty* (1894). Daarna duurde het tot 1908 voordat *Psyche* verscheen, en vanaf 1914 tot 1930 verschenen de overige dertien titels.

Tot besluit

Door het initiatief van vertaler en redacteur Paul Raché is Couperus binnen twee jaar na verschijning in Nederland al in vertaling in Duitsland uitgebracht. Raché en enkele anderen hebben door hun regelmatige artikelen over de Nederlandse literatuur in Duitse kranten en tijdschriften de belangstelling voor vertaald werk bevorderd.

Door het ontbreken van goede wetgeving kon het gebeuren dat van *Extaze* twee verschillende vertalingen nagenoeg gelijktijdig op de markt werden gebracht. Vertalers konden hun vertalingen zonder toestemming van de auteur aan uitgevers aanbieden. In de meeste gevallen namen de vertalers het initiatief. Het kostte de vertalers veel moeite om de vertalingen onder te brengen bij uitgevers of deze gepubliceerd te krijgen in tijdschriften.

Veen, sinds 1892 Couperus' vaste uitgever in Nederland, heeft moeite gedaan om Couperus in Duitsland en Engeland uitgegeven te krijgen, nadat hij daarover met hem afspraken had gemaakt. Veen heeft zelf het initiatief en het risico genomen door in vertalingen te investeren. Met *Minden* en *Unwin* is Veen tot een bijzondere overeenkomst gekomen. Voor gezamenlijke rekening en gedeeld risico werden *Majesteit* en *Wereldvrede* in Duitsland op de markt gebracht, en in Engeland en Amerika alleen *Majesteit*. De resultaten waren echter teleurstellend en de doorbraak bleef uit. In het begin van de twintigste eeuw liep de belangstelling voor Couperus snel terug. Door het ontbreken van voldoende wettelijke bescherming waren auteur en uitgevers ook laks in het promoten van hun werken in het buitenland. De opbrengsten waren mager, dus een actief beleid was weinig zinvol. Na 1902 zijn er tot 1916 geen nieuwe vertalingen in Duitsland meer verschenen. In 1916 slaagde Else Otten erin Couperus in Duitsland opnieuw in de belangstelling te krijgen. Na *Majesteit* duurde het in Engeland tot 1908 voordat de vertaling van *Psyche* verscheen en daarna tot 1914 voordat Heinemann uit Londen in samenwerking met Dodd, Mead and Company uit New York het met Couperus weer aandurfde met de vertaling van *De kleine zielen*. Kennelijk konden vertalers daar meer bereiken dan de Nederlandse uitgevers. Maar ook zij kregen het niet voor elkaar dat alle werken van Couperus in Duitsland werden uitgegeven. 📖

Noten

1. Ondergebracht in een familiestichting en beheerd door de auteur van dit artikel. Meer gegevens zijn te vinden op de website: www.couperus-collectie.nl.
2. De kopiebriefboeken die ontbreken zijn: 1 tot 9, (1887-1898) 11, (eerste helft 1900) 14 (eerste helft 1902), 17, 18 (tweede helft 1903 tot een deel van 1904) en 26 tot 23 (juni 1906 tot september 1908). Ook de losse correspondentie uit de beginperiode is niet volledig. Een belangrijke bewaard gebleven bron zijn de persoonlijke schaduw-jaarstukken, bestaande uit drie balansboeken. In het eerste boek staan de balansen van 1887 tot 1924, in het tweede boek de kapitaalbalansen van 1887 tot 1926 en in het derde boek de

voorraden op balansdatum van 1887 tot 1898, verlies en winst per artikel op balansdatum van 1887 tot 1898 en de persoonlijke huishouding van 1889 tot het jaar van het huwelijk van Veen in 1900. Tevens is gebruik gemaakt van documenten en aantekeningen van R. Breugelmans, die na zijn overlijden in het bezit zijn gekomen van de auteur van dit artikel.

3. F.L. Bastet, *Louis Couperus, Een biografie*, Amsterdam, 1987, p.129.
4. F.L. Bastet, *Waarde heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever I [1890-1902]*. Den Haag, 1977, brief 80, p.72.
5. Zie voor meer informatie over de drukgeschiedenis: H.T.M. van Vliet, *Versierde verhalen. De oorspronkelijk boekbanden van Louis Couperus' werk 1884-1925*. Amsterdam/Antwerpen, 2000.
6. F.L. Bastet, *Waarde heer Veen*, brieven 22 (p.32-33), 23 (p.33) en 72 (p.66-67).
7. In de auteurswet van 1912 werd de erkenning van de 'Berne Conventie' uit 1896 geregeld. In deze conventie werden grensoverschrijdend de auteursrechten wederzijds erkend. Uitgevers en vertalers in binnen- en buitenland moesten vanaf dat moment vooraf toestemming verkrijgen van de rechthebbende. Dat kon een uitgever zijn die ook de vertaalrechten van de auteur had verkregen, of die auteur zelf die de vertaalrechten had behouden. Tot 1912 kon in Duitsland en Engeland dus nog vrij Nederlands werk worden vertaald, omdat Nederland de Berne Conventie niet had geratificeerd.
8. Zie brieven 15 maart 1894 en 21 maart 1894 van De Mattos aan Veen. Signatuur: LJV Correspondentie, collectie Letterkundig Museum, Den Haag.
9. F.L. Bastet, *Waarde heer Veen*, brief 102, p.84-85.
10. T. Fisher Unwin had zijn uitgeverij onder gelijke naam in 1882 opgericht, vijf jaar eerder dan L.J.Veen. Naast boeken gaf Unwin ook tijdschriften uit. Zijn later meer beroemde neef Stanley Unwin startte zijn carrière bij zijn oom en nam in 1914 de uitgeverij George Allen over en zette het bedrijf voort met toevoeging van zijn naam.
11. Signatuur: LJV Correspondentie, collectie Letterkundig Museum, Den Haag.
12. Zie o.a. Paul Raché, 'Majestät', in *Internationale Litteraturberichte* 2 (1895), nr.30, p.335-336.
13. Kopieboek 19, brief van 12 september 1904, kopieblad 391.
14. De lening aan Couperus, die op de kapitaalrekening van 1903 staat ten bedrage van f 4.008, is met de bekende overeenkomst van mei 1904, waarin voor f 12.000 alle rechten van Couperus werden verkregen, geheel als kosten genomen. Zie ook Van Vliet (red.), *Bloemlezing uit hun correspondentie*, Utrecht/Amsterdam, 1987, p.90.
15. Signatuur: LJV correspondentie, collectie Letterkundig Museum, Den Haag.
16. H. van Uffelen, *Moderne Niederländische Literatur im Deutschen Sprachraum, 1830-1990*. Lit, 1993 (Band 6), p.187.
17. J. Grave, *Zulk vertalen is een werk van liefde. Bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur in Duitsland, 1890-1914*. Nijmegen, 2001, p.137. De eerste vertaling door Otten is van Justus van Effen, *Grog américain*, in *Zeitgeist* nr.53, de bijlage bij 'Berliner Tageblatt' 1894, 31 december.
18. F.L. Bastet, *Waarde heer Veen*, brief 109, p.90.
19. Idem, brief 108, p.80.
20. J. Grave, *Zulk vertalen is een werk van liefde*, p.68.
21. Een vergelijkbare ontwikkeling was er ook in Nederland. Zie: Lisa Kuitert, *Het ene boek in vele delen. De uitgave van literaire series in Nederland, 1850-1900*. Amsterdam, 1993.
22. S. McKenna, *Tex. A chapter in the life of Alexander Teixeira de Mattos*. London, 1922. p.21.

Een kind met een majesteitelijke stem

Geen vechters maar vluchtters, dat zijn Couperus' personages in de ogen van P.F. Thomése. De heer die mensen nooit hun onmacht liet overwinnen, was echter diep van binnen een ondeugend kind dat zich verzette tegen suffice, duffe burgers. Speels en empathisch wekte hij iedereen tot leven, van perverse Romeinen tot stijve Haagse dames.

Door Rémon van Gemeren

De kennismaking van Thomése met Couperus' werk vond plaats toen de moeder van zijn moeder naar een verzorgingstehuis moest en haar boeken in grote houten kisten bij Thomése thuis werden afgeleverd. Daar zat van alles bij, veel voor hem onleesbaar, maar wat hij er met plezier uit heeft gevist, zijn enkele oude uitgaven van *Eline Vere*, van *De boeken der kleine zielen* en ook, denkt hij, van *Psyche*. 'Over die eerste twee boeken deden mijn ouders nogal heilig en deze belandden dan ook in hun boekenkast. Eerlijk gezegd vond ik de omslagen mooier dan de inhoud van de boeken, want ik had daar behoorlijk moeite mee – ik was zestien.'

Pas later is Thomése zich, door een vriend die liefhebber van Couperus was, echt in het werk gaan verdiepen. De Haagse romans spraken hem niet erg aan, hij vond dat toen nogal 'oudewijvenboeken', maar voor enkele decadente romans, *De berg van licht*, *De komedianten* en *Iskander*, kreeg hij een bijzondere interesse. 'Ik vond ze geweldig; ik was gymnasiast en deze boeken toonden me een ander Rome, een ander Perzië en een andere wereld dan we op het gymnasium kregen gepresenteerd. Uiteraard hoorden we op school wel van de 'vuilspuiterij', want de classici vonden het stiekem interessant om ons daar deelgenoot van te maken, maar nooit werd de klassieke wereld erg levendig aan ons voorgeschoteld. Couperus deed dat wel.'

Thomése heeft Couperus in de eerste plaats altijd een 'levendige' auteur gevonden, die in zijn werk een wereld tot leven weet te brengen. Dat komt door zijn stijl, zijn al dan niet gespeelde haast – hij wil het liefst drie dingen tegelijk vertellen; de bekende drie puntjes spelen hierbij een rol – zijn schitterende taal, die hooggestemd is terwijl hij ondertussen (nog explicieter dan iemand als Reve) de grootste perversiteiten opdist, wat tevens zorgt voor een sterk versluisend taalgebruik. Hij schrijft heel zintuiglijk, waardoor de leeservaring intenser wordt. Zijn stijl is gekunsteld zonder gewrocht te zijn, en komt daardoor natuurlijk over.

'Veel literatuur wordt geschreven vanuit een bepaalde idee, en de personages dienen vooral om zo'n idee uit te dragen. Couperus heeft volstrekt geen last gehad van die aanvechting. In dat opzicht is hij een echt Nederlandse auteur; ons land is nu eenmaal geen land van denkers.' Hij is een waarachtig impressionist, die met een vlugge schets een figuur sterk weet op te roepen. Zijn geciseleerde, maar toch ook achteloze schrijfwijze heeft juist grote kwaliteiten, die met name in zijn historische romans naar voren komen. In bijvoorbeeld de historische romans van Yourcenar zie je het studieuze er duidelijk vanaf. 'Zij lijkt haar verhalen zorgvuldig uit te hakken met de gedachte dat de geschiedenis van marmer is gemaakt. Couperus is veel losser. Zijn verhalen zijn niet van marmer, maar van vlees en bloed. Ze gaan over het echte leven. Dat is de grote kracht van iemand die geen

“principeschrijver” is, van iemand die niet alleen maar personages kan beschrijven vanuit bepaalde principes.’ Couperus bouwde zijn figuren op zijn eigen ervaringen. Hij observeerde mensen nauwkeurig; dat is aan zijn boeken af te lezen. Door zijn scherpe waarnemingsvermogen kon hij zelfs een oude Romein levensecht neerzetten. Dat is nogal onmodernistisch en hierdoor raakte hij bij velen uit de gratie. ‘Ik heb vaak gehoord dat mensen hem maar een oud wijf vonden, iemand zonder grote gedachten,’ aldus Thomése.

Heer en kind

Later heeft Thomése de Haagse romans aandachtiger gelezen, maar een groot liefhebber is hij er toch niet van geworden. Misschien komt dit ten dele door de toneelopvoeringen die hiervan zijn geweest, maar hij miste door het burgerlijke milieu in de romans de vrijheid die in ander werk van Couperus wel aanwezig is. ‘Zo genoot ik wel erg van zijn reisverhalen en andere journalistieke stukken. Hij bezat het vermogen om over niets te schrijven, bijvoorbeeld over het eten van koekjes in Florence. Voor columnisten is dat tegenwoordig heel normaal, maar hij lijkt me de uitvinder van dat fenomeen. De enige andere auteur die dat destijds kon, was Van Deyssel.’ Maar natuurlijk gaat het slechts ogenschijnlijk over niets, want in wezen schrijft Couperus dan over dingen die mensen in het alledaagse leven als het ware overslaan. Hij is niet alleen een schrijver van het hogere en het perverse, maar ook van het onbenullige, het triviale, dat net zo belangrijk is. Toen Thomése zelf werkte als journalist, is Couperus voor hem daarom een voorbeeld geweest.

Foto: Rémon van Gemeren

'Couperus' interesse lag niet bij verheven, mogelijk allegorische figuren. Hij heeft in zijn werk altijd gekozen voor zwakke, onaffe, middelmatige personages. In die zin is hij heel modern. De mensen in zijn verhalen worstelen, weten niet zeker wie ze zijn en wat ze willen. Hiermee heeft hij laten zien dat hij zowel een heer als een kind was. Hij was natuurlijk een heer, maar speelde daar ook mee en was daarom eigenlijk nog meer een deugniet.' Al zal Couperus' gevoel voor decorum en uiterlijk vertoon enerzijds oprecht zijn geweest, anderzijds was het voor hem toch vooral een spel. Hij speelde iemand, maakte nota bene ook van

'Hij is niet alleen een schrijver van het hogere en het perverse, maar ook van het onbenullige, het triviale, dat net zo belangrijk is.'

zichzelf een personage en deed dat natuurlijk voor zijn publiek. Wanneer hij schrijft over zijn hoeveelheid koffers, zijn garderobe of zijn aristocratische eigenaardigheden, beseft hij heel goed dat zijn lezers dat juist van hem willen. Hij spot met alles, ook met zichzelf; hij is een auteur voor wie werkelijk niets heilig is. Dat maakt hem zo aantrekkelijk.

Het kinderlijke in Couperus zit in het naïeve, het onvolgroeide, het verwerende. 'Of het nu Heliogabalus is of Eline Vere, ze hebben allemaal iets kinderlijks. Het zijn mensen die het leven niet aankunnen, die te gevoelig zijn voor de banale, volwassen realiteit. Overigens denk ik dat dit voor alle schrijvers een voornaam thema is,' zegt Thomése. In de literatuur komen vrijwel zonder uitzondering personages voor die zich aan bepaalde verantwoordelijkheden willen onttrekken. Dat stemt overeen met lezen, dat in feite ook een asociale bezigheid is, waarbij je je aan alles onttrekt. Het schijnbare gebrek aan daadkracht hierbij is wat heden ten dage overal, ook in de politiek, gewantwoord wordt, en zorgt voor een tanende waardering voor literatuur. Van het celebreren van het infantiele willen weinigen weten – althans wanneer dat niet gebeurt op het voetbalveld – maar dat is nu juist wat Couperus doet. Ook al heeft hij vele genres beoefend en heeft hij telkens naar een nieuwe vorm gezocht, hij is keer op keer op datzelfde thema uitgekomen. 'De personages in zijn werk zijn kinderen die het zichzelf moeilijk maken, zichzelf beperkingen opleggen en zich niet kunnen verlossen. Ook Constance van der Welcke, om iemand anders te noemen, lukt dat niet. Echt een strijd leveren doen ze geen van allen. Ze zijn meer vluchtters dan vechters. Ze gaan wel ten onder, maar niet in volle strijd. Ze zijn een prooi van hun eigen onmacht.' Het gekke vindt Thomése dat Couperus desondanks een krachtige, heersende schrijver is, die met zijn ironie en speelsheid en kwikzilverigheid volledige controle heeft over zijn stof. Hij weet precies wat hij doet. 'Hij heeft een majesteitelijke stem, geen stemmetje in het donker.'

Kennelijk zag Couperus onmacht ten aanzien van het eigen ongeluk als het lot van elk mens en hij moet zijn werk dan ook, zoals iedere auteur, uit persoonlijke frustraties hebben geschreven, bij wijze van wraakneming, om het gegeven dat niemand helemaal kan zijn wie hij wil zijn. 'Schrijven is in essentie jezelf uitdrukken, datgene uiten wat je niet in werkelijkheid kunt uiten – anders zou er immers geen drijfveer zijn om te schrijven. Wellicht is het belang van literatuur geslonken doordat mensen zich nu makkelijker kunnen uiten. Wij zijn psychologisch vrijer en daardoor minder gefrustreerd. Wie weet of Couperus in deze tijd dezelfde werkdrang had gehad? Nu kun je vrijuit gaan twitteren, maar een echte auteur kiest, verstoep of vermomd, de mysterieuze en daarom veel inte-

ressantere omweg van de fictie.' Die dubbelzinnigheid en in zekere zin ook lafheid vormen de kern van literatuur. Onvervuldheid is er de bron van, ook voor Couperus. Gelet op de negatieve uitkomst van zijn verhalen mag hij een pessimist worden genoemd.

Wegbereider

Volgens Thomése was Couperus de eerste Nederlandse broodschrijver, tenminste de eerste professional die dacht aan zijn *public image*. Zijn lezers moeten hebben ingezien dat hij niet voor notabelen schreef, maar dat hij ondanks zijn afkomst één van hen was. Dat maakte hem vernieuwend. 'Hij was ook iemand die zijn publiek iets gunde, wat weer als nadeel heeft dat je door je populariteit in enige mate een slaaf van je lezers wordt. Later hebben we dat ook bij Reve gezien. Je wordt wat onvrij en gaat een rol spelen. Couperus is voor mij niettemin een voorbeeld geweest van iemand die goede boeken schreef en tegelijkertijd wist hoe hij een publiek kon bereiken.' Met zijn overgave aan zijn werk was hij een wegbereider; hij was geen dominee die 's avonds na negenen nog even de pen oppakte. Bovendien was hij de eerste Nederlandse romanschrijver. Mensen als Multatuli en Van Lennep waren dat toch niet helemaal.

Couperus is nog steeds voor een klein publiek, zoals geïnteresseerde studenten, goed te lezen, meent Thomése. 'Hij neemt zijn tijd, maar is gemakkelijker toegankelijk dan Thomas Mann of Proust, die meer behoefte hebben bepaalde ideeën uit te dragen. Een andere manier waarop hij in leven blijft, is de invloed die hij, bijvoorbeeld met zijn dandyeske karakter en met de manier waarop hij de persoon achter het werk 'gebruikte', heeft uitgeoefend op latere auteurs als Reve en Geerten Meijnsing.' Minder voordelig is voor veel – vooral jonge – lezers helaas de toenemende afstand in tijd; ze hebben weinig belangstelling voor de uitgestorven milieus die Couperus beschrijft. Bovendien werken zijn soms lange zinnen niet stimulerend, doordat de grammaticale onderlegdheid in Nederland afneemt.

'Couperus was als schrijver geen dominee en evenmin een jurist. Met zijn zintuiglijkheid, zijn levendigheid en zijn onorthodoxe levenshouding wilde hij het ware leven laten zien. Hij trok de gordijnen naar beneden. Hij was geen modernist, maar zeker ook geen negentiende-eeuwer. Hij was iemand die wilde ontmaskeren, wilde protesteren tegen de verstofping van zijn in slaap sukkelende landgenoten.' Door zijn rebellie tegen de dufheid en de sufheid past hij in een inmiddels lange Nederlandse traditie, waarin bijvoorbeeld ook de Tachtigers, de Vijftigers en auteurs als Hermans en Reve thuishoren. Het verschil is dat hij geen breker was, zoals Hermans of Lucebert. Hij schreef niet satirisch, maar met milde spot. Couperus beschouwde mensen liever dan dat hij hen dwong een kant te kiezen. 'Hij was empathisch, lankmoedig, onprincieel, zoals vele grote romanciers. Hij was een man voor wie iemand niet goed of slecht was, maar iets ertussenin, een man van de halftinten. Hij was te zachtmoedig voor zwart of wit.' 🐼

'Wie weet of Couperus in deze tijd dezelfde werkdrang had gehad? Nu kun je vrijuit gaan twitteren, maar een echte auteur kiest, verstoopt of vermomd, de mysterieuze en daarom veel interessantere omweg van de fictie.'

‘Hoe komt men ertoe zulke boeken te schrijven?’

Bovenstaande uitroep lijkt de hartenkreet van een gechoqueerde criticus, maar nee, hij komt uit de mond van Couperus zelf, tijdens een interview waarin hij terugkeek op zijn werk, zestien jaar na verschijning van *Langs Lijnen van geleidelijkheid*.¹ Opmerkelijk, want eerst was Couperus blijkbaar zó tevreden over zijn ‘roman de moeurs’ dat hij deze in een open brief verdedigde tegen de kritiek.² Hoe luidde het oordeel van de recensenten in 1900?

Door Susanne Onel

Dat oordeel was over het algemeen niet mis. Wat is namelijk de – hier summier weergegeven – inhoud van de roman? Cornélie de Retz van Loo verlaat, na haar scheiding, haar tirannieke echtgenoot, baron Rudolf Brox. In Italië tracht ze een nieuw leven op te bouwen en ze vindt daarbij steun in de nieuwe, feministische ideeën. Ze schrijft zelfs een brochure: ‘De maatschappelijke toestand van de Gescheiden Vrouw’. Dan leert ze in Rome een zachtaardige, wereldvreemde schilder kennen, Duco van der Staal, met wie ze – ongehuwd – gaat samenwonen. Ze zijn zeer gelukkig samen, verbonden in een min of meer platonische liefde, maar raken in steeds grotere geldnood. Cornélie neemt in Nice een baantje als gezelschapsdame om de nood te lenigen. Daar ontmoet ze op een bal haar vroegere echtgenoot... en is meteen verkocht. Ze laat haar teer beminde Duco in de steek, en belandt aan het slot in een hotelbed, wachtend op haar voormalige echtgenoot: ‘... zij verlangde, dat hij komen zou, haar vlees trilde hem tegemoet.’

Dat deze geschiedenis hevige verontwaardiging opriep, in een tijd waarin vrouwelijke seksualiteit nog een uiterst precair onderwerp was en scheiden ‘not done’, is dus niet al

Collectie H. Peek

te verbazingwekkend. Zo spreekt J. van den Oude in *Het nieuws van den dag* van ‘een werk van morbide vinding en gewilde menschverkleining – een werk van decadentie dus, dat zichzelf en zijnen maker (...) verwijst naar de dingen die niet het zout der tijden, maar het bederf der ontbinding in zich hebben’. Volgens hem is de kwalificatie ‘pornographie’ niet misplaatst.³ Van Deventer gebruikt de term ‘walgelijk’.⁴ Knappert vindt de hoofdgedachte van het boek ‘weezinwekkend, de verheerlijking van den diermensch, van het mandier...’ ‘Dit modieuze geschrijf (...) loopt uit op de apotheose van de welbekende alkoofliefde, de louter sexueele passie’.⁵

Maar niet alle recensenten waren gechoqueerd. De anonymus van *Nederland* noemt het boek een ‘gewone amusementsroman’, waarin Couperus’ superioriteit juist extra naar voren komt.⁶ In *De Nederlandsche Spectator* geeft recensent Wolfgang de Nederlandse natie op haar kop wegens ‘snoode ondankbaarheid’ jegens haar

beste schrijvers, in casu Couperus. 'Schrijf een roman, volmaakt naar den vorm, (...) pit-tig en altijd boeiend, zonder uitweidingen over kunst, (...) met een korten, kernachtigen, krachtigen dialoog, geestig, grappig, guitig (...) – dat geeft alles niets, de critiek barst los, de ergernis is groot, welk een misteekening, zoo iets doet een vrouw niet, heeft de schrij-ver de vijf bij elkaar, werd hij Katholiek, (...) zoo onnatuurlijk, om van te rillen, griezelig, zoo geheel niet modern, terugval in de huwelijksopvatting der oud-vaders met kruis- en pluimmuts. O, die critiek van leeken...' ⁷ Enzovoorts... En de anonus in *De Jonge Gids* is eigenlijk alleen maar flauw: hij citeert het gesprek over levenslijnen tussen Cornélie, Duco en diens moeder en zusjes, ⁸ en cursiveert daarin het frequent voorkomende woord 'lijnen', om dan te concluderen: 'Als dit geen lijntjes-trekkerij is voor de goeie bourgeoisie die zich zoo graag door d'r artisten laat verneuken [sic] – dan weet ik het niet meer.' ⁹

'Tooverkleed van mooi modern Hollandsch'

Waar de recensenten het evenwel over eens zijn, is Couperus' stilistisch vermogen. In de fraaiste bewoordingen geven zij, al dan niet verontwaardigd over de inhoud, uiting aan hun bewondering voor Couperus' schrijf- en beschrijvingskunst. Zo spreekt Van den Oude, in weerwil van zijn grote bezwaren, over 'een roman, prachtig geschreven (...), een roman, vol van ongemeene schoonheid van zeggings en schildering, vol flitsen en sprankelingen van licht en van kleur, vol trillingen en gloeiingen van geest en van gevoel. Een roman, waarvan de stijl zuiverder vloeit, de taal minder behept is met verdraaiingen, verkrommingen en moderne nuffigheden, dan in één der vorige werken van dezen schrij-ver'. Bovengenoemde Wolfgang heeft het over de 'schrijver, die zoo boeiend maalde, die voor de diepste ziele-uiting het juiste woord vond in den beknoptsten vorm...' Volgens de recensent van *Nederland* is het boek kleurig en artistiek. Soms, zegt hij, – maar niet vaak genoeg! – geeft Couperus zich de moeite over dat alles 'het tooverkleed van zijn mooi modern Hollandsch te spreiden'. Ook Van Nouhuys is ondanks zijn bedenkingen zeer lovend over 'de ongewone qualiteiten van den stijl' en de 'verrukelijke details', al vindt hij Couperus' stijl hier en daar 'slap en feuilleton-achtig gewoon, slordig', en te gemak-zuchtig ten aanzien van het gebruik van vreemde woorden, maar lyrisch is hij over passa-ges als de beschrijving van het reisje van Cornélie naar San Stefano. ¹¹

'Forsch-animale sabreur'

Uiteraard verschillen de recensies onderling qua interpretatie en diepgang. Een paar critici doen een serieuze poging bepaalde aspecten van het boek te analyseren; hierover later.

Een buitenbeentje vormt de opgewekte recensie van J.K. Rensburg in *De* (nog niet 'Groene') *Amsterdammer*. ¹² Had de anonus in *De Jonge Gids* al wel snerend opgemerkt dat Couperus 'het Socialisme' r bij z'n rooie haren bijsleept', Rensburg meent op grond van Couperus' laatste werken te zien dat de schrijver waarlijk door het socialisme is aangeraakt. Hij vindt hem 'in bepaalde opzichten minder bourgeois-décadent dan vroeger'. En 'zonder het te weten misschien, van zelf, (...) beweegt hij zich nu in een socialistische richting...' 'Uit zijn werk verdween een groote angst voor de toekomst, die hem versomberde.' De schrijver geeft nu een heel ander beeld van 'de dagende Eeuw', immers, 'de held van zijn nieuwste boek, Duco van der Staal, ontwerpt een schets: (...) een reeks van vrouwen, die met wimpels en deviezen opgaan (...) naar een nieuwe Wereldstad...' ¹³ Met andere woorden, Couperus heeft op de huidige en toekomstige maatschappij een opti-mistischer kijk gekregen.

Wat betreft de plot van *Langs Lijnen*: al lezende dacht Rensburg dat Couperus eerst het plan had om 'de heldin' Cornélie de Retz te maken tot de hoofdfiguur op dat schilderij van Duco, 'als de ideale, geëmancipeerde vrouw aan de spits van haar gezellinnen op weg (...) naar het Rijk van de Toekomst, en dat hij haar, nadat ze als tijdelijke minnares van Duco daartoe voor model had gediend, later zou gemaakt hebben tot zulk een superieure gestalte, maar dan als echtgenote van een derde man'. Tja... Gelukkig acht hij 'de ontwikkelingsgang die ze nu heeft gevolgd, niet onmogelijk'. Cornélie ontmoet dan haar ex, die ze 'verschrikkelijk' haat, 'omdat ze eigenlijk nog zooveel van hem houdt'. Rensburg denkt dat de lezende dames – 'o tweeslachtigheid van het vrouwelijk gemoed!' – 'het héél goed vinden, dat zij eerst in opstand komt tegen die gemeene Rudolf Brox, die dwingeland, (...) maar dan toch weer tot hem terug keert, want het is een knappe cavalerie-officier en dan kost het toch heel wat moeite, ook aan de lezeressen, om kwaad te blijven op de despoot'. Wat vindt Rensburg zelf eigenlijk? Hoe dan ook, hij ziet in het wederom optreden van 'zoo'nforsch-animale, in-gezonde, energieke sabreur als een der hoofd-personen' een symptoom van verandering in Couperus' gevoelswijze: 'de periode van willoosheid (...) is voorbij'.

'Knoei-mensch' en 'monster'

Grimmiger van toon is Frits Lapidoth.¹⁴ Hij richt zijn giftige pijlen op Cornélie, dat 'knoei-mensch', die 'vrije' vrouw, die het 'vrije' huwelijk zo hoog in het vaandel heeft, die 'vrouw met dubbele begeerte'. Op spottende, maar ook zeer vermakelijke wijze beschrijft hij de relatie van Cornélie met Duco: '... zij speelt eenige maanden met Duco van der Staal de komedie van verheven liefde en honger troef, tot haar dat begint te vervelen. (...) 't Zijn een paar – wat men zoo wel ereis "poëtische" menschen noemt en "poëtisch" hokken ze bij elkaar...' Hij ergert zich oprecht, zo lijkt het, aan dat vrije-vrouw-gedoe van Cornélie, en vooral aan het feit dat zij flirt en zoent met de Italiaanse prins, verloofde van haar trouwe vriendin Urania, 'als de minste onder de vrouwelijke schepselen'. Lapidoth ziet Cornélie als 'een vrouw met compartimenten als een spoorwegrijtuig of een schip met waterdichte schotten'. In een zit Duco, in een ander 'troont de heuchenis aan "den heerlijken Rud" – haar eersten man, die haar nu en dan uitschold en ranselde, maar wiens liefkozingen zij niet vergeten kan'. Hem heeft ze *in haar bloed*. Ze is dus nooit vrij geweest! Dáárvoor is dus het 'vrije' huwelijk goed genoeg, vervolgt Lapidoth, 'om samen te gaan hokken met een goeie jongen, ofschoon men een anderen man "in 't bloed heeft". Lekker!!' Over het slot van de roman wil hij het maar niet eens hebben... Nog even stelt hij de retorische vraag of Couperus met dit boek niet een venijnige satire heeft gegeven op 'de vrije vrouw in het vrije huwelijk'.¹⁵

Wat betreft karaktertekening vindt hij Cornélie wel 'waar gemaakt'. Zij 'leeft', maar helaas, zij is 'een monster, wel een der antipatiekste en gevaarlijkste vrouwen, die men op zijn levensweg kan ontmoeten...' Hij denkt niet dat Couperus iets heeft willen 'betogen' met deze uitvoerige schildering van Cornélie en Duco, maar dat hij de natuur van Cornélie geschikt achtte om er een 'roman-psychologische analyse' op te beproeven. Dat hij daarmee zeer veel lezers ergert, zal hem wel koud laten, aldus Lapidoth.

Ook criticus Van den Oude is van mening dat het Couperus onverschillig begint te worden welke soort van lezer hij gaat 'afstooten' en welke 'aantrekken', en dat niet op grond van artistieke criteria, maar, 'naar het schijnt, uit bloote verwildering'.

'- Zou jij ooit
eene "vrije vrouw"
trouwen?

- Mercie, eerder een
getrouwde vrouw
vrijen!

Spotprent op het 'vrije
vrouwen'-vraagstuk.
Illustratie: Archief
Spiegel Historiae!

'Valsche' titel

Van den Oude gaat in zijn recensie serieus in op de inhoud van de roman. Hij benadrukt het onevenwichtige karakter van Cornélie: 'onder deze twee zoo verschillende prikkelingen', namelijk het 'Italiaansch prinsje' en Duco, 'zien wij Cornélie wonderbaarlijk gemetamorphoseerd'. Van een grauw lusteloos type is ze veranderd in een 'wufte vrouw, onweersstaanbaar bekoorlijk ...' 'Van enkel loomheid, ernst en feministische wrangheid plotseling één en al levendigheid, sprankeling en pikanterie.' Deze abrupte metamorfose had de schrijver nodig, zegt hij, voor het vervolg van het verhaal.

Dan komt hij te spreken over Duco's theorie van de levenslijnen. Van den Oude vindt de logica van de redenering troebel, immers, als het leven al een lijn, een richting hééft, hoe kun je dan nog aan het leven een richting géven. De theorie van Duco kwam 'dan ook blijkbaar' de auteur slechts van pas om aan zijn boek 'een zonderlingen, valschen titel te geven. Ja, valsch.' Immers, Cornélie's leven beweegt zich helemaal niet langs een lijn van geleidelijkheid, maar 'veeleer langs eene lijn van meedogenlooze en reddeloze terugslingering in de crisis, uit welke zij getracht had zich te bevrijden'.

Ook Van Nouhuys heeft moeite met dat 'geleidelijke' in de titel. Is dat geleidelijk, zoals de verhaalde geschiedenis verloopt? Hij haalt Cornélie erbij, die, haar leven tot dan overpeinzend,

tot de conclusie komt: 'Geleidelijk was zij gegleden langs de lijn van haar leven...' ¹⁶ Ze heeft dan nota bene een huwelijk waarin manlief haar sloeg, een vlucht uit huis en een scheiding achter de rug! Hoezo geleidelijk? Van Nouhuys komt met de oplossing: als een jonge vrouw die dit heeft meegemaakt, zó kan denken, dan mág de schrijver 'geheel in den geest der hoofdpersone' deze titel kiezen. Al blijft het een vreemde opvatting van Cornélie, voegt hij eraan toe.

'Almacht der brute vleeschmaterie'

Van den Oude vervolgt zijn parafraze. Cornélie is gezelschapsdame in Nice, en 'dan komt de verrassing: de verrassing, die voor den geoeffenden romanlezer eigenlijk al geen verrassing meer is', want al in het begin van de roman laat de auteur Cornélie 'verlangen naar een zoen, naar de armen van hem, die eenmaal haar man was; en later, in een oogenblik van hoogste gevoels-extase laat hij haar nog aan Duco bekennen, dat voor hèm, dien man, hare liefde passie was'. ¹⁷ 'Die man, (...) de mooie, groote, forsche huzaarenluitenant, verschijnt op het tooneel' en Cornélie verandert in een volgzzaam wezen. Van Rudolfs dreigement Duco neer te schieten 'als een hond' als ze niet doet wat hij verlangt, zegt deze criticus: 'onnoodig!' Ze zou toch wel gehoorzaamd hebben.

In de laatste alinea's geeft Van den Oude lucht aan zijn oprechte verontwaardiging. Hij lijkt welhaast gekwetst door de 'ongegeeneerdheid' van het slot van de roman. Moest dat nu allemaal op deze wijze gezegd worden? 'Men vindt in dit boek eene noodelooze, voor velen ook smakelooze, expositie van wat des vleesches is.'

Hij legt uit waarom hij zich gerechtigd acht kritiek te leveren op het werk van zo'n groot romancier: 'in Couperus' teekening van die lijn van geleidelijkheid, die voor Cornélie eene lijn van verbijstering en allerdiepste zelfvernedering wordt, is valscheid.' Die 'valscheid' ziet hij in Couperus' voorstelling als had Cornélie zich altijd 'diep in' gehuwd gevoeld 'volgens een al-oude wet, een oer-oud recht van man op vrouw, wet en recht van bloed en vleesch, en allerinnigste merg!' ¹⁸ Daarin kunnen we een rechtvaardiging zien, 'eene heiliging, door Couperus voor den echt gevonden. Maar dit is valsch'. Immers: zou Cornélie zijn teruggekeerd als deze man niét de 'knappe, forsche, viriele' Rudolf Brox was geweest? Neen! Ze keerde alleen maar terug naar deze 'mooien hengstmensch' omdat ze hem 'in haar bloed' had. Duco voelde ze in haar ziel, maar helaas, het vlees, het bloed, was sterker dan de ziel.

Dit boek, concludeert de criticus, is geen getuigenis van de almacht der liefde, maar een 'getuigenis van de almacht der brute vleeschmaterie'.

'Ontwijding' en geweten

Van Deventer stelt zich ten doel de 'ogenschijnlijk hypnotischen toestand' van Cornélie zodra haar ex-man weer in het vizier is, te verklaren. 'Wát brengt Cornélie tot Rudolf terug?'

Als Cornélie de balans opmaakt van haar leven, zo redeneert hij, ziet zij veel positiefs, maar niét ziet zij 'een halfwakend besef liggen, dat toch voortdurend werkt en aan haar stemming een element van voldoening ontnemt'. 'In haar diepste natuur ligt de overtuiging, dat de overgang van maagd tot vrouw een geweldig iets is, dat deze overgang een blijvenden band maakt tusschen de vrouw en den man; dat daarom de man, die het eerst een vrouw had, recht op haar heeft voor altijd en haar meester blijft; dat dit recht een heilig recht is, hoezeer ook misbruikt, en daarom een tweede omgang niet goed kan zijn en een ontwijding is.' Dit nu beseft Cornélie pas helder als Rudolf haar weer opeist. Aan haar leven met Duco ontbrak de uiterste wijding. 'Rudolf's geheimzinnige invloed is dus niets anders als Cornélie's geweten, naast haar te laat ontdekte primitieve moraal en Rudolf's beroep daarop.'

Met deze uitleg meent Van Deventer zowel Couperus als de lezer een dienst te bewijzen,

want de lezer zal nu een minder grote walging voelen. 'Want walgelijk is het te zien, dat de voorname en nobele Cornélie tot Rudolf terugkeert, gedreven door een gevoel, waarin men aanvankelijk alleen lafheid en zinnelijkheid ontwaart.' De schuld daarvan legt de criticus bij de auteur – een compositiefout: Couperus 'komt met zijn psychologie te laat; in het voorgaande is niets, dat op zulk een psychologie wijst'. Van Deventer ziet in de roman dus geen vooruitwijzingen naar de afloop. 'De psychologische analyse had niet tot het eind verborgen moeten blijven, doch door het gansche werk heen vermoed worden. Op geen enkele wijze komen wij te gissen, dat Cornélie uit instinct de geborene slavin is van den man, die haar eerste man was.' De figuur van Rudolf en zijn invloed op haar hadden vanaf het begin voelbaar moeten zijn, 'en dàn had men Cornélie door een wreed noodlot getrokken gezien naar het droevige einde'.¹⁹

'Ovariaal instinct'

Van Nouhuys concentreert zich, na een bondige definitie van het hoofdthema als 'het bloed kruipt waar het niet gaan kan', op de beoordeling van Cornélie. Lastig, want veel van haar opvattingen en gedragingen vindt hij 'vreemd': haar opvatting van 'geleidelijkheid', haar 'in het bloed' hebben van haar gescheiden man, haar enorme afkeer van het huwelijk: 'vies', het feit dat ze voor haar man geen liefde, slechts passie had gevoeld, dat ze wel weet dat de kwestie van de kinderen dreigt, maar dat ze dat 'nu niet uitdenken' kan. Van Nouhuys' conclusie is 'dat ze maar wat praat, wat redeneert, wat woorden gebruikt om iets te motiveeren, wat ze zichzelf nauwelijks bewust is'.

Duco blijft aandringen op een huwelijk, maar Cornélie blijft weigeren. 'Iets waarschuwde haar in het diepst van zich: trouw niet, (...) zij was het zich niet bewust, zij dacht het niet (...), het liet alleen een tegenwerkende onwil in haar (...). Pas jaren later zou zij dien onwil begrijpen...'²⁰ Als Cornélie aan het slot Brox afwacht als 'bruid', dan 'ziet zij vóór zich, half droomend, figuurtjes van kinderen...' Van Nouhuys: 'Haar leven, haar denken, haar voelen (...) is een drijven op de onberekenbare logica van ... ovariaal instinct.' 'Het mensch-dier in haar wil kinderen hebben van dat pracht-exemplaar mensch-dier, baron Brox.' Dat is het. Daarom zou ze ook wel zonder zijn briefje met dreigement haar instinct gevolgd hebben.

Als we deze conclusie aanvaarden, aldus Van Nouhuys, dan 'blijft er wel jammerlijk weinig van Cornélie over': of 'een instinct-wezen', of 'een vrouw van zeer samengestelde natuur, met hoge aspiraties'. In het eerste geval is ze geen grote roman waard; in het tweede geval heeft de schrijver gefaald van haar ziel 'een gaaf geheel' te maken.

Besluit

Het is natuurlijk een academische vraag, maar toch: hoe zou *Langs Lijnen* vandaag de dag ontvangen worden? Zou de roman nu erg anders beoordeeld worden dan in 1900? Zeker is dat die morele verontwaardiging er nu niet zou zijn; normen en waarden zijn sindsdien drastisch veranderd. Over de vrouw in het algemeen zou niet meer zo neerbuigend geschreven worden. Waarschijnlijk zou er voor Couperus' stijl nog even veel waardering zijn. De compositie zou wellicht dezelfde kritiek krijgen als toen, met name het te late optreden van Brox, waardoor de innerlijke tweestrijd van Cornélie niet overtuigend wordt. En wat betreft de inhoud: veel is niét verouderd. Helaas gaan nog altijd vrouwen terug naar hun handtas-telijke echtgenoot. Nog niet zo lang geleden werden vrouwen uit persoonlijke verbittering –

Willem Gerard van Nouhuys (Wikipedia)

tijdelijk – rigide aanhangsters van het feminisme. Misschien zou de ‘vreemde’ Cornélie nu een etiket uit de psychologie opgeplakt krijgen. Nog altijd zijn er vrouwen die zich onvervuld voelen met een sympathieke partner à la Duco en die verlangen naar een spannende relatie; alleen nemen ze nu die minnaar erbij. En nog altijd voelen vrouwen een onverbreekelijke band met hun ontmaagder, zoals blijkt uit de internationale pornabestseller en hitlijstaanvoerder *Fifty Shades of Grey*. Ach, als Couperus eens wist hoe actueel zijn werk eigenlijk nog is, wie weet, zou hij zijn ‘roman de moeurs’ dan weer gaan waarderen. ❧

Noten

1. Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid, Volledige Werken Louis Couperus*, deel 16. De uitroep deed Couperus in een interview met André de Ridder, sprekend over *Majesteit, Wereldvrede* en *Langs Lijnen*. Zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.519.
2. Couperus gebruikt de term ‘roman de moeurs’ in een brief aan zijn uitgever. Zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.225. Voor Couperus’ ‘verdedigende’ en uitleggende brief aan criticus Van Nouhuys: zie Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.250 e.v.
3. J. van den Oude. ‘Onze Leestafel’. In: *Het nieuws van den dag* 1900, 5 oktober.
4. Ch.M. van Deventer, ‘Langs lijnen van geleidelijkheid’ (d.d. 21 november 1900). Uit: Ch.M. van Deventer, *Hollandsche Belletrie van den Dag* 1901, p.210-217.
5. L. Knappert, ‘Twee tegenvoeters’. In: *Tijdspiegel* 1900, p.424-430.
6. Anonymus, z.t. In: *Nederland* 1900, 3, p.360-361.
7. Wolfgang [van der Mey], ‘In het labyrinth der lijnen’. In: *De Nederlandsche Spectator* 1900, 13 oktober, p.330-331.
8. Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.50.
9. Anonymus [= J.W.S.], z.t. In: *De Jonge Gids* 1889, 3, p.840.
10. W.G. van Nouhuys, ‘Langs lijnen van geleidelijkheid’. In: *Het Vaderland* 1900, 28-29 oktober (inclusief reactie van Couperus en weerwoord daarop van Van Nouhuys).
11. Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.133 e.v.
12. J.K. Rensburg, z.t. In: *De Amsterdammer* 1900, nr.1224, 9 december, p.5-7.
13. Zie voor de volledige beschrijving van Duco’s schets: Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.109, eerste alinea.
14. Frits Lapidoth, ‘Couperus’ nieuwe vrouwenfiguren’. In: *Elsevier’s Geïllustreerd Maandschrift* 10 (1900), nr.2, p.472-474. N.B. In 1897 verscheen van Lapidoth de roman *Vrij?* over de vrije liefde, waaronder toen verstaan werd het ongehuwd samenwonen van twee gelieven. Zie Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle*. Amsterdam, 1993, p.153.
15. Van Nouhuys merkt juist op dat Couperus nergens een streven toont tot generalisering, tot spreken over dé vrouw, maar dat hij zich beperkt tot het behandelen van één bepaalde vrouw. Inmiddels weten we dat de romanintrige aan een waar gebeurd Haags drama is ontleend. Zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.229 e.v. Zie ook Ton Anbeek, ‘Couperus en de maatschappelijke toestand van de gescheiden vrouw’. In: *Spektator* 1 (1971/2), nr.7/8, p.393-405.
16. Zie Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.87. Couperus heeft het zelf in zijn brief aan Van Nouhuys over ‘niets dan geleidelijkheid’, maar dan wel pas ‘na den schok’ van de scheiding.
17. Van den Oude ziet hierin dus vooruitwijzingen naar de afloop. Zie ook Ton Anbeek, ‘Couperus en de maatschappelijke toestand van de gescheiden vrouw’.
18. Citaat van Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.235.
19. Opvallend is dat Van Deventer de uitdrukking ‘in het/haar bloed hebben’ niet gebruikt. N.B. In 1920 erkende Couperus zelf ook deze compositiefout. Zie Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.253 en Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.225.
20. Citaat uit Louis Couperus, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, p.176.

Couperus' honderdste geboortejaar

De hoeveelheid activiteiten die op de agenda staan voor het aanstaande Couperusjaar, is indrukwekkend. Op bijna 'onhollandse' wijze wordt als vanzelfsprekend eer betoond aan de honderdvijftigste verjaardag van de schrijver. Toen vijftig jaar geleden zijn honderdste geboortedag naderde, was een eerbetoon veel minder vanzelfsprekend. Couperusbiograaf Henri van Booven, toen reeds boven de tachtig, moest de grootste moeite doen om er nog iets van te maken. Over Van Boovens eerste kennismaking met *Eline Vere* tot de totstandkoming van de biografie: een reconstructie op basis van archiefmateriaal.¹

Door Sander Bink

In de autobiografische roman *Naar de diepte* (1924) beschrijft Henri van Booven (1877-1964) zijn leven vanaf circa 1891 tot 1898: van zijn veertiende tot zijn eenentwintigste jaar. Beschreven worden zijn schooljaren, zijn daaropvolgende werk in een boekhandel in de Haagse Spuistraat en daarna als hulpcorrector bij *Het dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*. Aan het einde van 1898 vertrekt hij naar Belgisch Congo, een traumatische ervaring, die echter wel zijn succesvolle roman *Tropenwee* (1904) opleverde.² In de roman wordt ook Van Boovens kennismaking met de toenmalige moderne schrijvers beschreven:

'Heb je nog nooit van Perk en Kloos en Verwey en Gorter gehoord?'

'Neen'.

'En van *De Nieuwe Gids*?'

'Neen; wat bedoel je dáár mee?'

'Dat is hun tijdschrift. Het werk van onze tegenwoordige schrijvers staat daar in. Ik heb er al eens over gedacht om er iets heen te sturen. Want ik dicht ook, misschien kom je later wel wat van mij tegen.'³

Kennismaking met Couperus

De naam Couperus wordt nog niet genoemd. Wel draagt een van de bijfiguren, een geldverkwistende en vrolijk levende student naar wie Van Boovens alter ego opkijkt, de naam 'Karel Barbe'. Onmiskenbaar een verwijzing naar de dandykunstenaar Carel de Nerée tot Babberich (1880-1909), met wie Van Booven van 1899 tot 1903 een bijzondere vriendschap onderhield.⁴ Het blijkt dankzij De Nerée te zijn geweest dat Van Booven in 1899 kennismakte met het werk van Louis Couperus. Zoals Van Booven aan De Nerée zijn exemplaar van *The Early Work of Aubrey Beardsley* (1899) overdeed, waarmee hij de artistieke weg van zijn vriend definitief bepaalde,⁵ zo leende De Nerée aan Van Booven zijn *Eline Vere*:

'Dit zou ik wel willen illustreren. Lees dit vooral, het juweel van onze vaderlandsche letteren.' George [= De Nerée, SB], nog ontdaan, zeide het met inspanning, terwijl Rik

Henri van Booven
in 1903

[= Van Booven, SB] het boek aannam en opende: 'Eline Vere' mompelde hij, 'ik heb er wel van gehoord.' (...) Als om zich voor te bereiden, dus zijn aandacht geheel aan een groot werk te kunnen geven, waarvan George zeide, dat hij dit wel graag had geïllustreerd, bekeek hij het titelblad nog eenigen tijd. *Eline Vere door Louis Couperus*. Dan opende hij het boek en begon te lezen. Hij las, en de uren gingen voorbij; totdat de late schemering kwam en zijn oogen, nog vast op de woorden, de letters eindelijk gericht, in de duisternis niets meer vermochten te onderscheiden. (...) Hij ontstak de kaars naast zich, reikte naar de pastels op een latafel nabij het hoofdeinde van het bed, vond achterin het boek de blanke pagina's. Hij begon, met een nauwelijks aanraken van het papier, een teekening: IJle omtrekken, een vrouwelijke gedaante, in donker fluwelen gewaad, ontbloeden onder zijn hand. Goudige blondheid omgaf een meisjesgelaat. In gloed van lieflijkheid was dit allerbeminnelijkste der teedere beelden gekomen, wachtend, wenkend, alsof het een lang bewaard geheim onthullen zou. En zoo bleef het een wijle, gereed verder te vervluchtigen in de schaduwen op den achtergrond.⁶

De lectuur van *Eline Vere* was het begin van een levenslange fascinatie, die vierendertig jaar later resulteerde in zijn zo belangrijke biografie: '[E]n ware goudmijn van informaties, en als Van Booven het in die jaren niet geschreven had, zouden wij op het ogenblik over Couperus' leven bijna niets meer weten. Hoe vreemd het ook klinkt, Van Booven heeft niet alleen pionierswerk verricht maar bovendien een gigantisch aantal gegevens verzameld waar wij hem alleen maar bijzonder dankbaar voor kunnen zijn.'⁷

In 1915 zou Van Booven ten huize van Cyriel Buysse 'officieel' kennismaken en bevriend geraken met Couperus en zijn echtgenote. In Van Boovens herinnering was het echter in 1901 dat hij de bewonderde auteur voor het eerst in levenden lijve zag:

Ik overzag een groote periode van C's leven, mij herinnerend dat ik hem in mijn Haagsche jaren voor het eerst zag, op het Kurhausterras te Scheveningen te midden van een groep van zijn familie waarvan ik de Vl. H's en Teldersen herkende. Dit was in 1901. Eerst 14 jaren later zou ik hem en Betty leren kennen.⁸

Zeer waarschijnlijk is De Nerée daar ook bij geweest. De twee jonge dandy's waren in deze jaren onafscheidelijke en veelgeziene gezichten in het Haagse uitgaansleven:

Een avond muziek was altijd een heilzaam rustpunt voor hen beiden, maar zij [Van Booven en De Nerée, SB] konden het toch nooit nalaten, ook de Bar te bezoeken, ter wille van de 'façade'. Zij meden de zaal van het Kurhaus, gingen onveranderlijk

boven aan een der tafeltjes, langs de balustrade, zitten, zoodat zij naar de menschen en het orkest konden kijken. De muziek, die hen als in een ban gesloten hield, deed hen zwijgen, totdat de pauze kwam. Dan begaven zij zich, bij mooi weer, op het terras, drentelden er, soms met vrienden, vriendinnen, pratend wat rond.⁹

De Nerée, een causeur die in De Haag bekendstond om zijn *wit*, zou daarnaast een groep van oudere mannen om hem heen hebben gehad die graag naar hem luisterden: volgens één getuigenis zou ook Couperus daartoe hebben behoord.¹⁰ In ieder geval kwam Couperus na de dood van Carel wel op bezoek bij diens jongere broer Frans.¹¹ Dat Couperus aldaar (Frans bezat veel van Carels werk) of op een van De Nerées postume Haagse exposities De Nerées werk onder ogen heeft gehad, is niet onwaarschijnlijk.

Biografie Couperus

Kort na Couperus' overlijden vatte Van Booven het plan op voor diens biografie, die in 1933 zou verschijnen. Hij schrijft aan Elisabeth Couperus:

Het liet mij vanaf dien 16e juli niet meer met rust, meer en meer rijpte het in mij, tot het nu eindelijk nà het verzoek van Onze Eeuw en mijn in memoriam mijn vast besluit werd: ik wil een boek schrijven *Leven en werken van Louis Couperus*. (...) Ik ben wel Haarlemmer van geboorte, maar twintig jaren van mijn leven van 1883 tot 1902 heb ik in Den Haag gewoond, en ik weet dus hoezeer de eigenaardige atmosfeer en de toon van Den Haag invloed oefenen kan op een kunstenaarsziel. Die toon, die atmosfeer lag zoo prachtig in *Eline Vere*, die heb ik ook gekend. U weet misschien dat mijn helaas zoo vroeg gestorven vriend de teekenaar Carel de Nerée illustraties voor *Extaze* maakte. Reeds in 1900 waren de Nerée en ik vol van het schoon in Louis Couperus' oeuvre. Nu wilde ik u in allen eerbied een verzoek doen. Wilt u mij bij dit samenstellen van het eerste deel aan sommige gegevens helpen?¹²

Van Booven gaat direct met volle ijver aan de slag en doet in zijn dagboek uitvoerig verslag:

Sneeuw. Den 21 febr maandag naar 's-Gravenhage geweest en heb daar voor *Uit het leven van Louis Couperus*, mevr. Couperus, A. van Welie, H.J. Haverman en de jonge mijnheer Leopold van Leopolds Uitgeversmij gesproken. (...) Mevr Couperus was mat. (...) Ik sprak met haar af de eerste helft van maart naar De Steeg te komen. Het huis van Vlielanders Heyn op de Laan v Meerdervoort 19.¹³

Vanaf 1928 verschenen voorpublicaties in onder meer *Nu* en *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, die op enkele plaatsen verschillen van de boekuitgave. In *Nu* voegt Van Booven bijvoorbeeld aan de zinnen 'Hij leefde ten slotte in die wereld van verbeelding. Met die oudheid was hij in vele opzichten in den geest verbonden'¹⁴ de volgende in het boek ontbrekende noot toe:

Was het wonder dat hij reeds op school zich in visioenen verdiepte en zich tot ergernis van zijn medescholieren op de eerste Haagsche H.B.S. van hen onderscheidde? De heer W.S., een oud klasgenoot van L.C., schreef ons o.m. dd. 19-3-26... het was een hooge mate van droomerige overgevoeligheid, en een overdreven nethed op zijn kleeding en zijn persoon, die de meeste jongens tegen hem innamen, vooral het

'meisjesachtige' van gelaat, bouw, gestalte, houding en gang. Veel werd Couperus geplaagd en grooten schik hadden de plaaggeesten, wanneer zijn 'meisjesachtig'... 'Ach...laat dat nu toch', klonk, nadat zij aan zijn keurige manchetten of kleeding geplukt en getrokken hadden.¹⁵

En Nop Maas schrijft 'Van Gides *Corydon* meldde Van Booven kennelijk in een lezing dat Couperus deze verdediging van de homoseksualiteit steeds bewaard had.'¹⁶ Dat laatste kan niet opgemaakt worden uit de voorpublicaties, maar wel is het opvallend dat in het boek op pagina 17 de volgende vermelding van Gides werk bij de passage over 'on-natuur' ontbreekt:

André Gide's *Corydon* (Éditions de quatre dialogues Socratiques), heeft heel wat 'eerbare' zielen boos gemaakt, omdat dubbelslachtigheid en liefde voor het eigen geslacht, daarin niet als onnatuurlijk, doch daarentegen als natuurlijk worden voorgesteld.¹⁷

Censuur?

De weggelaten passages lijken betrekking te hebben op Couperus' vermeende homoseksualiteit en lijken de vermoedelijke strenge censuur van weduwe Couperus te bevestigen. Uit Van Boovens niet voor publicatie bestemde dagboeken en aantekeningen, waarin hij openhartig schrijft, blijkt echter weinig van deze censuur. Steeds maar weer blijkt Elisabeths medewerking: 'Wat zij er nog toe kon bijdragen om over Couperus' kunstenaarschap licht te verspreiden, of tot juist inzicht te brengen, deelde zij gul mede.'¹⁸ Over de censuurkwestie schrijft Bastet: 'Het is op zijn zachtst gezegd merkwaardig dat Henri van Booven in zijn Couperusbiografie uit 1933 de dames Garzes-Lodomez nergens noemt. Niet heeft mogen noemen, moeten wij misschien zeggen, daar zijn hele boek onder strikte censuur van Elisabeth Couperus-Baud gestaan heeft, zoals Van Booven mij nog zelf heeft meegedeeld. In de weinige papieren die ik samen met Albert Vogel lang na zijn dood nog heb kunnen raadplegen, kwamen de namen van de familie Garzes wel degelijk voor.'¹⁹

Uit de documenten waaruit in dit artikel geput wordt, blijkt echter dat Van Booven voor het eerst in 1951 via Gerda van Woudenberg belangrijke details verneemt over deze dames, die hij in 1933 nog niet kende. Als er al sprake was van censuur of bemoeizucht, dan kwam die mogelijk eerder van Marie Vlieland Hein, met wie zij samenwoonde. Bij haar dood schrijft hij in zijn dagboek: 'Bij mevrouw Couperus. Zij scheen erg bevrijd, na de dood van haar scherp controlerende nicht.'²⁰ Van Booven heeft, censuur of niet, waarschijnlijk echt alles opgeschreven wat hij wist, inclusief bepaalde, meer delicate feiten:

Toch liet ik het aan den scherpzinnigen lezer over, om, met enige speurzinnigheid, tusschen de regels door te lezen. Dr. Van Tricht verstond die kunst, een zeer delicaat detail, ten aanzien van Couperus' aanleg, met veel vernuft en voldoende respect aansnijdend. Bezit u Van T.'s boek? Meer ervan zeggen lijkt mij totaal onnoodig; kennis kan kunst vergiftigen en moet alleen gebruikt worden om aan de hoofdzaak, het kunstwerk, het volle voordeel te waarborgen: het tegendeel van wat veel critici dikwijls doen, die zich te bewust van eigen parate spitsvondigheid, naar 'high-brow aard' opdringen als de voornaamste.²¹

Pogingen tot heruitgave

In 1937 vestigen Van Booven en zijn gezin zich in Rome.²² Tijdens de Tweede Wereldoorlog zwerven zij ontheemd door Italië.²³ Na de oorlog pakt Van Booven, vanuit

Italië en Nederland, de draad weer op. Zijn eerste plan is een herdruk van zijn biografie. Elisabeth Couperus geeft volledige instemming.²⁴ Maar in het naoorlogse Nederland lijkt daar geen animo voor te bestaan: 'In antwoord op uw schrijven dd. 20 dezes deel ik u mede, dat het niet in mijn bedoeling ligt een herdruk te geven, ook niet in verkorte vorm, van *Leven en werken van Louis Couperus*.'²⁵ 'In ieder geval zijn wij niet van plan een herdruk te brengen.'²⁶ 'Na een zeer intensieve overweging al of niet op uw voorstel tot heruitgave over te gaan van *Leven en werken van Louis Couperus* moet ik u uiteindelijk toch een negatief besluit mededelen. Diverse factoren hebben hierbij een rol gespeeld (...) voldoende factoren om risico/subsidie van de uitgave niet eens mee in overweging te nemen.'²⁷ Van Oorschoot zou Van Boovens biografie 'niet goed' vinden en deze daarom niet willen heruitgeven. Volgens Van Booven speelde hier Ter Braaks negatieve oordeel over zijn biografie mee.²⁸

En het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vindt – eigenlijk net als tegenwoordig – Couperus op zich belangrijk, maar toch niet belangrijk genoeg om te subsidiëren:

Naar de deskundigen mij berichten is echter het moment voor het schrijven van de grote biografie van Couperus nog niet gekomen, daar er nog teveel voorstudie moet plaats vinden. Maar wij bezitten ondertussen toch uw *Leven en werken van Louis Couperus*. Of er een herdruk van dit werk moet komen, kan ik niet beoordelen. Het departement beschikt niet over voldoende middelen om een heruitgave te helpen subsidiëren. Slechts de allerbelangrijkste publicaties op het gebied der kunsten kan de Overheid op bescheiden wijze financiële steun bieden. Een voorbeeld van een belangrijke uitgave waarvoor rijkssubsidie is gevraagd, is de nieuwe Couperus-uitgave. Het spijt me dat ik niet een meer optimistisch geluid heb kunnen laten horen.²⁹

Pas in 1981 werd de Couperusbiografie dankzij Van Boovens dochter Selima heruitgegeven.

Ook zijn roman *Stille wateren*, over zijn vriendschap met De Nerée en het Den Haag van rond 1900, probeert Van Booven tevergeefs gepubliceerd te krijgen. Dit ondanks steun van medelezer Jan Greshoff, die 'een brandend verlangen' had naar Van Boovens autobiografische roman.³⁰ Ook de dichter en De Nerée-liefhebber Hendrik de Vries (1896-1989) was zeer benieuwd:

Ik hoop dat u eenmaal al uw ervaringen met uw vriend De Nerée te boek zult stellen: voor mij een van de grootste kunstenaars die ik ken en die men toch nooit hoort noemen. (...) De titel *Stille Wateren* komt mij zeer juist en aantrekkelijk voor, tot karakterisering van de tijd waaraan ik ook nog duidelijke herinneringen heb. Ik hoop dat u dit naar wens moogt voltooien; en publiceren.³¹

De Vries legt de vinger op de zere plek wat betreft de doorgaans negatieve ontvangst van Van Boovens Couperusbiografie. Kritiekloze bewondering wordt niet meer van zijn tijd geacht:

Carel de Nerée tot Babberich, Extaze. Finale en daaronder Inleiding tot Extaze, 1900-1901, Museum voor Moderne Kunst, Arnhem

Carel de Nerée tot
Babberich, ca. 1901

Wat de jongeren betreft: in een tijd die ziek is van vals pathos, wordt ook de criticus (en hypercritiek) een soort ziekte (tegenziekte, tegengif); dat verklaart mede dat u critiek op Couperus had 'moeten' geven. Deze mentaliteit moet uitzieken, hoe onaangenaam het proces ook is.³²

Honderdste geboortejaar

Ondertussen naderde Couperus' honderdste geboortejaar. Gelukkig bleek Van Booven niet helemaal alleen te staan in zijn pogingen om Nederlands grootste romancier te eren. H. van Tricht was doende de bekende *Maatstaf*-uitgave met een ruime greep uit Couperus' correspondentie voor te bereiden. Uit een briefje van eind 1962 blijkt dat de 85-jarige Van Booven dan ook nog steeds aan het 'jagen' is naar Couperiana!

Graag zal ik overwegen of de brief van Couperus aan u een plaats kan vinden in de voorgenomen kleine bloemlezing. (...) [A]ls die aan u daarin zou komen, vind ik dit extra aardig omdat u later zijn biograaf werd. Mocht u nog succes hebben met uw 'jacht' en mij in de buit laten delen, dan zou ik u, allereerst uit naam van de honderdjarige, zeer erkentelijk zijn.³³

Daarnaast bleken er grotere plannen te zijn. Het Letterkundig Museum had plannen voor de tentoonstelling 'Vijf werelden van Couperus' en: 'Het bestuur zou het zeer op prijs stellen, indien u deel zoudt willen uitmaken van het Comité voor deze tentoonstelling.' Deze zou in juni-september 1963 in het Gemeentemuseum Den Haag plaatsvinden. Van Booven was uiteraard bij de geslaagde openingsceremonie, waarbij een beeld en masker van Couperus werden onthuld. 'Couperus is wel buitengewoon geëerd bij zijn honderdjarige jubileum!' kan Van Tricht hem daarna dan ook opgelucht schrijven.³⁴

Het moet bij deze opening geweest zijn dat Van Booven de herdenkingsrede heeft uitgesproken, die op de volgende pagina's in zijn geheel te lezen valt. 📖

Noten

1. De brieven van Van Booven bevinden zich in diens archief en in het Letterkundig Museum. De overige documenten bevinden zich eveneens aldaar, alsmede in de uitvoerige documentatie m.b.t Carel de Nerée tot Babberich uit particulier bezit (in bruikleen door S. Bink).
2. S. Bink, 'Het leven van Couperus-biograaf Henri van Booven'. In: *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* 15 (2007), nr.30, p.4-17. Over *Tropenwee* zie idem, 'Henri van Booven – Tropenwee'. Op: www.rond1900.nl/?p=13033.
3. Henri van Booven, *Naar de diepte*. Amsterdam, 1924, p.146.
4. Zie over deze artistiek vruchtbare vriendschap S. Bink, "'Als Wilde en Beardsley". Aubrey Beardsley en zijn Nederlandse navolgers'. In: A. van Buul (red.), *Lopende vuurtjes. Engelse kunst en literatuur in Nederland en België rond 1900*. Hilversum, 2012, p.227-245.
5. Ibidem.

6. Henri van Booven, *Stille wateren*, p.23, 40-41. Het exemplaar van *Eline Vere* met Van Boovens penneschetsen is voornamelijk niet overgeleverd. De Nerées exemplaar van *The Early work of Aubrey Beardsley* bevindt zich in het Museum voor Moderne Kunst, Arnhem.
7. F. Bastet, 'Nawoord'. In: Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*. Den Haag, 1981, p.297-298.
8. Ongepubliceerde herinneringen aan de Couperussen. Zie ook de hierna afgedrukte tekst: mogelijk had de achtjarige Van Booven Couperus reeds onbewust gezien bij de opvoering van *De schoone slaapster*.
9. Henri van Booven, *Stille wateren*, p.82.
10. Herinneringen van mevrouw M.J.J. Berger-De Nerée tot Babberich, 3 december 1970.
11. E-mail van diens kleinzoon aan auteur dd. 3 juli 2009. Over Frans de Nerée zie: S. Bink, 'Over "Larec Eeren": de jongere kunstbroeder van...'. Op: www.rond1900.nl/?p=18165.
12. Briefoverdruk in dagboek van Henri van Booven, 24 december 1924 (ongep.).
13. Dagboek van Van Booven, 29 februari 1924.
14. Henri van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus*, p.6.
15. Henri van Booven, 'Leven en werken van Louis Couperus – Karakter en aanleg'. In: *Nu* 1928, p.31.
16. Nop Maas, *Sex!... In de negentiende eeuw*. Nijmegen, 2006, p.204.
17. Henri van Booven 'Karakter en aanleg', p.42.
18. Henri van Booven, 'Louis Couperus herdenken'. Zie onder.
19. Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen...* Amsterdam, 2001, p.33.
20. Dagboek van Van Booven, 10 oktober 1955.
21. Brief aan Henk Veersema, 2 januari 1961.
22. In Rome heeft Van Booven naar het lijkt overigens enig contact gehad met Mario Praz in wiens beroemde *Romantic Agony* Couperus een voetnoot is, wat Praz later enigszins zou corrigeren: een invloed van Van Booven? (Mario Praz, 'Un grande decadente'. In: *Il Tempo* 1974, 27 oktober, vertaald door John Sillevis in: *Maatstaf* 23 (1975)).
23. Zie Sander Bink, 'Het leven van Couperus-biograaf Henri van Booven'. Ook blijkt Van Booven deze 'onwaarschijnlijke zwerftocht' te hebben beschreven in een ongepubliceerd boek *Odyssee*.
24. Brief van Elisabeth Couperus aan Van Booven, 24 oktober 1957.
25. Brief van uitgeverij Arti aan Van Booven, 23 augustus 1952.
26. Brief van uitgeverij Bosch & Keuning aan Van Booven, 10 januari 1963.
27. Brief van uitgeverij De Alk aan Van Booven, 28 december 1962.
28. Brief van Henri van Booven aan Dirk Coster, 9 augustus 1952.
29. Brief van dr. Nico Vroon aan Van Booven, 28 april 1952.
30. Brief van Greshoff aan Van Booven, 20 januari 1952. In deze interesse zal meegespeeld hebben dat Greshoffs oom Anton Greshoff (1855-1905) directielid was van Van Booven bij de Nieuwe Afrikaansche Handels- Vennootschap en voorkomt in *Tropenwee* (tweede druk, p.116): 'Daar zaten de meneeren directeuren, een 'n donkere, mooie vent, een ander van gelaat onbeduidend. Beider gezicht was hard. Dit waren gewis mensen die geen gevoel hadden, geen mededoogen kenden. Zij keken koud en verbazend onverschillig, mensen, die van cijfers hielden, rekenaars, knappe bollen onder de handelslieden.'
31. Brief van De Vries aan Van Booven, 1 augustus 1951.
32. Idem, 3 januari 1951.
33. Brief van Van Tricht aan Van Booven, 6 oktober 1962.
34. Brief van Van Tricht aan Van Booven, 23 juni 1963.

LOUIS COUPERUS HERDENKEN. 10 JUNI 1863 - 1963

Door Henri van Booven

Er zijn in Den Haag nog stadsgedeelten, die, ten opzichte van Louis Couperus' leven, en diens geschriften, niet veranderden. Deze nodigen wel uit tot literaire pelgrimstochten. Zij die van dit oeuvre houden, er voor altijd een verbond mee sloten, komen daartoe. Zelfs degenen die maar enkele boeken van hem lazen, doen dat soms. Zij gaan Couperus' geboortehuis op de Mauritskade bekijken, om de in de gevel aangebrachte gedenksteen te zien; begeven zij zich wel naar het huis waar hij als kind woonde, aan de Prinsegracht.

In de stille Surinamestraat, verkiezend een in schemer gehouden vertrek, begon de 24-jarige aan zijn eerste groote roman: November 1887.

Op het bovenhuis aan de Hooge Wal, nr. 2, ruim drie en dertig jaren later, beleefde hij een vruchtbare scheppingstijd, schreef onder meer zijn laatste groote werk *Iskander*, de roman van Alexander de Groot.

De méér ingewijde zoeker zal, midden in dat rijk der schoonste kastanjeboomen, rond het Plein 1813 en omgeving iets heel bijzonders vinden. Daar, in de Sofialaan, ontdekt hij de achtertuin van een hoekhuis. In die tuin las Couperus aan zijn nicht en latere echtgenote Elisabeth Baud, toen bij grootvader Baud inwonend. (De vrouw van Louis Couperus, Elisabeth Baud, was een kleindochter van het echtpaar Baud-Couperus, en Louis Couperus vond in dit echtpaar een oom en tante, Mevrouw Baud zijnde een zuster van Louis Couperus' vader.)

Onder een oude kastanjeboom, nu nóg, iedere lente, zijn kloeke bladeren en bloesems ontplooiend, luisterden zij, gaven oordeel en raad, wat hem vaak in verwarring bracht.

Zooals hij zou bekennen, groeide die zoo geroemde 'eersteling' spelenderwijze. Na zijn ondervonden teleurstelling als dichter, wilde hij een lange roman schrijven, om zichzelf, en de jonge meisjes die hij kende, te amuseren. Veel later ging hij verzekeren dat *de Andere* hem voorschreef wat hij schrijven moest. Leerde hij, óók spelend, wat *de Andere* hem gebod? Hij was toen tot hoogste roem gestegen, en werd, meer dan ooit, om zijn verrassend veelzijdig kunnen, in Nederland en in de Angelsaksische landen gewaardeerd en geprezen. Zijn nieuwe inzicht beteekende een deemoedig aanvaarden. Voortaan was hij er zich van bewust, te behooren tot die groote, milde zielen, die veel aan menschen schonken, omdat zij, daartoe geroepen, van die menschen houden.

Kleine jongen nog, in het geboortehuis op de Mauritskade, verdiepte Couperus zich in spel met dingen, waardeloos voor groote menschen, waaraan hij leven zocht te geven. Onder zijn kinderhand kwam het daartoe. Met hulp van wat overgebleven linten, lappen, kanten, die zijn zusters hem verschaften, vervaardigde hij personages die hij bezielde, mannelijke en vrouwelijke.

Prevelend verdeelde hij rollen, en het spel duurde langen tijd. Wat gebeurde er? De zusters zouden het nooit weten. Beter was te verstaan wat hij toen schreef.

Louis Couperus, de beweeglijke, uitdagende 'poseur' tot het einde weinig begrepen, velen ergerend met de houding hem eigen, een volkomen natuurlijke, zou zich, in latere jaren, 'een amuseur' noemen. Maar dan allereerst voor kinderen. Hij speelde graag met, en voor de kinderen van zijn oudste zuster, Mevrouw Vlieland-Hein. Die nichtjes deden mee aan de voorbereiding en uitvoering in de schouwburg van het door Virginie La Chapelle 'getoonzette' sprookje: *De Schoone Slaapster*, de destijds 22-jarige oom Louis schreef er de woorden bij. Tot de opgetogen toeschouwertjes behoorde de toen 8 jaren tellende schrijver dezes.

Eerst tientallen jaren later, na terugkeer van het echtpaar uit Italië, in Den Haag, in 1915,

werden Louis Couperus en diens echtgenoot, zijn vrienden voor het leven.

Louis Couperus' biografie en tijdgenoot besloot in 1924 om naar het voorbeeld der ouden te werken. 'De waarheid niet schuwen en de leugen vermijden.' Dat was naar zijn overtuiging, de aangewezen [wijze] om Louis Couperus te leren kennen.

Eline Vere / Iskander

Tusschen deze twee boeken, het eerste en het laatste, ligt dan de gelijkjerwijs-uiteenlopend, wondere, rijke verscheidenheid en afwisseling van Louis Couperus' machtige oeuvre. Om vele redenen mag hij, de onvergelykbare, op zijn afzonderlijke plaats, een onverwacht-zegevierende verschijning in onze letteren worden geacht.

In een omgeving en toon van saaije deftige zelfgenoegzaamheid en af-gemetenheid [sic], bracht hij velen hoogst welkome, toegejuichte vernieuwing. Met al zijn vertoon van verijnd erudit, zijn ergerende, onaantvaardbare 'pose', hem van nature eigen, en vele andere destijds in verwarring latende eigenschappen, verstond hij de kunst, om [ons] tot intense gespannenheid te brengen met zijn wijde visie. De tegenstrijdigheid in eigen wezen werd zijn sterkste bondgenoot.

Ook als schrijver van reisimpressies, familieromans en historische, of aan Grieks-Romeinsche oudheid ontleende romans, sprookjes, legenden, mythen, vertellingen, feuilletons, epigrammen, brieven uit West Europeesche, Italiaansche of Fransche steden, later uit Indië, Japan en China, voor dag- en weekbladen, en ten slotte zijn weergaloos boeiende lezen-uit-eigen-werk, blijft Couperus een onvergetelijke.

'Is dit lezen?', vroeg men zich af, wanneer hij er mee aanving voor een altijd volle zaal. Dat hoog-klinkende, zonderling-nadrukkelijk gesproken woord, niet aanstonds te aanvaarden, behoorde bij een acteur, een komediant! Totdat, opeens een groot, machtig kunstenaar onweerstaanbaar aangreep. Zin na zin werd meerdere aandacht afgedwongen, liet hij mee-beleven wat hij opriep tot het einde.

Als zoodanig heeft de man die zichzelf 'indolent' noemde tot aan zijn dood blijk gegeven van groote beweeglijkheid en onbegrensd aanpassingsvermogen, onder de allermoeilijkste omstandigheden.

Couperus stelde ons voor vele vragen en raadsels, die hij tusschen de regels van zijn geschriften geheel of ten deele zelf beantwoordde.

Gedurende vriendschappelijke ontmoetingen was hij rond uit gemeenzaam en hij sprak zonder omwegen. Een gewichtig feit is dat er voor altijd een sluier zal blijven hangen voor alles wat er met en rondom hem gebeurde, gedurende de vele jaren die hij in Zuid Europa doorbracht.

Wonend te Nice, Florence, Rome, bereizend de Fransche en de Italiaansche provincie, of zwerfend benoorden de Alpen, heeft hij ons uit die periode maar weinig onthuld. Mevrouw Couperus bevestigde dit na Couperus' overlijden. Vele malen bezochten wij haar in de jaren 1924-1936 en ná 1946, totdat ook zij stierf. Gaarne vertrouwde zij ons toe wát zij zich nog herinnerde. Na haar 87ste jaar nam haar geheugen snel af. Over zich zelf, haar ervaringen en talenten liet zij zich hoogst zelden uit. 'Ik ben van geen belang' wees zij af. Wat zij er nog toe kon bijdragen om over Couperus' kunstenaarschap licht te verspreiden, of tot juist inzicht te brengen, deelde zij gul mede.

Wie Couperus, de man die zich zoo gaarne thuis vond midden het heidendom van de oudheid, wil benaderen, vergete niet dat hij ook in tegenovergestelde sfeer en kleur, zich met groote overgave kon bewegen. Dat toont hij al in zijn *Reisimpressies* (1893), schrijvend over de 'Annunziazione' door Simone Martini en Lippo Memmi geschilderd, en bewaard in de Galleria Uffizi te Florence.

De prachtlievende auteur schijnt voornamelijk bekoord door de goudglans of gloed, die in het schilderij overheerscht, en in het kleed van de engel vóór alles. Want goud is de gloed der hogere werelden.

Niet het wit bezit Couperus' voorkeur, het wit dat de traditioneel aanvaarde uitdrukking van puurheid, reinheid is. Dit duidt bijna op een bezwaar, of tegenspraak, maar ook op het verkiezen van andere luister, andere vereeringsvormen die oude rechten bezitten. En nu, die reisimpressies lezend, komt men er toe te overdenken, wát hij over vroomheid schrijft in zijn jeugdherinneringen of van zich zelf schijnt te openbaren in zijn *Metamorfoze*. Verder over de Kinderbijbel, het avondgebedje, het verlangen om bewaard te blijven voor het allerergste[,] 'de zwarte kunst' waarvan de kindermeid vertelde. Ook de streng Calvinistische catechesatielessen van Ds. Bourlier, die Godvrezendheid eischen, oefenden invloed. Dat alles te samen maakt zich los en dringt naar ruimer wegen. Hij gaat zich voor de leer van Boeddha interesseeren, bijna kinderlijk naïf nog en toch, grondig verdiept, bestudeert hij de reïncarnatieleer. Hij zegt zelf herhaaldelijk gereïncarneerd te zijn geweest, is daar zeker van tenslotte. In vele van zijn werken begint de noodlotsgedachte overhand te nemen, te overheerschen. Maar nooit laat het oude hem los. Hij vraagt dan dringend: 'van waar komen wij? Waar heen gaan wij, wat wil God van ons?' Hij verzucht: Hoezeer zijn wij, ijdele, nietige onmachtigen, afhankelijk, welk teeken van hoop kan nog opdagen? Wat, eindelijk blijft ons over na veel opoffering? Beide godsdiensten-filosofieën eischen het uiterste van ons aan bovenmenselijke zelfbeheersching.

Toch, puttend als het ware, uit zijn vele reïncarnaties, is hij, tijdens een bezoek aan Assisi, in staat om de Heilige Franciscus eere te brengen op een wijze, die de vroomsten zonder aarzelen zouden overnemen.

Heeft hij, doodziek te Kobe, terugreizend naar Nederland, na zijn journalistieke omzwervingen in onze toenmalige Oost, en in Japan, getwijfeld, gearzeld?

Naar hij zelf verzekerde, dwongen de schrikkelijke pijnen hem, zich voor de ontfermende Amida Boedha te verootmoedigen. Dáár voelde hij zich in zijn vertwijfeling gered, getroost en geborgen. Waar lagen toen voor Couperus de grenzen? Het oeuvre van Couperus is wel vol grillig getinte tegenstrijdigheden. Maar heeft hij, zoals hij zelf eens in een vraaggesprek bekende, te veel geschreven? Wie zou, midden in dat onvergelijkelijk gevarieerde, zijn 'toegift der deernis': *Het Snoer der Ontferming* willen missen?

Toch bekende Couperus eens: 'Van mijn boeken heb ik drie vierden over boord geworpen, en van het vierde dat overblijft, zijn er slechts enkele bladzijden waarvan ik werkelijk houd. – Laat me even denken – *De Kleine Zielen* als zederoman van onze dagen (einde 19e en begin 20e eeuw. H.v.B.) – *De Berg van Licht*, als historische roman – *Heracles*, als mythologische – Ook wel *Psyche*. Dan zijn er andere, waarop ik met zeer gemengde gevoelens terug blik: *Eline Vere*; *Extaze* – maar er zijn er die ik niet meer kan zien: *Majesteit*; *Wereldvrede*; *Langs lijnen van Geleidelijkheid*; die zijn van absoluut geen waarde meer voor mezelf. Ik houd er niet meer van. Hoe komt men er toe zulke boeken te schrijven?' (Tot zoover Couperus.)

Bij het overzien van Couperus' oeuvre, waardeert en verliest men tenminste een vijftiental van zijn boeken. Vooral die onnavolgbare magistrale persoonsbeschrijving is in dit vele werk opvallend indringend. Alles is verantwoord, van de Hagenaar uit zijn tijd, van Parijzenaars, Florentijnen, Romeinen, Mediterraneeërs, vele figuren aan de oudheid ontleend of aan de Middeleeuwen, geschiedschrijvers, keizers, dichters, hetaeren, vestaalsche maagden, gladiatoren, priesters. Er verschijnen komedianten, minstreelen, ridders, een eindelooze stoet. Maar daarna bestond het voltooide, het geschreven boek, niet meer voor hem. Alleen het

boek waaraan hij werkte was 'een realiteit'. Voor den lezer bleef het veel onthullende kunstwerk over, en het deed zijn magische werking.

Couperus behoefde, naarmate 'de Andere' hem dat voorschreef, slechts uit de schatkamers van de wereldgeschiedenis, heden-en-verleden te putten, en uit die van zijn haast onbeperkt scheppingsvermogen, om ons aan te grijpen. Dan herkende men terstond in de geniale uitzonderingskunstenaar, een sieraad van onze Nederlandsche beschaving. Dat hij eenig Indisch bloed bezat, was in zijn geval, een zuivere winst. De menging had in zijn wezen, juist dat afzonderlijke neergelegd, dat de grootste geesten kenmerkt en adelt; en in staat stelt met prachtlievende mildheid weg te schenken, anderen met een schoonen overvloed gelukkig te maken. Ook daarom was de stijl waarin hij schreef, de bewuste manier waarop hij werkte, insgelijks zijn eigendom, een gunstigste mengeling van Oost en West.

Degenen die de veelheid en de verrassende afwisseling in Couperus' oeuvre zouden willen verklaren uit zijn buitenissig grillig, [doorgestreept: wisselvallig, SB], veel-eischend karakter, waarmee hij zelf zoo menig maal de spot dreef, komen daarvan toch terug. Het heeft er wel vaak zijdelings mede te doen. Het nieuwe werk 'is telkens iets geheel nieuws', van zinrijke betekenis, in een eigen, veelsoortige vorm, en in een eigen taal, die in niets gelijkt op die van voorgangers en tijdgenoot. De ontvankelijke lezer is onvoorwaardelijk opgenomen door ieder boek van Couperus, waarin het wezenlijke, menschenlijke leven, (zelden dat van het kind,) wordt bepaald. Steeds klinkt een ander geluid, en wijze, in die lange reeks van 70 deelen. 'Veel en gaarne lieg ik', bekende Couperus, 'en stelen doe ik ook soms', verzekerde hij, wanneer hij over zich zelf en anderen, of iedereen schreef. En vooral van *die Anderen*, die *Iedereen*, treft telkens weer de alleropmerkelijkste persoonsbeschrijving, het levende, de Mensch, zooals hij zijn kan, overal. Overal de zelfde, altijd een andere, in ieder geval anders dan anderen, zooals Couperus heel anders dan de meesten was.

Er is wel volgehouden dat Couperus' werk onwezenlijk flonkert, met een onnatuurlijk pronkende gloed. Dit is onaannemelijk en misleidend. De natuur zelf, is in zijn voornaamste werken steeds één met menschenlijke ervaring.

In *Aan de weg der Vreugde* is het Italië, waar de schrijver ons brengt. De Italiaan die zijn bemind hagedisje vertrappt ziet, door de fletse, in zijn land wegwijnende vrouw uit het Noorden, voelt het dionysische, in zijn wezen insgelijks vertreden, en zint op vergelding.

In *De Stille Kracht*, een van de allersterkste indrukwekkendste boeken die hij schreef, zijn natuur- en menschenlijke ervaringsbeschrijving volmaakt één. De natuur van onze voormalige Overzeesche bezittingen is, in heel haar ontzaglijkheid voelbaar door den schrijver voor ons opgeroepen, wij ervaren die, in die tropen levenden, wat zij beleven moeten, midden arkaïsche landschappen door de dreiging van vulkanen beheerscht. De figuur van een hoge ambtenaar bij het Binnenlands Bestuur, zooals de door zijn moeilijke taak vastgeklonken Resident Van Oudijck, is een heroische, die volhoudt, totdat de geheimzinnige kracht de vervulling van die taak onmogelijk maakt, hem afscheurt, wegrukt van zijn post. Maar hij blijft in het land.

Wanneer hij in een korte vertelling 'De oude Trofime' schrijft: 'Tusschen rozen verveel ik mij', verveelt ons dat volstrekt niet, in de verlaten zomersche straat te Nice. Het decor is er, in die subtropische hitte; en heerscht. Van verre klinkt, naderende, de kreet van de oude Trofime die alles, van porcelein tot ijzer, repareert. En dat belooft ons iets heel uitzonderlijks – Gij zijt reeds gevangen, één met kleur en toon van Nice en met die oude *raccomodeur* die het gebroken faunbeeldje repareerend, van zijn leven vertelt.

Ook in de oudheid zal Couperus ons opnemen, volledig doen mee beleven, en ondergaan. 🐼

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Louis Couperus en Isaac Israels

Het Louis Couperus Museum heeft een drukke zomer gehad. De *Isaac Israels in Den Haag*-manifestatie is een onverwacht en immens succes geweest. Het streefgetal van 75.000 bezoekers is ruim overschreden; half september is in Panorama Mesdag zelfs de 100.000ste bezoeker ontvangen. In ons museum zijn tussen 1 juni en 23 september maar liefst 7859 bezoekers geweest (en dan zijn de deelnemers aan de Haagse Museumnacht nog niet eens meegeteld). Dit hebben wij nog nooit meegemaakt! In de andere deelnemende instellingen: het Haags Historisch Museum, Panorama Mesdag, Muzee Scheveningen en het Haags Gemeentearchief was het overigens precies hetzelfde.

Een woord van dank aan onze vrijwilligers is hier wel op zijn plaats. Het was soms bijna te veel om in onze fraaie, maar niet erg grote museumruimte meer dan honderd bezoekers per dag te moeten ontvangen. De medewerkers hebben zich voorbeeldig van hun taak gekweten.

Naar aanleiding van het ongekende succes van de manifestatie heeft Tonko Dop in het televisieprogramma *Nieuwsuur* aandacht besteed aan de Israels-zomer. Het programma is nog te bekijken via <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1278301>. Het Louis Couperus Museum komt aan bod tussen de 28ste en de 32ste minuut. 📺

11 NOVEMBER 2012 TOT 2 JUNI 2013

'Toen ik een kleine jongen was...'

In de week van 5 november wordt de nieuwe tentoonstelling ingericht: *'Toen ik een kleine jongen was...'* De prille jeugd van Louis Couperus in het Den Haag van rond 1863. Het onderwerp is gekozen voor het jubileumjaar 2013, als het 150 jaar geleden is dat de schrijver geboren werd aan de Haagse Mauritskade. Gastconservator Frans van der Linden bereidt een levendige expositie voor, waarin het Den Haag van

Portretten van Fie Carelsen en van Ermina Kleykamp door Isaac Israels. Collecties Koninklijke Schouburg en privécollectie

rond 1865 tot leven wordt geroepen. Wat gebeurde er in Den Haag in die tijd, en binnen de familie Couperus? Vanaf 1860 werden het Willemspark en de Archipelbuurt aangelegd, de wijken waar Couperus woonde en waar zo veel personages uit zijn boeken ronddwalen. Zijn oom George Couperus was nauw betrokken bij de oprichting van het monument op Plein 1813. Een portret van oom George uit privébezit, alsmede een maquette van dit monument zullen op de tentoonstelling te zien zijn.

Ook wordt er op deze expositie voor het eerst aandacht besteed aan de persoon van Couperus' vader, John Ricus Couperus (1816-1902), in 1863 gepensioneerd raadsheer in het Hooggerechtshof en lid van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië. John Ricus was een muzische man, die zijn jongste zoon Louis op een speelse wijze Latijn en Engels leerde. Hij componeerde graag, bijvoorbeeld ter gelegenheid van een verjaardag, of

simpelweg als de griep rondwaarde. Zo zijn er onder andere een *Rêverie d'un Grandpère* en een *Influenza Walse* van zijn hand bewaard gebleven. Het Louis Couperus Museum hoopt zo mogelijk een concertje te organiseren van de composities van 'papa' Couperus.

De tentoonstelling wordt geopend op 10 november om 16.00 uur door acteur Thom Hoffman, die op dit moment Henri van der Welcke speelt in *De kleine zielen*, zie elders in deze *Arabesken*. 🐾

10 JUNI 2013 TOT 10 NOVEMBER 2013

1913: Couperus 50 jaar

Ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag, op 10 juni 1913, ontving Couperus van vrienden en bewonderaars een groot, witleren Album Amicorum met gouden art-nouveau-opdruk, dat bewaard wordt in het Letterkundig Museum. Het album bevat visitekaartjes van al diegenen die hebben bijgedragen aan deze hommage. Dit waren beeldend kunstenaars, literatoren, acteurs enzovoorts, kortom: voor- en aanstaande lieden uit de samenleving van voor de Eerste Wereldoorlog.

Gastconservator Menno Voskuil verzamelt werk van deze kunstenaars, plaatst ze in hun tijd en brengt ze in verband met het leven van Couperus. Het resultaat is een culturele doorsnee van het jaar 1913. 🐾

Vertrek Leo van den Akker

Tot ons grote verdriet gaat onze manager Leo van den Akker ons binnenkort verlaten. Hij heeft bijna vijf jaar bij het Louis Couperus Museum gewerkt en hij zoekt een nieuwe uitdaging, het 'liefst een project', zoals hij zelf heeft verklaard. U bent gewaarschuwd.

Leo's grote verdienste is dat hij het museum wat *public relations* betreft stevig 'op de kaart' heeft gezet. Met niet aflatend enthousiasme en dikwijls grote originaliteit bedacht hij steeds weer nieuwe plannen, voor de openingen in het museum zelf, voor de programmering van de jaarlijkse Museumnacht, voor de Dag van de Haagse Geschiedenis, de evenementen in de Centrale bibliotheek, en wat al niet meer.

Het was Leo die suggereerde dat het museum vanaf het begin van de Isaac Israëls-zomer moest

Leo van den Akker op een ontspannen moment in de tuin van het Louis Couperus Museum, als altijd onberispelijk gekleed

zijn aangesloten bij de Museumkaart. Wij danken Leo voor zijn grote inzet en we zullen hem smartelijk missen. Op het moment van het ter perse gaan van dit nummer is nog niet bekend wie zijn opvolger gaat worden. Een sollicitatieprocedure is in volle gang. 🐾

Medewerker gehuldigd

Op 19 april werd in het Louis Couperus Museum het twaalfeneenhalfjarig jubileum van vrijwilliger Alfred Holtus gevierd. De Haagse wethouder van cultuur, Marjolein de Jong, speldde Holtus bij deze plechtige gelegenheid de Haagse stadsspeld op de revers. Alfred heeft zich in het afgelopen decennium absoluut onmisbaar gemaakt in het Louis Couperus Museum. Hij was gastheer, factotum, hoofd huishoudelijke dienst en nog vele andere dingen. Helaas heeft ook Alfred besloten het museum vaarwel te zeggen. Wij danken hem hartelijk voor al zijn goede zorgen en hopen hem toch nog dikwijls te zien. 🐾

Louis Couperus aan het diner in zijn eigen museum. Hier moet wel bij vermeld worden dat onze grote schrijver natuurlijk nooit tegelijkertijd wijn en koffie op zijn dinertafel zou hebben staan, want hij wist hoe het hoorde... Foto: Tamara Verheij

Kookboek

In het vorige Museumnieuws maakten wij melding van een kookboek dat zou gaan verschijnen en inmiddels is het zover. *Literalicious* van Koen de Groot (tekst) en Tamara Verheij (fotografie) bevat verhalen en foto's over een achttal Nederlandse romans, waarbij een toepasselijke locatie en receptuur zijn gezocht. In ons geval gaat het om *Eline Vere*. De andere boeken zijn: *Reizigers bij een herberg* van Hans Maarten van den Brink, *Het hemelse gerecht* van Renate Dorrestein, *Paralipomena optica* van Harry Mulisch, *Delle Weel* van Anjet Daanje, *Begeerte heeft ons aangeraakt* van Bert Natter, *Troost* van Ronald Giphart, *De avonden* van Gerard Reve, *Gifsla* van Jan Wolkers en *Het diner* van Herman Koch. *Literalicious. Het literair kookboek. Culinaire Meesterwerken op tafel gezet* verscheen bij Uitgeverij Lalit en kost 34,95 euro. 🍷

Entree

Ook het Louis Couperus Museum ontkomt er niet aan: per 15 april is de entreprijs van het museum verhoogd tot vier euro. Voor Amici van het Louis Couperus Museum blijft de toegang natuurlijk gratis. Tot onze verrassing merken wij dat er nog steeds Couperusliefhebbers zijn die menen dat ze het museum steunen als ze donateur van het Louis Couperus Genootschap zijn. Helaas is dat niet zo.

Sinds 2008 zijn beide organisaties, ook in financiële zin, strikt gescheiden.

Als u donateur bent van het Genootschap, maar ook ons museum wilt (blijven) steunen, of als u er nog niet toe gekomen was om de jaarlijkse bijdrage over te maken: het 'Amice-schap' kost vijftien euro en dit kan worden overgemaakt op rekeningnummer 770285, ten name van Louis Couperus Museum/Museumwinkel, Den Haag, onder vermelding van: Amice. Meer mag natuurlijk ook! 🍷

Museumkaart

Vanaf 1 juni is het Louis Couperus Museum aangesloten bij de Stichting Museumkaart. Dit betekent dat het museum nu ook op woensdag open is (een verplichting voor deelname) en dat het meelift met de landelijke publiciteit van de Museumkaart. Dit feit heeft ongetwijfeld mede bijgedragen tot het enorme bezoekersaantal van deze zomer. 🍷

Verandering e-mailadres

Ons e-mailadres is veranderd. Het oude wana-doo-adres komt te vervallen. Het nieuwe adres is info@louiscouperusmuseum.nl. 🍷

Van en over Couperus en anderen

Hertaling *De stille kracht*

Onlangs verschenen twee hertalingen van Couperus' werk.

Hans Keuning, een componist die

al zo'n twintig Nederlandse klassiekers hertaalde, wijdde zich aan *De boeken der kleine zielen*. Wellicht is de term 'bewerking' beter op zijn plaats, want Keuning schroomt niet om flink in te korten. 'Bij Couperus word je stapeldol van elke keer dat ze elkaar om de hals vallen. In Couperus' tijd hadden mensen veel meer tijd en zo schreven ze ook. Wij zouden zeggen: Wat een leeg bestaan. Heel veel informatie is overbodig. Ik comprimeer het tot wat er eigenlijk staat.' Aldus Keuning. De eventuele kritiek, dat een dergelijke mate van ingrijpen in de tekst onwenselijk is, laat hem onverschillig.

Huub Krom van uitgeverij OORkracht 8 hertaalde *De stille kracht* samen met actrice Sylvia Poorta, die de roman als luisterboek heeft ingesproken. Deze hertaling is ook als e-book verschenen. Het doel is de roman onder de aandacht te brengen bij een breed, overwegend jong publiek. Dit vraagt om toegankelijkheid van het verhaal, aldus Krom. Bovendien is een luisterboek daarmee gediend, aangezien complex taalgebruik een grotere belemmering vormt bij het luisteren dan bij het lezen. Krom en Poorta hebben ernaar gestreefd de in hun ogen fraaie taal van Couperus te respecteren en tegelijkertijd te moderniseren, waarbij het er vooral om draaide deze ritmisch en harmonieus te maken. Ze hebben achterhaalde, onbekende woorden vervangen door hedendaagse woorden, die evenwel passen bij de taal en sfeer van de roman. Verder zijn veel komma's geschrapt of, evenals sommige puntkomma's, vervangen door punten. Ouderwets zinsconstructies en spellingswijzen zijn aangepast. De volledige tekst is gehandhaafd.

De hertalingen vormen een mooie voorbereiding op het symposium over de taal van Couperus dat op 23 mei 2013 zal plaatsvinden. Met name de bijdrage van Gé Vaartjes op die dag, over het hertalen van Couperus, sluit hier feilloos op aan.

De boeken der kleine zielen, hertaald door Hans Keuning, is te downloaden op gratisboeken.net. *De stille kracht* is als luisterboek en e-book verkrijgbaar in de boekhandel en via oorkracht8.nl. 🎧

Verfilming *De stille kracht* gaat definitief door

Op het gala van de Nederlandse film, het jaarlijkse feest rond de uitreiking van de Gouden Kalveren dat dit jaar op 5 oktober plaatsvond, verklaarde Paul Verhoeven dat zijn volgende film *De stille kracht* zal zijn. 'Dat houdt wel het een en ander in wat betreft naakt en seks... En seks met touwtjes,' voegde de regisseur er enigszins raadselachtig aan toe, zich daarbij richtend tot presentatrice en topmodel Doutzen Kroes.

Het project heeft inmiddels 1,8 miljoen euro subsidie van het Nederlands Filmfonds binnengehaald, waardoor het nu wel zeker is dat we over niet onafzienbare tijd over een nieuwe en naar verwachting spectaculaire verfilming van Couperus' meesterwerk zullen beschikken. Of Doutzen Kroes daarbij de rol van Léonie van Oudijck zal mogen spelen, liet Verhoeven tijdens het gala in het midden, al nodigde hij haar wél uit om auditie te komen doen. En zoals u elders in deze *Arabesken* kunt lezen, heeft ook Couperus-veteraan Thom Hoffman zich al aangediend... 🎧

Couperus aan verhalentafel Den Haag

De bibliotheek van Den Haag is de afgelopen maanden bezig geweest met het samenstellen van een zogenaamde 'verhalentafel' over Louis Couperus. Aan lezers voor wie het werk van Couperus van betekenis is, werd gevraagd hun persoonlijke beleving van dit werk in een kort verhaal vast te leggen en te illustreren met een keuze uit teksten, foto's, voorwerpen en documenten. In zeven bijeenkomsten (de laatste is op 6 december) werd het geïllustreerde verhaal, met een computerprogramma, omgetoverd tot een digitaal verhaal, oftewel een zogenaamde DigiTale. Aan de verhalentafel passeerden zo turbulente en ongelukkige liefdes de revue, maar ook Batavia en Den Haag, romantiek en decadentie, de antieke oudheid en het fin de siècle.

De DigiTales zijn onder andere opgenomen in het Louis Couperus Museum, en het Haags Historisch Museum. Een powerpointpresentatie over Couperus door Leo van den Akker, oud-coördinator Louis Couperus Museum en een stadswandeling door Den Haag zorgden voor inspiratie. Deelnemers kregen bovendien begeleiding van een docent 'schrijven' en medewerkers van het wijkmedia-atelier. 🍷

Lonny's Stille kracht

Zo af en toe duikt Couperus op plaatsen op waar je hem niet zou verwachten. Zo vinden we sinds kort een verwijzing naar Couperus' roman *De stille kracht* op de potjes Indonesische roerbaksauzen van het merk Samasaya. Voormalig tv-kok Lonny Gerungan richtte met zijn partner dit merk op om zo 'alle liefde, passie en kunde van de veelzijdige Indonesische keuken' te bundelen 'in eenvoudig te gebruiken producten'.

Op alle potjes roerbaksauzen, ketjap en sambal wordt gerefereerd aan de stille kracht: 'Naast smaak is ook "Stille Kracht" een belangrijk element. Want koken en eten zijn in Indonesië van oudsher omgeven met bijzondere en overgeleverde rituelen en ceremonies. Aan veel van de gebruikte kruiden en specerijen wordt een mystieke en magische rol

toebedeeld.' Iedere liefhebber van Couperus denkt hierbij natuurlijk meteen aan rondvliegende sarih, bedorven whisky, spontaan brekende glazen en mysterieuze hamergeluiden. Gelukkig dat Lonny de stille kracht voor zijn sauzen en sambals op een heel wat positievere wijze aanwendt!

De producten van Samasaya zijn onder andere te koop bij C1000, Jumbo, Hoogvliet en Plus supermarkten. 🍷

Rythmus

Lopende vuurtjes heet het eerste nummer van het jaarlijkse tijdschrift *Rythmus - jaarboek voor de studie van het fin de siècle*, dat volledig gewijd is aan de cultuur van het fin de siècle. Elk nummer heeft een thema en de 'vuurtjes' in deze première hebben betrekking op de invloed van de Engelse kunst en literatuur op Nederland en België. Twaalf uitvoerig gedocumenteerde artikelen besteden aandacht aan de transfer en integratie aldaar van bepaalde Engelse culturele verschijnselen, zoals de Prerafaëlieten, de neogotiek, de Arts and Crafts-beweging en de private press. Aangetoond wordt

hoe sterk de relatie was van de academici Johan Huizinga en A.E.H. Swaen met de Engelse letterkunde. Zo komen er zeer gevarieerde onderwerpen aan bod.

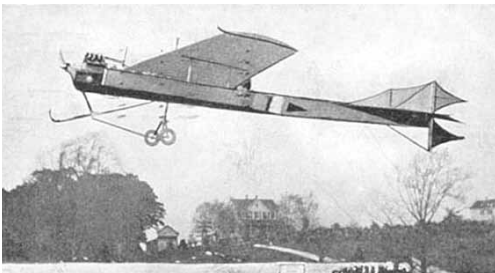
Couperus komt tweemaal om de hoek kijken. Van een vertaler van zijn werk in het Engels, Georges Khnopff, wordt een algemene, interessante beschrijving gegeven. Verder zien we hoe er een verband bestond tussen Couperus' werk en dat van de verfijnde, gevoelige beeldend kunstenaars René Gockinga, Carel de Nerée tot Babberich en, vooral, Aubrey Beardsley, de invloedrijke Engelsman, beroemd geworden om zijn tekeningen en boek-illustraties.

Voor geïnteresseerden in de tijd waarin Couperus leefde, is het fraai vormgegeven *Rythmus* een aanwinst. Zij kunnen alvast uitkijken naar het volgende nummer, dat in 2013 verschijnt, over de badplaatsen in *la belle époque*, in het bijzonder Scheveningen en Oostende. Allicht dat Couperus zelf of de wereld van sommigen van zijn personages hierin belicht zal worden.

Lopende vuurtjes. Engelse kunst en literatuur in Nederland en België rond 1900 is voor 22 euro verkrijgbaar in de boekhandel of bij Uitgeverij Verloren (bestel@verloren.nl). 📖

Klein schrijft over 'Aviatie-week'

Het vaktijdschrift voor neerlandici, *VakTaal*, blijft regelmatig artikelen over Couperus publiceren, niet zelden van de hand van kenner en Couperus-

Een Antionette uit 1909

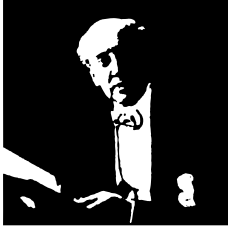
penninghouder Maarten Klein. In nummer 2/3 van de lopende jaargang verscheen 'Terug naar het goddelijke, in biplanen en monoplanen', over Couperus'

'Aviatie-week', een feuilleton uit 1910 waarin een vliegdemostratie te Nice wordt beschreven. Klein analyseert het feuilleton in verband met ander werk van Couperus en stelt vast dat de auteur 'de eerste pogingen van de mens om te vliegen [verbindt] met de drang van de ziel om terug te keren naar haar goddelijke oorsprong'. Daarnaast geeft Klein tekst en uitleg bij de door Couperus genoemde vliegpioniers en primitieve vliegtuigen. 'Een vooruitziende blik kan Couperus niet ontzegd worden,' concludeert Klein, citerend: "'Onze kinderen en kindskinderen zullen er om lachen", om de emoties die de eerste vliegtuigen bij het publiek opwekken.' 📖

Couperus als toeristentrekker

De glossy *Leven in Frankrijk*, over 'het goede leven in Frankrijk', kwam onlangs met een speciaal 'Provence & Côte d'Azur'-themanummer, waarin een rijk geïllustreerd artikel is opgenomen over 'Het Nice van Louis Couperus'. De schrijver ervan, Fabian Takx, baseert zich voor een groot deel op het Couperus Cahier *Een witte stad van weelde* van Caroline de Westenholz, waarin immers al vrijwel alles staat wat we over Couperus en Nice moeten weten. Daarnaast gaat de journalist na wat er nu eigenlijk is veranderd of juist niet veranderd, in de ruim honderd jaar sinds Couperus voor het laatst in Nice rondwandelde. Veel, zo blijkt: op de plek van Vogade, de beroemde patisserie op het Place Masséna waar Couperus champagne dronk, zit nu een Nespresso-filiaal, de rijtuigen op datzelfde plein zijn vervangen door fietstaxi's, 'en de bestuurders zijn weliswaar mediterrään, maar zo te zien van de andere kant van de plas'.

Het artikel besluit met een merkwaardige opsomming van 'tips en adressen van Louis Couperus', waarin de grote auteur in eerste persoon wordt opgevoerd om ons restaurants of bezienswaardigheden aan te bevelen, zoals het Musée Matisse: 'Ik kende de beste man niet, hoewel hij een tijdgenoot van me is, maar natuurlijk moet iedereen diens museum bezoeken.' 📖

www.louiscouperus.nl

Jubileumjaar

Zoals u weet werkt het bestuur van het Genootschap met meer dan twintig partners aan een zeer uitgebreid en gevarieerd programma om de 150ste geboortedag van Louis Couperus op 10 juni 2013 onvergetelijk te maken. Met de première van de theatervoorstelling *De kleine zielen* op 22 september is het Couperus Jubileumjaar eigenlijk al begonnen. In het voorjaar van 2013 kunt u de volgende activiteiten verwachten.

Studium Generale Friesland organiseert in Tresoar in Leeuwarden een lezingencyclus over Louis Couperus als exponent van het culturele leven van het fin de siècle. Op drie woensdagen achter elkaar zullen er lezingen zijn. Bas Heijne spreekt op 27 februari, Petra Teunissen-Nijssen op 6 maart en prof. dr. Yme Kuiper (u bekend van de Genootschapsdag 2011) op 13 maart. Voor aanmeldingen kunt u terecht op www.tresoar.nl.

Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden houdt van 7 maart 2013 tot 26 augustus 2013 een expositie over Louis Couperus en de klassieke oudheid. Couperus, de 'gereïncarneerde Romein uit de Keizertijd', schreef een indrukwekkende serie romans over de klassieke tijd. Het RMO (zie rmo.nl) combineert de mooiste uitgaven met eeuwenoude voorwerpen uit zijn collecties en geeft hiermee een indruk van Couperus' fascinatie voor en grote kennis van de antieke wereld.

In de Boekenweek, van 16 tot en met 24 maart 2013, zal het Louis Couperus Jubileumjaar echt van start gaan. We hopen op veel

aandacht voor de schrijver in de pers. Samen met het Letterkundig Museum werkt het Genootschap aan een Couperus-app. Houdt u vooral onze eigen site en de site letterkundigmuseum.nl in de gaten.

Voor studenten looft het Louis Couperus Genootschap een scriptieprijs uit. Bachelor- of masterscripties over Couperus, zijn werk of een nauw verwant onderwerp, geschreven tussen 2010 en voorjaar 2013, dingen mee naar een geldprijs van 1000 euro. Scriptiebegeleiders en/of studenten kunnen tot uiterlijk 1 maart 2013 scripties indienen. Het complete reglement is te vinden op louiscouperus.nl/scriptieprijs.

Voor studenten én buitenstaanders geeft prof. dr. Wim van Anrooij aan de Universiteit Leiden een Mastergroep 'Mediëvisme en oriëntalisme bij Louis Couperus' in het kader van de Master Neerlandistiek. Dit college mondt uit in een eendaags studentensymposium dat openbaar toegankelijk zal zijn. Het symposium vindt plaats in juni 2013. Buitenstaanders kunnen het college ook volgen als à la carte-student. Zie hiervoor: <https://studiegids.leidenuniv.nl/courses/show/32528/medievisme-en-orientalisme-bij-louis-couperus>.

Op 14 april om 15.30 is er een muzikale hommage aan Couperus. Op het fraaie landgoed Duin & Kruidberg te Santpoort wordt het publiek in een muzikaal theaterprogramma teruggevoerd naar de mooiste teksten uit de roman *Eline Vere*. De vele muziekstukken die in de roman ter sprake komen, en natuurlijk haar gefantaseerde affaire met de bariton Fabrice, worden op een theatrale manier aan u gepresenteerd door verteller Bo van der Meulen, bariton Hans Pieter Herman, actrice en Gouden Kalf-winnares Coosje Smid en pianist Gilbert den Broeder. De voorstelling is inclusief lunch of diner. Kaarten kunt u bestellen via stadsschouwburgvelsen.nl.

Tijdens de manifestatie 'Sporen van Indisch Den Haag' zal het Haags Historisch Museum van april 2013 tot augustus 2013 aandacht besteden aan Louis Couperus als briefschrijver. Op basis van een door Dick van Vliet verzorgd boek met alle

circa 1400 brieven van Couperus wordt een presentatie 'Kosmopolitische Hagenaar' ingericht. Er zal worden ingegaan op de inhoud van de brieven die Couperus schreef aan familie, kennissen en kunstenaars (onder anderen Oscar Wilde). Ook de brieven die hij tijdens zijn vele reizen schreef komen aan bod. Minder bekend zijn de reclameteksten voor mannenkleding van het Haags Modehuis. Couperus' eigen roze smoking zal niet ontbreken. Rond 10 juni organiseert het museum een speciale presentatie van het boek van Dick van Vliet. U vindt het Haags Historisch Museum op haagshistorischmuseum.nl.

 U heeft het misschien al gezien als u toevallig op de A12 reed: in het voorjaar van 2013 wordt het 'Wooncomplex Couperus' in Ypenburg opgeleverd. Het is vermeldenswaardig dat in de fries van het gebouw een dichtregel van Louis Couperus in baksteenarchitectuur is opgenomen. Het complex Couperus omvat vier appartemententorens en herenhuizen aan een singel. In totaal komen er 288 woningen en 4.500 m² aan bedrijfsruimte. Het omvangrijke nieuwbouwcomplex wordt ontwikkeld door Ceres-projecten in opdracht van Stichting Woonformatie Ypenburg. U leest er alles over op wonenincouperus.nl.

 In *Arabesken* hebben we al eerder aandacht besteed aan het Haagse literaire tijdschrift *Extaze*, dat genoemd is naar Couperus' roman. Op 18 april 2013 presenteert de redactie in Pulchri Studio een speciaal Couperusnummer van *Extaze*. Het zesde nummer van het literaire tijdschrift zal geheel in het teken staan van de auteur en het bij-

behorene thema is 'de wegen van Louis Couperus': de reizen in de tijd (in zijn romans), in de ruimte (zijn eigen reizen), de plaatsen in zijn Haagse romans en de plaatsen waar hij zelf heeft gewoond. Vanaf 19.30 uur zijn de deuren van Pulchri Studio in Den Haag open voor belangstellenden. Voor meer informatie: extaze.nl.

 Ook wordt er in het weekend van 7-9 juni een heus Louis Couperus Festival georganiseerd in Den Haag. Dit is een initiatief van Stichting It Happened One Night Theaterproducties, opgericht door Anita Gundlach. Een van de doelstellingen van deze stichting is een breed, maar ook nieuw publiek op een aansprekende manier te laten kennismaken met de iconen van de Nederlandse letterkunde. Het Couperusjaar vormt de aanleiding voor de eerste productie: (jeugd)theatervoorstellingen, theaterle stadswandelingen en een culinaire activiteit rond Couperus, met als klap op de vuurpijl 'Een avond met Louis Couperus' op zondag 9 juni in theater Diligentia. Een keur aan artiesten brengt tijdens deze avondvulle theatershow een ontroerend eerbetoon aan Couperus, waarbij de cabaretske touch niet zal ontbreken.

Voor inlichtingen over het festival kunt u terecht bij Anita Gundlach via info@louiscouperusfestival.nl of telefonisch op 06-41298150. Meer nieuws over het festival op louiscouperusfestival.nl en in het volgende nummer van *Arabesken*.

 Over ons eigen symposium 'De taal van Couperus' op 23 mei 2013 in de aula van de Haagse Hogeschool leest u meer hiernaast. Voor de vele activiteiten van het Louis Couperus Museum verwijzen we graag naar het Museumnieuws.

U ziet het: een ambitieus programma dat de veelzijdigheid van Louis Couperus weerspiegelt. Juni 2013 wordt dé Couperus-maand. In het extra feestelijke meinumnummer van *Arabesken* leest u nog meer over de vieringen in juni, in de zomer en in het najaar van 2013. Kijkt u vooral op de site louiscouperus.nl/150-jaar-louis-couperus voor het laatste nieuws. Heeft u Twitter? Dan volgt u de ontwikkelingen via @Couperus150jaar. Er is ook een feestelijke Facebookpagina: [louiscouperus](http://louiscouperus.nl).

Symposium 'De taal van Couperus'

Het Louis Couperus Genootschap organiseert op 23 mei 2013 een symposium over 'De taal van Couperus'.

Een opmerkelijk aspect van Couperus' schrijver- schap is zijn bijzondere, eigenzinnige taalgebruik. Iemand die weleens een boek van Couperus heeft gelezen, zal een willekeurige passage van zijn hand uit duizenden herkennen. Maar wat maakt zijn taal nu zo speciaal? Wat zijn nu precies de kenmerken van zijn stijl? En hoe is een typische Couperuszijn opgebouwd? Specialisten op verschillende terreinen proberen vanuit diverse invalshoeken op deze vragen een antwoord te vinden.

Couperus' uiterst verzorgde Nederlands staat haaks op de huidige snelle (media)taal. Daarom gaan we tijdens het symposium ook de discussie aan over de wenselijkheid van hertaling van zijn werk. Het is bijzonder dat Couperus' romans in meer dan twintig talen zijn vertaald. Dat maakt hem tot een wereld- schrijver. Een aantal vertalingen van *De stille kracht* laten wij horen op het symposium. Geheel nieuw is een vertaling in de Nederlandse gebarentaal.

Onze donateurs, maar ook taalliefhebbers, weten- schappers en studenten zijn welkom in de aula van de Haagse Hogeschool voor een afwisselend programma. Tijdens het symposium zal de Louis Couperus Scriptieprijs worden uitgereikt. Het symposium vindt plaats op 23 mei van 10.00 uur tot 17.30 uur in de Haagse Hogeschool, Johanna Westerdijkplein 75.

Aanmelding:

Wilt u deelnemen aan het symposium? Stuur dan een e-mail naar symposium@louiscouperus.nl. U krijgt een factuur toegezonden. De entree- prijs voor donateurs van het Louis Couperus Genootschap is 20 euro inclusief koffie, thee, lunch, borrel en korting op de congresbundel. Ook DOZA's, Amices van het Louis Couperus Museum en leden van Siegenbeek betalen het gereduceerde tarief. Het studententarief is 15 euro. Studenten van de Haagse Hogeschool krijgen gratis toegang (zonder catering). Andere belangstellenden betalen 25 euro. ☺

Programma

10.00 uur Zaal open, ontvangst met koffie en thee.

10.30 uur Opening door de voorzitter van het Louis Couperus Genootschap, drs. P.M. (Petra) Teunissen-Nijssse.

10.35 uur Introductie van de eerste spreker door dagvoorzitter dr. A.J. (Ariane) van Santen.

10.40 uur Prof. dr. M. (Marc) van Oostendorp: 'De zinsbouw van Louis Couperus.' Discussie met de zaal onder leiding van de dagvoorzitter. Voordracht eerste pagina van *De stille kracht* in het Nederlands door een student van de Haagse Hogeschool, gecombineerd met een vertaling in gebarentaal door vertaler Tony Bloem (via ViTaal Den Haag).

11.30 uur Prof.dr. W. (Wim) van Anrooij: 'Het taalgebruik in de poëzie van Louis Couperus.' Discussie met de zaal onder leiding van de dag- voorzitter. Voorlezing openingsbladzijde uit *De stille kracht* in het Engels.

12.30-13.30 uur Lunchpauze

13.30 uur E.P (Erik) Löffler MA: 'Decadent taal- gebruik.' Discussie met de zaal onder leiding van de dagvoorzitter. Voordracht eerste pagina uit *De stille kracht* in het Turks.

14.30 uur Dr. G.M.C. (Gé) Vaartjes: 'Wel of geen hertaling van de romans van Couperus?' Discussie met de zaal onder leiding van de dag- voorzitter. Voordracht eerste pagina van *De stille kracht* in het Bahasa Indonesia.

15.30-16.00 uur Uitreiking van de Louis Couperus Scriptieprijs door prof.dr. M.G. (Mary) Kemperink, lid van het Comité van Aanbeveling van het Louis Couperus Genootschap.

Vanaf 16.00 uur Napraten en -discussiëren onder het genot van een hapje en een drankje. In de pauzes en bij de borrel is er gelegenheid om bijzondere Couperus-uitgaven te kopen.

Korte Arabesken

Foto: Stroom Den Haag

Nieuw beeld Eline Vere

Op 27 september werd in de Grote Marktstraat in Den Haag een bronzen beeld van Eline Vere onthuld van de van oorsprong Engelse beeldhouwer Thom Puckey. Het is het tweede beeld naar Couperus' bekendste personage dat deze stad nu rijk is, naast dat van Theo van der Nahmer aan de Groot Hertoginnelaan uit 1956. De nieuwe Eline, uitgebeeld met loshangend haar, gesloten ogen, naar achteren geworpen hoofd en hand aan de borst, alsof ze in opperste vervoering is, maakt deel uit van de Beeldengalerij van P. Struycken (voorheen het sokkelplan). Sinds twintig jaar vormt deze galerij een verzameling van om de 25 meter geplaatste beelden in het voetgangersgebied van het centrum van Den Haag. Veertig Nederlandse beeldhouwers zijn of worden uitgenodigd om een beeld te maken voor de beeldenroute, waarvan Puckeys Eline Vere voorlopig de laatste aanwinst is. 🐾

De kleine zielen op toneel: de recensies

Op zaterdag 22 september vond in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag de première plaats van het toneelstuk *De kleine zielen*. Na negentien jaar ging regisseur Ger Thijs andermaal de uitdaging aan om de vierdelige romancyclus van Louis Couperus tot een compacte theateervoorstelling te transformeren. In hoeverre is hij daarin geslaagd? Elders in deze *Arabesken* kunt u het antwoord van onze redacteur Rémon van Gemeren lezen. Hier een korte samenvatting van de overige recensies. Marco Weijers van *De Telegraaf* is zeer te spreken over de voorstelling en roemt vooral de humor waarmee Ger Thijs de melancholische familiekroniek openbreekt: 'Als regisseur maakt hij handig gebruik van de voorzetjes van Couperus zelf en voegt daar goed getimede stiltes aan toe, die niet zelden een komische draai geven aan wat wordt gezegd. Dat het spel ondanks het soms ouderwetse taalgebruik redelijk naturel is, bevordert eveneens de toegankelijkheid.' De meeste acteurs kunnen daar volgens Weijers goed mee uit de voeten: 'Oda Spelbos als Constance, Marie-Louise Stehns als haar verongelijkte zus Adolfine en Cas Enklaar als de nogal breekbare Paul gaan daarbij voorop. Voor Thom Hoffman geldt dat eveneens: hij geeft zijn personage een subtiel ironische charme mee in deze vlotte voorstelling. *De kleine zielen* stoft Couperus' literaire erfenis niet alleen af, maar poetst 'm ook op en laat het zachtjes flonkeren.' Lof voor de acteurs, althans voor de meesten, is er ook van Herman Rosenberg, die in het *Algemeen Dagblad* Ger Thijs complimenteert met de knappe wijze waarop hij de roman compacter heeft gemaakt door figuren samen te voegen, zoals de geesteszieke Ernst en de dandy Paul. 'Oda Spelbos overtuigt als Constance, de vrouw die haar man heeft verlaten voor haar minnaar en daarom in het bekrompen Den Haag van rond 1900 als een paria wordt nagewezen. Thom Hoffman excelleert als de verwende en ontevreden Van der Welcke, haar nieuwe man. En tussen hen in doet Sarah Bannier het goed als het wijze zontje Addy, al is het merkwaardig dat zij als vrouw

deze jongensrol speelt. Mark Klein Essink haalt uit zijn dubbelrol – eerst is hij de stijve Van Naghel, dan de flamboyante Brauws – wat erin zit.’ Maar de fletse vertolkingen van de andere acteurs wreekt zich in deze extreem sobere enscenering, vindt Rosenberg: ‘Dan valt de nadruk des te sterker op de acteurs en hun spel. Het toneel van de schouwburg lijkt dan opeens erg groot en leeg. Deze kale Couperus komt waarschijnlijk beter tot zijn recht in een moderne zaal op de vlakke vloer.’

Voor Hein Janssen is deze kale Couperus onverteerbaar. Wat in de roman met grandeur is verwoord, is in de voorstelling tot een uittreksel gereduceerd. In *de Volkskrant* schrijft hij: ‘In een optimistische bui zou je kunnen beweren dat Ger Thijs Louis Couperus heeft afgestoft. Maar dat stof is juist zo belangrijk. Het stof van het verleden, het stof dat is neergedaald op deze

Foto: Ben van Duin

afbrokkelende grandeur, op deze levens vol onafgebroken verlies. *De Kleine Zielen* zou eerder bedrukt en bedompt moeten zijn dan opgepoetst. Fris en vlot zijn bij Couperus eerder ongepaste begrippen.’ Noemt Janssen de actrice Sarah Bannier ‘een aandoenlijk oprechte Addy’, voor Kester Freriks is deze rol zelfs de glanzende kern van Thijs’ bewerking geworden: ‘[Hij] heeft Bannier zó sterk geregisseerd, dat in haar de concentratie schuilt van alle tragiek,’ zo schrijft hij in de *NRC*. Het eindoordeel van Freriks is zonder voorbehoud positief: ‘Destijds, bij het Nationale Toneel, was zijn [Thijs’, red.] benadering groots en uitputtend. Dit keer is zijn aanpak juist

geconcentreerd, vereenvoudigd, traditioneel van stijl en bij vlagen zelfs subliem.’

Voorbehoud is er wel bij Hanny Alkema in *Trouw*. Ze vindt de voorstelling wel onderhoudend, ‘mede door Couperus’ vertellende meesterschap’, maar niet bijzonder. In Thijs’ poging om de tijdloze thematiek van de roman nog dichterbij het nu te trekken, heeft het stuk een moordend tempo: ‘Dat sleept je moeiteloos door het verhaal, maar doet, vrij monotoon in/uit de coulissen geënceneerd, afbreuk aan de beeldende kracht van theater. Ruimte voor sfeer- en karaktertekening is er amper. Geen stil spel, dat de aard van personages en handelen kan verdiepen. Geen tussen de regels door, zo typerend voor Couperus’ psychologiserende stijl.’

Luid applaus is er voor Ger Thijs op theaterkrant.nl: ‘Het ambacht om van Couperusboeken toneel te maken heeft hij nu zo goed in zijn vingers, dat het de grens van meesterschap heeft overschreden’, vindt recensent Pieter Rings. ‘Als geen ander weet hij dat je niet alles kunt laten zien en moet durven kiezen. En hoewel er veel moois op de vloer van de montagekamer is achtergebleven, is er genoeg over om de hele avond geboeid te blijven kijken. Couperus heeft zich geen betere zaakwaarnemer kunnen wensen.’ Hier sluit Gooitsen Eenling van de *Leeuwarder Courant* zich bij aan. Ger Thijs heeft het volgens hem aangedurfd om Couperus ‘terug te brengen tot een avondvullend stuk waarin hij geen concessies doet aan de taal. Aloude woorden klinken als vanzelfsprekend’. Ook de acteurs verdienen zijn goedkeuring: oom Paul wordt ‘wondermooi gespeeld door Cas Enklaar die het buitenbeentje van de familie trefzeker schetst in de melancholieke kleuren van Couperus’, Oda Spelbos is ‘een rots in de branding’ en in Sarah Banniers Addy herkent hij ‘een sleutelrol’. In feite komt zijn oordeel overeen met dat van Joukje Akveld in *Het Parool*. ‘Thijs laat de tekst z’n werk doen,’ schrijft deze. ‘Eigenlijk gebeurt er twee uur lang niets, behalve die verbale ontmoetingen, die onderlinge fricties die illusies aan diggelen kegelen. Het levert intrigerend toneel op (...).’ De nadruk op de taal werkt volgens Frans Leenderts juist averechts. ‘Op een totaal leeg toneel speelt zich dit menselijke drama in hoog tempo af waardoor je als toeschouwer gedwongen wordt je vooral op de tekst te richten.

Daardoor doet het spel wat statisch aan en is er weinig ruimte voor stil spel en verdieping,' schrijft de recensent in *De Stentor*. Voor de acteurs heeft hij echter niets dan lof.

Jacques J. d'Ancona bespreekt het stuk ten slotte voor het *Dagblad van het Noorden* als kortweg 'mooi en [sic] niet wellustig gemaakt' en voegt daaraan toe, dat de voorstelling 'zelfs bestand [was] tegen de foltering van asociaal gehoest en gerochel waarmee Stadskanaal blijk gaf van belangstelling.' Waarvan akte.

De kleine zielen wordt nog op diverse locaties gespeeld. Zie hummelinckstuurman.nl voor de volledige speellijst. 🍷

Couperus Cahier XIII

Elsbeth Etty, bijzonder hoogleraar literaire kritiek aan de VU Amsterdam, heeft het dertiende Couperus Cahier geschreven. Haar essay *Het bloed van de barones. Seksueel geweld in Langs lijnen van geleidelijkheid* kunt u eind december 2012 verwachten. Waarom keert Cornélie de Retz van Loo terug naar de tirannieke baron Brox van wie ze nét met zoveel moeite is gescheiden? Couperus schrijft: 'Zij was zijn vrouw geweest en zij behield hem in haar bloed.' Wat bedoelt hij daarmee?

Langs lijnen van geleidelijkheid is door de meeste contemporaine critici negatief ontvangen. Al direct na voorpublicatie in *De Gids* (1900) ontstond opschudding en abonnees zegden hun abonnement op vanwege het grofzinnelijke karakter van dit 'walgelijke' boek. Veel critici zagen de terugkeer van Cornélie als haar onontkoombaar noodlot, anderen als triomf van de seksuele aantrekkingskracht van haar ex-man of als een bewijs van het failliet van de vrouwenemancipatie. Meer over de reactie van de kritiek kunt u elders in deze *Arabesken* uitgebreid lezen.

In dit Cahier ontvouwt Elsbeth Etty haar visie op *Langs lijnen van geleidelijkheid*. Niet alleen laat zij zien hoe de roman als een sleutelroman gelezen kan worden, maar zij maakt vooral duidelijk dat het boek een onverholven aanklacht is tegen vrouwenonderdrukking en dus géén anti-feministische roman. Etty betoogt dat Couperus in deze roman een scherp beeld heeft gegeven van de ongelijkwaardige verhouding tussen de seksen in zijn tijd en in zijn milieu. Pas met de komst van blijf-van-mijn-lijfhuizen in 1974 heeft dit probleem algemene erkenning gekregen. En nog steeds worden vrouwen de dupe van seksuele intimidatie en geweld.

Elsbeth Etty is, naast bijzonder hoogleraar literaire kritiek, recensent van *NRC Handelsblad*. Zij is vooral bekend geworden door haar veel geprezen biografie van Henriette Roland Holst, *Liefde is heel het leven*

niet (1996). Cahierabonnees krijgen

Cahier XIII na verschijnen automatisch toegestuurd met een factuur. Op onze site www.louiscouperus.nl vindt u een overzicht van eerder verschenen Couperus Cahiers. U kunt de Cahiers bestellen voor 12,50 euro per aflevering door overmaking van het bedrag op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag, onder vermelding van het gewenste nummer. Vergeet niet uw volledige naam en adres op de overschrijving te vermelden. Cahier-abonnees ontvangen twintig procent korting. Als u Cahier-abonnee wilt worden, kunt u nu 10 euro overmaken op giro 600367 onder vermelding van 'Cahier XIII' en

'nieuwe Cahier-abonnee'. U krijgt dan bij verschijning het nieuwe Cahier automatisch toegestuurd met een factuur met deze twintig procent korting. Alle vermelde bedragen zijn inclusief verzendkosten. 🍷

Leeskring Amsterdam

Er zijn plannen om een Couperusleeskring op te zetten voor geïnteresseerden uit en rond Amsterdam. Wilt u ook meedoen? Stuur voor meer informatie een mail naar Pieter Verhaar via wandelingen@louiscouperus.nl. 🍷

Moderne mensen

'Achter het parfum van zijn [= Couperus'] schrijfstijl gaat een groot psycholoog schuil (...). Ik denk dat hij als schrijver bij de allergrootsten hoort die we ooit gehad hebben. Zijn taal is zo rijk en zo mooi, en zijn beeld van de mensen zo scherp. Hij weet trefzeker te beschrijven hoe iemand zich voelt, hoe conflicten tussen mensen ontstaan, hoe ze zich daarin wentelen en keren en al helemaal als het om familiebanden gaat. Er is op dat vlak bijna geen schrijver die daar tegenop kan. (...) Couperus was in feite de eerste moderne auteur die we hadden. In zijn romans *Eline Vere*, *De stille kracht*, *Noodlot*, *De boeken der kleine zielen* en *Langs lijnen van geleidelijkheid* voert hij personages op die zich proberen los te maken van hoe het allemaal hoort en daar op de een of andere manier niet in slagen. Dat lijkt allemaal erg op nu. Couperus heeft in 1901 eigenlijk al weergegeven wat zich allemaal in de hoofden van moderne mensen afspeelt.' (Thom Hoffman, geïnterviewd door Nico de Boer in het *Dagblad van het Noorden* 2012, 22 september)

Clausule

'[I]n elk contract dat ik afsluit laat ik een clausule opnemen dat ik mag opstappen als Paul [Verhoeven, red.] inderdaad *De stille kracht* gaat maken en mij zou benaderen.' Knipoogt: 'Ik heb hem al een brief gestuurd.' (Thom Hoffman in *De Telegraaf* 2012, 25 augustus)

Fijnzinnige tropenkoorts

'Het wordt vast een roos met delicate blaadjes... Trillend van zenuwzwakte... En een fijnzinnige app, geonduleerd... met ornamenten... en puntjes... zoals de stijl van de schrijver in kwestie... Grootse plannen heeft het Couperusgenootschap met het Couperusjaar 2013 (...). Het kan zijn dat ook de première van Paul Verhoevens verfilming van *De stille kracht* in het Couperusjaar valt. Al is het misschien beter als dat project vertraging oploopt, omdat Couperus' fijnzinnige tropenkoorts een behandeling door

Verhoeven waarschijnlijk niet doorstaat. (...) Wellicht dat Verhoevens Leonie dicht in de buurt komt van Anastasia Steele, de heldin uit *Fifty Shades of Grey*.' (Maartje Somers in *NRC* 2012, 15 juni)

Aan de man

'Ik schrijf echter niet om niet gelezen te worden. Ik schrijf zo helder mogelijk. Als het boek af is, ben ik ook bereid naar buiten te treden en het aan de man te brengen. Maar dat deden de oude Russen ook, en Dickens en Couperus.' (Adriaan van Dis geïnterviewd door Elja Looijestijn in *VPRO-gids* 2012, nr. 34, 25-31 augustus)

Nobelprijs

'Alle boeken van ná je jeugd kun je beter herlezen dan de boeken uit je jeugd. Het herlezen van jeugdboeken kan nog wel eens tegenvallen, heb ik gemerkt. Ik lees boeken maar om één reden nog eens: omdat ze ooit veel indruk op me maakten. En omdat we het toch over Couperus hadden, die kan ik absoluut aanraden. Couperus had de Nobelprijs moeten krijgen.' (Annette Portegies in *Trouw* 2012, 2 juni)

Hoofdletter

'Bij mijn weten is de constructie x met een hoofdletter X, dan wel x met een grote (letter) X, betrekkelijk jong. Aanvankelijk zei men x met een hoofdletter – dus zonder herhaling van de beginletter. Die uitdrukking vinden we vanaf het begin van de twintigste eeuw. Zo schreef Frederik van Eeden in 1906 in *De kleine Johannes*: "De romantiek is dood, vriendje. Het leven moet je hebben. Het Leven met een hoofdletter."

In de decennia daarna lezen we onder meer over "de Waarheid met een hoofdletter" (Karel van de Woestijne), "Barbaar met een hoofdletter" (Louis Couperus) en "Dichter met een hoofdletter" (Menno ter Braak). Het vroegste voorbeeld mét herhaling van de beginletter dateert uit 1935, uit de roman *Eiland van geluk* van Eduard Coenraads: "Dat ligt 'm niet aan 't systeem, maar aan den mens. Aan den Mens met een hoofdletter M.'" (Ewoud Sanders in *NRC* 2012, 4 juni)

Recensies

De kleine zielen op toneel

Een razendsnelle neergang

Ga er maar aan staan, een roman van zo'n duizend bladzijden, vol 'handeling' nog wel, comprimeren tot een toneelstuk van ruim anderhalf uur. Ger Thijs, inmiddels een ervaren bewerker van Couperus' werk voor het podium, waagde het. Thijs bracht *De boeken der kleine zielen* eerder op toneel, in 1993, in twee delen. Ditmaal blijft het bij één avond, en geen erg lange. Dit heeft voor het verhaal grote consequenties.

Vanwege het beperkte aantal acteurs – en ook misschien om het voor de bezoekers overzichtelijk te maken – zijn verschillende personages verdwenen of samengesmolten. Zo reizen Karel en Cateau geen enkele keer naar Den Haag vanuit Leiden, waar Karel burgemeester is. Dorine is bij Adolfine in de huid gekropen en Ernst bij Paul. Deze aanpak heeft nadelen. Zo zijn de nervositeit en dwangmatigheid waaronder Dorine lijdt – haar unieke kenmerken van een 'kleine ziel' – verloren gegaan; alleen de intolerantie en dommigheid van Adolfine zelf hebben standgehouden. Bij Paul is het verlies nog beter zichtbaar: door de dandyachtige, ironische afstand die hij in de roman neemt van de wereld en zijn familie, beschermt hij zichzelf, maar isoleert hij zichzelf tegelijkertijd. Juist deze problematische tegenstrijdigheid van zijn levenshouding verdampt wanneer hem op het toneel overkomt wat in de roman met zijn broer Ernst gebeurt: hij wordt krankzinnig. Je zou bijna denken dat iemand die zich zo opstelt, kennelijk gek wordt. De spanning tussen de afscherpende humor, het cynisme en de verfijning enerzijds en de eenzaamheid die het personage Paul kenmerkt en die in wezen zijn tragiek vormt anderzijds, wordt volledig ondergesneeuwd door de zieke Ernst, die in twee minuten rijp wordt voor het gesticht. Zijn probleem en het probleem dat hij voor zijn familie is, worden in feite helemaal niet uitgediept.

Het vierde deel van de cyclus, *Het heilige weten*, is geschrapt, en daarmee het gemodder van Addy als volwassene. In Thijs' bewerking is hij een weinig zeggende figuur met een onbestemd lot, terwijl Couperus hem een aanleg schonk voor een grote ziel, maar hem met een kleine ziel liet eindigen. Ook de dood van mama Van Lowe komt niet meer in het verhaal voor, net zomin als – en dat is misschien nog het frappantste – de ommekeer van de rol van Constance in de familie; waar ze begint als buitenstaander die zeer moeizaam geaccepteerd wordt, is ze tien jaar later het wijze middelpunt van de familiekring geworden. De kracht waarmee ze zich in de roman ontwikkelt, blijft in Thijs' verhaal überhaupt nogal onderbelicht; ze blijft veeleer een zwakke, zoekende vrouw die vooral, en vaak erg rechtstreeks, de beperkingen van het leven uitdrukt.

De andere drie delen zijn wel vertegenwoordigd (de volgorde van de gebeurtenissen is soms veranderd). De meeste personages worden, vooral in het begin, bondig en treffend

Foto: Ben van Duin

neergezet, en ook geestig. De snelheid waarmee de scènes elkaar opvolgen, zorgt ervoor dat langdradigheid en verveling geen kans krijgen. En te appreciëren is dat Thijs het taalgebruik van de toenmalige gegoede stand heeft behouden, ouderwetse zinsconstructies inbegrepen. Om deze redenen mag deze Couperus-bewerking van Thijs geslaagder worden genoemd dan zijn vorige twee, *De stille kracht* (2006) en *Van oude mensen...* (2008). Onduidelijk blijft overigens waarom men in kleding rondloopt die je eerder associeert met het interbellum dan met de periode rond 1900.

Toch wringt het. Wat de roman aangrijpend maakt, is de langzame geestelijke verandering van de verschillende familieleden en daarmee de sluipende ondergang van hun hele familie. De uitgebreid beschreven ontwikkeling die ze doormaken, geeft hun karakters diepte en maakt hun geworstel beter invoelbaar. Nu blijven de strijd die Constance voert om in de familie te worden opgenomen, de mentale en emotionele verwijdering tussen haar en Henri en het lange, hopeloze gevecht van Gerrit – de voornaamste bestanddelen van de eerste drie boeken – te veel aan de oppervlakte. Met name Gerrit heeft weinig bewegingsruimte op het toneel. Zijn drama voltrekt zich wel erg rap. Veel meer dan dat hij melancholiek is, komen we niet over hem te weten. De dubbelzinnige houding die hij in de roman aanneemt ten aanzien van zijn – overigens in het stuk geheel afwezige – vrouw en kinderen, versterkt door (de dood van) zijn – eveneens ontbrekende – minnares Pauline, komt niet tot uiting. Dat we Gerrit niet zien als ‘gezinsman’, is een groot gemis, aangezien dit aspect als contrast zijn melancholie schrijnender gemaakt zou hebben.

De kleine zielen uit het Haagse fin de siècle is in 2012 nieuw leven ingeblazen door een dappere regisseur, die vernuftige details laat zien. Het tempo waarmee ze hun neergang ondergaan, leidt er evenwel toe dat de kijker hen niet goed leert kennen. Ze vertellen wat hun dwarszit, maar laten dit weinig zien en voelen. Het expliciete wint het van het impliciete. De toeschouwer moet het allemaal maar aannemen. Van de compassie en ambivalentie waarmee Couperus de treurigheid en beperktheid van de Van Lowes geleidelijk ontvouwt, is helaas op het toneel niet veel meer over. 🐉 (Rémon van Gemeren)

Alfred Birney, *De dubieuzen*

Haarlem, 2012, 224 blz., ISBN 978-90-6265695-0, 18,50 euro

Ondergesneeuwde boodschap

Alfred Birney, een tweede generatie Nederlands-Indische schrijver, lokte met zijn bloemlezing *Oost-Indische inkt: 400 jaar Indië in de Nederlandse letteren* (1998) veel reacties uit. Hij schreef daarna over de literaire canon in *Yournael van Cyberney* (2001). In *De dubieuzen* betoogt hij nu dat enkele Indo-schrijvers die de canon niet haalden, beter dan Hollandse auteurs de positie van Indo's in Nederlands-Indië beschrijven. Birney richt zich met name tegen Augusta de Wit, Madelon Székely-Lulofs, Multatuli, P.A. Daum, Louis Couperus en Hella S. Haasse: 'Deze gecanoniseerde schrijvers wisten niet de vinger te leggen op plekken waar Indo-schrijvers dat nou juist wél konden.' De ondertitel van zijn essay is dan ook: 'Wat Multatuli, Daum en Couperus ons niet vertelden (en wij niet konden lezen...).'

Birneys inleiding over de begrippen 'Indo', 'Indisch', 'Hollander' en 'koloniale literatuur' legt duidelijk de pijnpunten bloot. Er is veel verwarring over deze begrippen, door tekortschietend historisch besef of door politiekcorrecte angst voor racisme. Birney

stelt uiteindelijk voor om de term 'Indisch' als een cultureel begrip op te vatten en de term 'Indo' als een etnisch begrip. Met een Indo-auteur bedoelt Birney 'een schrijver of schrijfster van gemengd bloed, zich bedienend van de Nederlandse taal en bovendien een bewustzijn van gemengde afkomst aan de dag leggende.' Dat lijkt me een werkbare definitie.

In min of meer chronologische volgorde zet hij vervolgens romans tegenover elkaar. Dat zijn onder andere de plantersromans *Hans Tongka's carrière* van Dé-lilah en *Rubber* van Madelon Székely-Lulofs. Over oosterse magie gaan *In vreemde sferen* van Victor Ido en *Goena Goena* van P.A. Daum. In *De diepe stroomingen* van J.E. Jasper en *De stille kracht* zijn de bestuurlijke verhoudingen en de islam overlappende thema's. Omdat de Indo-romans moeilijk verkrijgbaar zijn, vat Birney ze samen. Het omstandige navertellen, met name van alle amoureuze verwickelingen in Dé-lilah's 'pulpfiction van hoge kwaliteit', levert vermoeiende lectuur op. Het nodigt niet uit die romans zelf te gaan lezen. En dat is toch juist Birneys missie.

Birney bewaart Couperus' *De stille kracht* voor het een na laatste hoofdstuk, nadat hij de lezer ettelijke keren lekker heeft gemaakt met opmerkingen als 'waarover later meer'. Hij prijst Couperus, die 'vrijuit over ras en rasvermenging' schreef. Couperus had 'oog voor de kleinste raciale verschillen en schreef erover zonder te preken, zoals onze literaire dominee Multatuli dat wel deed.' Uniek is zijns inziens dat Couperus racisme binnen een familie beschrijft. J.E. Jasper beschrijft in *De diepe stroomingen* (1910) het racisme binnen de samenleving. Voor een beter begrip van de moeilijke positie van de Indo kun je beter Jaspers roman lezen, vindt Birney: 'Couperus, pur sang Europeaan (met ergens heel in de verte een familielid uit Maleisië), laat zijn helden figureren in de hogere kringen rond een resident, terwijl Jasper het zoekt in de lagere kringen rond een controleur. (...) En juist dat boek brengt je dichterbij het volk, bij de dessa, de meisjes op het veld, bij de Indo, die het, ondanks zijn talent, nooit verder kan schoppen dan controleur. (...) Jasper lijkt te zeggen: Couperus kan prachtig schrijven, hij weet veel van de Europese coterie, maar van die andere wereld heb ik toch méér kaas gegeten.'

Conclusie

In zijn omvangrijke essay laat Birney zien dat de Indo-schrijvers het multiculturele leven in Nederlands-Indië anders beschrijven dan Couperus en Multatuli. Hij geeft enkele aansprekende voorbeelden van de beeldvorming rond de Indo en zijn 'dubieuze' status. Ook trekt hij interessante parallellen tussen 'liplappen' en 'sinjo's', en jonge halfbloeden in onze huidige samenleving.

Toch overtuigt Birney mij er niet van dat deze – navertelde – romans onmisbaar zijn in de canon. Zijn boodschap raakt ondergesneeuwd door een rommelige stijl en een felle polemische toon. Hij haalt uit naar Rob Nieuwenhuys en diens canonvormende 'discipelen' van het tijdschrift *Indische letteren*. Bovenal schopt hij tegen de gevestigde orde van gemakzuchtige beroepslezers die elkaar naschrijven. Dat mag, maar zijn aanvallen halen telkens de vaart uit zijn betoog. Zo begint hij, midden in een uiteenzetting over het Indisch-zijn van Jasper, een tirade over de 'grenzeloze sordigheid' van Rob Nieuwenhuys en beschrijft hij vervolgens een persoonlijke herinnering. Pas na vijf bladzijden komt hij terug bij Jaspers roman. Ondertussen heeft hij de lezer verloren. De lezer die nét bereid was om Jaspers 'andere stem' te horen, 'de minder opvallende klanken in het krontjongorkest van de koloniale en Indische literatuur.' Birney dirigeert zijn orkest zó luid dat de bescheiden Indo-stemmen onhoorbaar blijven. Een gemiste kans. ♣ (Petra Teunissen-Nijse)

Piet Kralt, *Louis Couperus: Verliefdheid en vervoering*

Amsterdam, 2011, 140 blz., Amsterdam 2011. ISBN 97890-8548-2956, 12,50 euro

Couperus in context

In het fraai uitgegeven boekje *Louis Couperus: verliefdheid en vervoering* probeert Couperus-kenner Kralt greep te krijgen op het begrip 'liefde' bij Louis Couperus. Een gedurfde onderneming, omdat daarmee vrijwel het hele verzameld werk, al die mooie metallic-grijze delen, op de schrijftafel van de onderzoeker komt te liggen. Voeg daarbij het feit dat het woord 'liefde' (Renate Dorrestein: 'de lie-hiefde') ook in de gewone omgangstaal al een waaier van gevoel, gedrag en wat niet al moet afdekken, dan wordt iets van het uitspannel van het onderzoek zichtbaar. Gelukkig heeft *Verliefdheid en vervoering* wel een focus: de intrigerende roman *Extaze*, die in 1892 in boekvorm verscheen.

In het eerste hoofdstuk wordt de reikwijdte verder opgerekt, want daarin gaat het ook nog eens om de liefde in de literatuur van Couperus' tijdgenoten. Kralt meldt terecht dat het fin de siècle een periode van uitersten was. 'De voorliefde ging naar de overtreffende trap. Wie over de liefde schreef, over waarachtige liefde!, schreef bijna zonder uitzondering over vervoering, passie, hartstocht' (p.36-7). En dus komt er een reeks van interessante schrijvers en boeiende boeken voorbij. Het probleem bij zo'n comparatistische insteek is dat het begrip 'context' geen grenzen kent. Zo heeft Kralt het over Alain Fournier, Flaubert, Tolstoj, Ibsen, Van Deyssel, Gorter, Maupassant. Is het overzicht daarmee compleet? Welnee, want dat is onmogelijk. Maar waarom ontbreken bijvoorbeeld Zola en... Ouida, beiden met eerbied genoemd door Couperus in een column die 'Oude romans' heet?

Op sommige teksten gaat Kralt dieper in, bijvoorbeeld *Dolingen dwalingen* van Fontane. Dat doet hij om te illustreren wat 'gewone liefde' inhoudt, een begrip dat een centrale rol speelt in zijn uiteenzetting. Het begrip kan het best negatief worden gedefinieerd, het is namelijk *niet* 'vervoering, passie, hartstocht'. Ik deel de bewondering van Kralt (en Maarten 't Hart) voor Fontanes novelle, maar ik zie er geen exemplarisch voorbeeld van 'eenvoudige liefde' in. Het gaat om de relatie van een baron met een meisje van veel lagere afkomst. De beide hoofdfiguren houden veel van elkaar, maar ze weten dat ze elkaar uiteindelijk moeten verliezen. De toenmalige sociale code sluit namelijk onverbiddeijk een huwelijk van een baron met een meisje dat niet tot zijn kringen behoort uit. Juist deze spanning, tussen overgave aan het gevoel en de deadline die boven hun verliefde hoofden zweeft, geeft de novelle zijn bijzondere melancholische kleur. 'Gewoon' lijkt me daarom geen passende term voor een relatie waaronder een tijdbom ligt.

In het tweede hoofdstuk concentreert Kralt zich op de roman *Extaze*. Van Eeden vond het aanstellerige 'amusementsliteratuur'; Kloos 'een mal boekje'. Van Deyssel daarentegen kreeg een drie jaar durende extase-aanval, omdat hij hier de neerslag van zijn theorieën meende te vinden.

Het verhaal is aan de oppervlakte vrij simpel. De weduwe Cecile, die zich uit het leven lijkt te hebben teruggetrokken, ontmoet een man die haar eerst tegenstaat, een vitale sportsman, losbol (relatie met getrouwde vrouw), kortom: niet bepaald het type voor een dromerige vrouw. Toch wordt ze verliefd op hem als blijkt dat deze Quaerts ook gevoelige kanten heeft. Deze dubbelzinnigheid van de manlijke hoofdpersoon maakt de relatie gecompliceerd. Hij ziet in Cecile een madonna, een vrouw die hij kan vereren; zij wil méér. Moeilijk verenigbare verwachtingspatronen, zouden wij zeggen. Ze brengen een extatische

avond onder een hoge sterrenhemel door, maar – ongetwijfeld tot verdriet van de twintigste- en eenentwintigste-eeuwse lezers: ze doen ‘het’ niet met elkaar.

In feite is Quaerts een typisch Victoriaanse man die het andere geslacht indeelt in twee categorieën: madonna’s en veile/frivole vrouwen. Cecile heeft het ongeluk dat ze in de eerste categorie terecht komt. Kralt vat samen: ‘Zij begrijpt dat hij haar nooit zal liefhebben zoals zij hem liefheeft, gewoonweg, zoals een vrouw een man bemint’ (p.53). Maar is haar liefde wel zo ‘gewoon’? Quaerts ziet haar als een ‘hoge vrouw: een vrouw van illusie – de vrouw, die hij in haar zag; – en niet de vrouw, die zij wás: een nederige vrouw, een vrouw van liefde’. Cecile bewondert zijn edele gedachte, maar ziet tegelijkertijd in dat ze ‘die hoogheid van gedachte betreunde, betreunde in hém!’ Dit besef ontstelt haar: ‘Maar demonisch woedde het door haar heen als een orkaan van de hel, stormvlaag van zinnenpassie, die opblies uit de donkere van het landschap en de troebele golven van de stroom zweepte óp naar die lucht van inkt’ (einde hoofdstuk 2). ‘Zinnenpassie’ staat er, we zijn dus juist bij de tegenpool van wat Kralt ‘de gewone liefde’ noemt. Nog explicieter zijn Ceciles gedachten in het vijfde deel van het volgende hoofdstuk: ze begrijpt dat zij voor hem moet blijven ‘een vrouw, die geen vlees was’. Wat ze voelt is smart, ‘omdat hij zo hoog van haar dacht en ze [haar] madonna noemde, terwijl zij laag wilde zijn en slavin’. ‘Laag en slavin’: is dat ‘gewoon’ in een tijd dat er nog geen bestsellers als *Fifty Shades of Grey* massaal verkocht werden?

Quaerts is als personage een doorsnee-Victoriaanse man, maar Cecile is uitzonderlijk in de laatnegentiende-eeuwse Nederlandse roman: een vrouw uit een hoge klasse die naar de lichamelijke liefde snakt. (In *Johannes Viator* van Frederik van Eeden uit hetzelfde jaar wordt de tegenstelling ziel-zinnen door twee vrouwen, zusters, verbeeld.) *Extaze* is in mijn lezing een revolutionaire tekst, omdat Couperus een negentiende-eeuws taboe durft te doorbreken.

In het derde en laatste hoofdstuk van *Verliefdheid en vervoering* wil Kralt *Extaze* binnen het hele oeuvre van Couperus plaatsen, althans wat betreft het aspect liefde. Ook hierin komen nogal wat romans voorbij, maar toch blijft het betoog redelijk overzichtelijk en prettig om te lezen.

Opposities

In de korte Inleiding van *Verliefdheid en vervoering* vertelt Kralt dat hij overweegt een grotere studie te schrijven over vijf opposities die voortdurend en in steeds andere varianten terugkeren binnen het oeuvre van Couperus. Naast de tegenstelling die voorkomt in de titel van het hier besproken boekje zijn dat: ziekte versus gezondheid, kunstenaar versus burger, extravagantie versus eenvoud en god versus mens. *Verliefdheid en vervoering* is dus een *pilot study*. Om die reden vat ik mijn bevindingen nog eens samen.

Ten eerste: de nadruk op opposities werkt niet altijd verhelderend. Neem de titel van het boekje: de twee begrippen ‘verliefdheid’ en ‘vervoering’ sluiten elkaar op het eerste gezicht absoluut niet zo rigoureuze uit als ziekte en gezondheid. Op andere plaatsen vormt ‘gewone liefde’ een tegenstelling tot ideële (platonische) Liefde, tot de huwelijkse gewenning, tot de wellust en tot de vervoering (p.103). Dat is dus een wel heel ingewikkelde oppositie, waarvan een van de kanten weer uit elementen bestaat die elkaar lijken uit te sluiten (wellust en huwelijkse gewenning bijvoorbeeld).

Ten tweede is het derde hoofdstuk over het algemeen iets makkelijker te volgen, omdat de chronologische lijn mijns inziens een zekere ruggegraat geeft aan een uiteenzetting die door een opeenstapeling van tegenstellingen alle kanten uit kan waaien.

Deze opmerkingen dienen, hoop ik, ter stimulering van Kralts onderzoek. Want dat grote boek ‘dat misschien ooit nog eens af komt’ zou ik graag in handen houden! ♣ (Ton Anbeek)

In memoriam Eugenie Boer-Dirks (1947-2012)

Door Susanne Onel

Zoals iedereen in Couperus-kringen inmiddels weet, is op de avond van 7 september 2012 Eugenie Boer overleden. Ze stierf in het harnas, háár 'harnas' wel te verstaan: al telefonierend met haar geliefde.

Eugenie was een zeer actieve en enthousiaste vrouw, met een grote kennis van zaken op een aantal gebieden. Deze eigenschappen zette zij in hoge mate in voor de bestuuring en verbreiding van het werk van Louis Couperus. Zo heeft zij ook aan *Arabesken* meerdere bijdragen geleverd, in totaal zeven, geschreven tussen 2000 en 2007.

In twee artikelen (in respectievelijk *Arabesken* nr.30 en 18) komen nog andere grote liefdes van haar naar voren: voor Italië en voor Sint-Nicolaas. Gelukkig beten die drie liefdes elkaar geenszins; niemand hield immers méér van Italië dan Couperus! En ook de Couperuskenner bij uitstek, haar goede, in 2008 overleden vriend Frédéric Bastet, was dol op Italië. Haar liefde voor Sint-Nicolaas – pas op: niet 'sinterklaas'! – was meer particulier, maar ook hierin vond zij in Couperus haar makker. Met graagte citeerde zij de beginscène van het achtste hoofdstuk uit *Eline Vere*: sinterklaasavond bij de Van Erlevoorts. In een interview in de *Haagsche Courant* van 5 december 2000 over de traditie van het sinterklaasfeest, voorzien van een foto van Eugenie als conservator van het Louis Couperus Museum, met in haar handen een beduimd exemplaar van *Eline Vere*, komt dezelfde passage ter sprake.

Allerlei gelegenheden nam Eugenie te baat om Couperus, al dan niet in combinatie met de goedheiligman, te promoten. Zo heeft zij vorig jaar in Canada, in een lezingenreeks voor van oorsprong Nederlandse Canadezen, gesproken over zowel Couperus als de viering van Sint-Nicolaas. Op haar verjaarsfeest twee jaar geleden, waar allen die haar hadden gesteund na het overlijden van haar echtgenoot Pieter Boer in 2006 aanwezig waren, werd muziek uitgevoerd. En wat stond onder andere op het programma? 'Je veux vivre dans ce rêve', de wals van Juliette uit Gounods opera *Roméo et Juliette*, die Eline Vere ten gehore brengt. Ook voor het radioprogramma *Een goede morgen met...* koos Eugenie dit lied.

Al werkte zij de laatste jaren niet meer in het museum, ze bleef het reilen en zeilen rond Couperus met grote interesse volgen. Zo heeft ze er nog voor gezorgd dat de officiële viering van Couperus' 150ste geboortedag in 2013 kan plaatsvinden in het 'Couperuspand' aan Sophialaan 10.

Eugenie stuurde graag handgeschreven ansichtkaarten naar familie en vrienden, met afbeeldingen van Italië, van Italiaanse kunst, van ouderwetse Sint-Nicolaastaferelen, van eerste drukken van Couperus' werken, met een foto of portret van Couperus, van Bastet... en, zeer onlangs, met een foto van gniffelende tandeloze stokoude vrouwtjes, om de vrees voor de ouderdom te bezweren.

In haar speech tijdens het etentje ter ere van haar 55ste verjaardag zei Eugenie dat ik haar liefde voor Couperus had 'gepousseerd' door haar als cadeau voor haar 40ste verjaardag de Couperusbiografie van Bastet te geven. Tóén vond ik dat een eer; nu, na haar overlijden, tien jaren later, een pijnlijk mooie herinnering.

Couperus moet voortaan Eugenie's voorspraak missen. Wij allen zullen háár missen. 🐼

Eugenie Boer tijdens haar feest in 2010

Colofon

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Twintigste jaargang, nummer 40, november 2012
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
Twitter: @louis_couperus
Facebook: louiscouperus
- Redactie** Rémon van Gemeren
Susanne Onel
Liesje Schreuders (eindredactie)
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Waddinxveen
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 22,15. Losse nummers zijn voor € 9,80 te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op bankrekening 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Postbus 11637 • 2502 AP Den Haag
www.louiscouperus.nl